

VILL MEDIERNA HA INSYN?

*Redaktionell transparens
1880-tal, 1949 och 2007–09*

2019

MEDIEHISTORISK ÅRSBOK

2019

MEDIEHISTORISK ÅRSBOK

2019

MEDIEHISTORISK ÅRSBOK

Redaktör:

Torbjörn von Krogh, fil dr
torbjornvonkrogh@gmail.com

Redaktionsgrupp:

professor Lars-Åke Engblom
docent Jonas Harvard
docent Kristina Lundgren
Gunilla Lundström, fil dr
docent Birgitta Ney
docent Birgit Petersson

Mediehistorisk årsbok 2019
Torbjörn von Krogh (red)

Vinjett-teckningar omslag och titelsida: Björn Berg
Omslagsteckning, framsida: Lars-Erik Håkansson
Porträtt Gösta Wernlöf, omslagets baksida: foto *Expressen*

© Författarna och Svensk Mediehistorisk Förening
Eftertryck utan författarnas och föreningens medgivande förbjudes

ISSN 0282-020X

Produktion: eddy.se ab, Visby 2019

Tryck: Bulls Graphics AB, Halmstad 2019

Utgivare: Svensk Mediehistorisk Förening

www.mediehistoria.se

Föreningen Sveriges tidningsmuseum 1947–1948
Föreningen Sveriges pressmuseum 1948–1960
Föreningen Sveriges pressarkiv och pressmuseum 1961–1974
Föreningen Pressarkivets vänner 1975–1999
Svensk Presshistorisk Förening 1999–2018
Svensk Mediehistorisk Förening 2019–

Innehåll

Förord 7

Minitema: redaktionell transparens

Torbjörn von Krogh

Öppenhetens historia och motiv 9

Erik Edoff

Öppenhet som vapen i nyhetsjakten på 1880-talet 17

Gösta Wernlöf (1913–1963)

Gåtfullt mord gav uppslag till tusen och en teorier 29

Torbjörn von Krogh

Gösta Wernlöf – brottsreportern som slutade skriva 35

Tove Hanell

När *Aktuellt* drabbades av ett kollektivt ”skavsår”

2007–2009 53

Lars Wickman

Den förste professionelle korrespondenten?
Claës Lundin rapporterar från 1860-talets Paris 73

Tobias Lindberg

Förslagen som föregick PON – långt före 1916 93

Madeleine Kleberg

Vykort med mediemotiv
– exempel från 1901, 1930-tal och 1950-tal 115

Tora Byström

K.P. i PK – Konflikt om ett ordförandeval 1942 139

Göran Jonsson

Orkester Journalen: Världens äldsta jazztidskrift 157

Tomas Odén

”Tidningsförhållandena i Skaraborgs län verka närmast
kaotiska” 175

Per Rydén

Karl Erik Gustafsson – en enastående presshistorisk
pionjär 193

Svensk Presshistorisk Förening

Verksamhetsberättelse för året 2018 205

Medlemsförteckning 2018 210

Förord

Välkommen till första årgången av *Mediehistorisk årsbok*!

Namnändringen från *Presshistorisk* till *Mediehistorisk årsbok* är en konsekvens av den utgivande föreningens namnändring vid årsskiftet från Svensk Presshistorisk Förening till Svensk Mediehistorisk Förening.

De nya namnen signalerar inte någon kursändring av föreningens arbete och årsbokens innehåll; de bekräftar i stället den breddning som redan skett av bådadera.

Mot denna bakgrund går det alltså även att hälsa välkommen till föreningens 36:e årsbok!

Den första delen utgörs av ett minitema; tre exempel vid olika tidpunkter på redaktionell transparens. Öppenhet har under de senaste decennierna blivit en allt mer använd beteckning på åtgärder som genom ökad insyn i journalistikens verkstad förmodas ge ökat förtroende för journalistikens produkter. Nätets egenskaper har påskyndat utvecklingen.

Hur har synen på redaktionell transparens utvecklats över en längre tidsperiod? Och hur öppna har redaktionerna varit under de senaste 150 åren?

Vi erbjuder inget sammanhållet svar utan presenterar tre nedslag i svensk mediehistoria: Öppenhet av konkurrensskäl

i Stockholm på 1880-talet, plötslig öppenhet i *Expressen* 1949 (med konsekvenser) och ovanligt stor öppenhet 2007–2009 inom Sveriges Televisions nyhetsredaktion *Aktuellt*.

Det övriga innehållet är brett och varierat: från vykort som medieform och brev som bärare av utlandsrapporter till duellernas betydelse för pressetiken och världens äldsta jazz-tidskrift. Dessutom korrigeras den tidigare beskrivningen av Knut Peterssons ordförandeval i Publicistklubben, näringslivets ambitioner för pressen i Skaraborgs län uppmärksammas och Karl Erik Gustafssons (1938–2018) gärning hyllas.

Årsboken fick 2018 ett nytt utseende. Tack för alla uppmuntrande hejarop med anledning av förändringen! Jag bad för ett år sedan om kritiska synpunkter och förslag till förbättringar. Två invändningar har utkristalliserats:

- Satsytan ligger för nära bokens mitt, detta försvårar läsningen av en uppslagen bok.
- Det är för många små bilder. Ha hellre färre, men större, bilder.

Jag har tagit till mig av kritiken och hoppas att det märks på de följande sidorna.

Stort tack till Lars-Åke Engblom som efter sexton år nu lämnar redaktionsgruppen. Och välkommen till Jonas Harvard vid Mittuniversitet som tillkommit i gruppen!

Torbjörn von Krogh, årsboksredaktör

Torbjörn von Krogh

Öppenhetens historia och motiv

Redaktionell transparens – det vill säga genomskinlighet om hur journalister arbetar när de väljer nyheter, samlar in underlag, redigerar sitt material och presenterar det – har blivit ett tydligt inslag i mediedebatten under senare år.

Torbjörn von Krogh ger en bakgrund.

Radioprogrammet *Medierna* i P1 sammanfattade medieåret 2018 i ett studiosamtal med inbjudna gäster. En av dem var Eva Landahl, ansvarig utgivare för *Agenda* och ledare för Sveriges Televisions valbevakning 2018. Diskussionen handlade bland annat om ett samarbetsprojekt under året för faktakoll som SVT deltagit i: faktiskt.se.

Eva Landahl betonade vikten av noggrann och nyanserad faktagranskning i tider av *fake news*.

Faktagranskning är grunden för all journalistik och det var självklart att kliva på det här inför ett val. Det är viktigt för oss, tycker jag, att vara oerhört skickliga på faktagranskning

och också *väldigt öppna kring hur vi gör våra urval med gäster och vinklar* och så där. Där har vi också ett stort jobb att göra när det gäller *transparens* för att öka förtroendet för medier.

(*Medierna*, 2018, min kursivering i citatet)

Transparens har blivit ett allt vanligare begrepp i samband med journalistik i Sverige och internationellt (Kovach & Rosenstiel, 2014; Karlsson & Clerwall, 2018). Med transparens avses i regel öppenhet om hur journalistik bedrivs – från nyhetsvärdering till insamling, presentation och publiceringskriterier.

Uppmaningar till ökad öppenhet hänger samman med flera trender i medieutvecklingen. Krav på att redaktörer ska visa ett socialt ansvar växte fram under 1800-talet och förstärktes under 1900-talet. Detta ledde till diskussion om etiska riktlinjer för pressen och behov för journalister att förklara hur de resonerat kring ifrågasatta publiceringar.

Kraven på öppenhet skärptes när kritiker under senare hälften av 1900-talet övergick från tal om ett allmänt ansvar till att kräva en mer konkret ansvarighet (*media accountability*); det vill säga att redaktörer bör redovisa handfasta åtgärder efter kritik mot redaktionella övertramp. Öppenhet skulle i sammanhanget bidra till större kunskap om redaktionella processer utanför redaktionerna och därmed underlätta relevant mediekritik och ansvarsutkrävande. Till detta kom en ökad medvetenhet om mediernas ökade komplexitet och ökade inflytande vilket stärkte behovet av mediekompetens (*media literacy*) för att hantera informationsströmmarna. I dag undervisas skolungdomar i *medie- och informationskunnighet*, MIK.

Nätets framväxt underströk skälen för ökad redaktionell öppenhet på flera plan. Den gamla auktoriteten utmanades. Inarbetade informationsmonopol fick konkurrens och tvingades bättre förklara varför deras innehåll var kvalitetssäkrat till skillnad mot andra; detta betyder kvalitet i nyhetsförmedling på nätet för oss – så här resonerar vi. Mediekritiker kunde

lättare få ut sin kritik till en större allmänhet. Interaktiviteten mellan medier och deras användare kunde öka. Allt fler medieutgivare författade kolumner på papper och nät för att förklara ifrågasatta publicistiska beslut.

Två erfarna journalister och redaktörer kom 2001 med boken *The Elements of Journalism* som blev inflytelserik, användes flitigt i journalistutbildningar (även i Sverige) och fick många utmärkelser (Kovach & Rosenstiel, 2001). De utnämnde öppenhetens princip till den viktigaste enskilda faktorn för att skapa en bättre journalistik, byggd på verifiering av händelser och påståenden. De föreslog att journalister skulle informera medieanvändarna om bakgrunden för sina artiklar/inslag. ”Hur vet du det du vet? Vilka är dina källor? Hur direkt är deras kunskap? Vilka förutfattade meningar/jäv kan de ha? Finns det motstridande uppgifter? Vad är det vi inte vet?” (anfört arbete:80). I de två omarbetade nya upplagorna 2007 och 2014 underströks transparensens betydelse ytterligare.

Befäst eller öppen redaktion?

Experiment med stor redaktionell öppenhet gjordes under 00-talet bland annat i Sverige (*Aktuellt*), Storbritannien (*The Guardian* och BBC) och i USA (CBS och *The Spokesman-Review* i Spokane, Washington).

Chefredaktören Steve Smith i Spokane jämförde i en text den befästa redaktionen (*the fortress newsroom*), där läsarna hölls på distans och sågs som ett nödvändigt bekymmer, med den öppna redaktionen (*the transparent newsroom*), där läsarna sågs som en resurs och där interaktionen bidrog till att utbilda både journalister och läsare (Smith, 2008).

Teknikforskaren David Weinberger utropade ett år senare transparensen till den nya objektiviteten. Den vetenskapliga objektiviteten som etisk norm för journalistiken hade blivit opraktisk och olämplig, ansåg han.

Media Accountability Today... and Tomorrow

Updating the Concept in Theory and Practice

Torbjörn von Krogh (ed.)

An International Seminar
at School of Communication and Design,
Kalmar University, 13-14 March 2007

NORDICOM

Boken Media Accountability Today... and Tomorrow (2008) byggde på ett internationellt seminarium vid Högskolan i Kalmar 2007. (Jag var själv involverad som gästprofessor i Kalmar och redaktör för boken.) Chefredaktören Steve Smith från Spokane i delstaten Washington i USA berättade i Kalmar och i boken om sina långtgående experiment med redaktionell öppenhet. Smith höll senare seminarier i Sverige, bland annat på DN, SvD och SVT.

*Omslagsillustration:
Lars-Erik Håkansson.*

På samma sätt som objektiviteten återspeglar papperets karaktär – en person publicerar, rapporten är klar och resten av oss läser den – så återspeglar transparensen nätets karaktär: innehållet länkas, det är offentligt, det diskuteras och är hela tiden föremål för diskussion och omprövning.

(Weinberger, 2009)

Sedan följde år av politisk polarisering, påståenden om *fake news* och politiskt uppdelade förtroendesiffror för medier. Veldig tydligt i USA, mindre märkbart i Sverige, men med samma uppdelning vad gäller synen på rapportering om migration och brott (Andersson, 2017). Ett vanligt recept mot mediemisstro stavas transparens. Vi ser numera deklARATIONER på nyhetsorganisationernas nätsidor om vilka texter som uttrycker åsikter och vilka som innehåller faktarapportering. Vi ser mängder med försök på amerikanska redaktioner som i samarbete med forskare undersöker förhållandet mellan öppenhet och medieförtroende och huruvida det kan mätas/utvecklas (Schmidt, 2018).

Transparens som företeelse har studerats av medieforskare. Öppenheten kan delas upp (Karlsson, 2010) i *tillkännagivande transparens* (öppenhet om hur nyheten uppstått och hur den hanterats av redaktionen) och *deltagande transparens* (nyhetsproduktionen öppnas upp så att utomstående kan bidra med sakuppgifter och omdömen). Dessutom tillkommer (Hedman, 2016) *personlig transparens* (öppenhet om journalistens åsikter och privatliv). I Sverige har en experimentell studie 2013 med varierande mängd genomskinlig information om planeringen av en fiktiv kommunal simhall inte fått allmänheten att jubla över transparensens betydelse, dock värderades tillkännagivande transparens högre än deltagande transparens (Karlsson & Clerwall, 2018).

Michael Koliska, tidigare journalist, disputerade 2015 i USA på en avhandling om förhållandet mellan öppenhet och medieförtroende. Han definierar transparens som ”tillgänglighet på information om nyhetsorganisationer eller journalister som gör det möjligt för externa intressenter (till exempel nyhetskonsumenter) att värdera journalistiskt arbete och interagera med nyhetsorganisationer eller journalister” (Koliska, 2015:68).

Han finner att en hel del av det som kallas transparens på de amerikanska redaktioner han undersökt mera består av PR-åtgärder än reell insyn i journalistiken. Koliska menar att transparens kan vara viktig ibland, särskilt vid tillfällen när journalistik är ifrågasatt och medianvändare letar efter ytterligare underlag för sin värdering av den kritiserade journalistiken. Men han förordar ett införande av transparens nerifrån och upp i stället för tvärtom.

Jag föreslår att en ”öppenhetskultur” bör utvecklas mellan journalister och deras följare/publik (community) för att på så sätt undvika att transparensen exploateras som ett strategiskt verktyg med syfte att skapa intryck av öppenhet.

(anfört arbete:269)

Årsbokens minitema om transparens gör inte anspråk på att skriva öppenhetens historia. Förloppets krumbukter och nyanser behöver studeras bredare och djupare. Vad vi erbjuder är tre nedslag med 60–70 års mellanrum.

Det första handlar om några försök utanför pressens huvudfåra på 1880-talet att vinna uppmärksamhet och läsare genom att beskriva sin egen verksamhet. Medan de växande nyhetsbladen byggde legitima institutioner med anonyma skribenter (och ibland inhyrda ansvariga utgivare) försökte konkurrerande Stockholmskorrespondenter och boulevardtidningar att vinna förtroende/sympati genom att berätta om sina arbetsmetoder.

Det andra utspelar sig vid mitten av 1900-talet. Chefredaktörer sitter i riksdagen och i olika fullmäktigeförsamlingar, ibland recenserar de sina egna anföranden med goda vitsord (Furhoff, 1963). Det händer att kvällstidningarnas ledarsidor kritiserar morgonpressen för att vara servil och senil, medan morgontidningarnas ledarskribenter kan anklaga kvällspressen för att frossa i sensationer som leder ungdomen i fördärvet. Självreflektion och självkritik är bristvaror. Den egentliga mediedebatten förs i slutna rum med citatförbud i pressen. Vårt exempel från *Expressen* 1949 är ett undantag; en reporter som öppet berättar hur det är att vara brottsreporter vid ett taximord i Dalarna.

Det tredje och sista exemplet anknyter till Eva Landahl, som citerades i inledningsvis. Hon drog igång ett djärvt experiment på SVT:s *Aktuellt* hösten 2007. Det kallades *Öppen redaktion* och återgav reportars och redaktörers diskussioner på morgonmöten och under arbetsdagens gång vid nyhetsdesken, även när åsikterna gick isär och orden hettade till. Försöket låg i tiden, men dog ut efter 18 månader med hänvisning till för höga kostnader (två reportertjänster). Diskussioner som sipp- rar ut från tv-huset när detta skrivs antyder att tiden kanske

snart åter är mogen för nya format som förklarar ”hur vi gör våra urval med gäster och vinklar”.

Referenser

- Andersson, Ulrika (2017). Lågt förtroende för rapporteringen om invandring. I: Truedsson, Lars (red.) *Misstron mot medier*. Stockholm: Institutet för mediestudier, s. 17–50.
- Furhoff, Lars (1963). *Pressens förräderi. Om tredje statsmakten i landsorten*. Stockholm: Bonniers.
- Hedman, Ulrika (2016). When Journalists Tweet: Disclosure, Participatory, and Personal Transparency. *Social Media + Society*, 2(1), s. 1–13.
- Karlsson, Michael (2010). *Nätnyheter – från sluten produkt till öppen process*. Stockholm: Sim(0).
- Karlsson Michael & Clerwall, Christer (2018). Transparency to the Rescue? *Journalism Studies*, 19(13), s. 1923–1933.
- Koliska, Michael (2015). *Transparency and Trust in Journalism: An Examination of Values, Practices and Effects*. Dissertation, University of Maryland. https://drum.lib.umd.edu/bitstream/handle/1903/17031/Koliska_umd_0117E_16478.pdf?sequence=1 [Hämtad 2019-01-14]
- Kovach, Bill & Rosenstiel, Tom (2001). *The Elements of Journalism. What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. New York: Crown. (Nya, omarbetade upplagor 2007 och 2014.)
- Medierna (2018). Årssamtal 2018, 29 december. <https://sverigesradio.se/avsnitt/1221641> [Hämtad 2019-01-14]
- Schmidt, Christine (2018). So what is that, er, Trusted News Integrity Trust Project all about? *Nieman Lab*, 5 april.
- Smith, Steven A. (2008). And the Walls Come Tumbling Down. From Fortress Newsroom to the Transparent Newsroom. I: von Krogh, Torbjörn (red.) *Media Accountability Today... and Tomorrow*. Göteborg: Nordicom, s. 49–58.
- Weinberger, David (2009). Transparency: the new objectivity. *KMWorld*, 28 augusti. <http://www.kmworld.com/Articles/Column/David-Weinberger/Transparency-the-new-objectivity-55785.aspx> [Hämtad 2019-01-14]

Torbjörn von Krogh arbetade som reporter och redaktör under 35 år innan han disputerade 2012 på en avhandling om mediekritik och medieansvar.

2016 kom läroboken *Medieetik. Framväxt, funktion och framtid* (Studentlitteratur). Torbjörn von Krogh var föreståndare för Institutet för mediestudier, Sim(o), 2009–2014 och är sedan 2017 redaktör för *Press-historisk/Mediehistorisk årsbok*. Redaktionell transparens har han skrivit om bland annat i *Media Accountability på svenska* (Sim(o), 2008) och i antologin *Misstron mot medier* (Institutet för mediestudier, 2017).

E-post: torbjornvonkrogh@gmail.com

Ordet transparens allt vanligare

■ En sökning på ordet transparens i Kungliga Bibliotekets databas över digitaliserade dagstidningar ger 14 498 träffar från 1797 till 2018.

Ordet förekommer 61 gånger mellan 1797 och 1949 och beskriver bland annat sjöars, konstverks och hornhinnors genomskinlighet.

Förekomsten ökar till 461 träffar 1950–1999 och handlar under den senare delen allt oftare om information, och huruvida denna är sluten eller öppen i förvaltning, företag och medier.

2000–2009 noteras 1 104 träffar.

2010–2018 kommer lavinen, 12 872 träffar.

Torbjörn von Krogh

Erik Edoff

Öppenhet som vapen i nyhetsjakten på 1880-talet

Vid slutet av 1800-talet var insynen i dagspressen begränsad. Tidningen var auktoriteten – inte arbetsmetoder och skribenter.

Erik Edoff visar hur denna norm utmanades av Stockholmskorrespondenter och boulevardredaktörer, uppstickare som sökte uppmärksamhet och publik genom att skildra sina metoder.

Det sena 1800-talets svenska journalistik präglades av den sakligt refererande tidningsprosan. Det hörde till ovanligheten att arbetsmetoderna, skribenten eller uppgiftsinhämtningen synliggjordes i den publicerade texten.

Det finns flera skäl härtill, exempelvis att trovärdighet och legitimitet i allmänhet inte tillkom enskilda medarbetare, utan publikationen själv bidrog med detta. Hit hör också bruket av anonym publicering – redaktionen som ett kollektivt vi stod bakom texterna. Tidningen talade, inte enskilda skribenter (jämför med brittiska förhållanden i Hampton, 2004). Den

journalistiska produkten dolde i så måtto både arbetet och människorna som låg till grund för den.

Undantag fanns förstås, men det gäller som regel. En genomgång av ett slumpmässigt valt nummer av *Dagens Nyheter* (5/1 1886) bekräftar detta. Tidningen innehåller drygt 80 texter (annonser och dylikt oräknat). Förutom i insänt material, en reseskildring från Amerika, översatta texter från utländska tidningar där ett jag eller vi förekommer, lyckas jag endast hitta ett berättarjag i en ledare, en recension och en krönika. I nyhetstexterna är det redaktionella arbetet så gott som helt osynligt. Två redaktionella kommentarer är det närmaste tidningen kommer härvidlag, en rör ett publicerat telegram vars felaktiga kalkyl redaktionen ej önskas lastas för, samt ett redaktionellt vi i en text om domstolsreformer.

För mig handlar redaktionell transparens om en strävan att synliggöra arbetet bakom tidningen i densamma på olika sätt. Jag ska här¹ visa hur nya ideal kring detta växte fram.

Under 1800-talets sista decennier pågick en betydande tillväxt av nya blad och genrer. Här undersöks ett par exempel som belyser hur denna norm utmanades och på sikt lade grund för ett nytt och mer personligt hållet angreppssätt visavi nyhetsskrivandet. Det första exemplet är hämtat från en av de nyhetsjägare och egenföretagare som kallades Stockholmskorrespondenter (för mer om genren, se Torbacke, 2012; Edoff, under utgivning). Det andra exemplet kommer från en av de många tidningsgenrer som tillväxte under 1880-talet, boulevardtidningen.

Att en aktivt producerad och uppsökande journalistik inte syntes i de stora bladen, betyder inte nödvändigtvis att den inte existerade. Texter införskaffades på en rad olika sätt även där

¹ Den här texten är skriven inom ramen för forskningsprojektet "Landsortsprofeter: Stockholmskorrespondenter, landsortspress och nationell formering under 1800-talets sista decennier" som finansieras av Ridderstads stiftelse för historisk grafisk forskning.

(Wirén, 1979). Centralt är just att läsaren inte fick veta något om det. Det är i relation till denna ”osynlighetsnorm” mina exempel ska förstås.

Nyhetsbrev från huvudstaden

Det första rör Stockholmskorrespondenten och tidigare medarbetaren i *Dagens Nyheter*, Klas Ryberg som publicerade sig bland annat under signaturerna K.R. och Ejnar. Med sin ”Veckorapport från hufvudstaden af K.R.”, grundad 1879, banade han väg för en journalistisk nisch vars glansperiod i Sverige var det följande kvartssseklet. Landsortstidningarna prenumererade på dessa nyhetsbrev i stor omfattning – de fungerade på ett övergripande plan som ett sätt för provinspressen att frigöra sig från ett beroende av kollegerna i huvudstaden.

Stockholmspressen gillade inte den nya konkurrensen om kontrollen över bilden av huvudstaden i landsorten. På olika sätt försökte de kompromettera dessa med tiden alltmer uppmärksammade och spridda nyhetsjägare (Edoff, under utgivning). För nyhetsjägare var de. De anklagades ideligen för att publicera rykten och skvaller – eller som *Svenska Dagbladet* skrev under rubriken ”Korrespondenttyranni”: de ”tränga sig in hvar de behaga och på det mest närgångna sätt utfråga hederligt folk om allt hvad det faller dessa herrar in – ja, anställa formliga förhör” (1887). De ägnade sig alltså åt att intervjua människor – de var nyhetsreportrar.

När Klas Ryberg själv beskrev sin verksamhet anknöt han till den inom journalistikforskningen under 1900-talet mycket använda grindvaktmetaforen som i princip går ut på att redaktioner och journalister står emellan ”verkligheten” och allmänheten och fattar beslut om vad som blir eller inte blir en nyhet (Shoemaker & Vos, 2009). Ryberg lovade nämligen läsarna att bege sig till Bifrostbron och låna ”vaktmästaren” Heimdalls ögon och öron. Denne vaktmästare tillhörde asarna i nordisk

Den enda möjliga "dementien" i den norska "promenad"-frågan.

Landsortsprofeter kallades de korrespondenter som spred lögnen och skvaller till intet ont anande tidningsläsare i periferin. Det var den gängse bilden i Stockholmspressen. Ett inledningsvis bagatellartat rykte om kronprinsen som fått spridning av K. R. ledde till en invecklad historia där kronprinsen avkrävdes en dementi. Budkaflen föreslår här hur en lämplig dementi hade kunnat se ut. K. R. (till vänster) tillsammans med Gustaf Gullberg (utgivare av korrespondensen Från Birger Jarls stad) borde enligt tidningen bära hela skulden. Budkaflen 14/5 1894. Tecknare: okänd.

mytologi och vaktade bron mellan himlen och jorden. Hans hörsel och syn var enastående och ingenting passerade honom obemärkt.² Med dessa organ skulle Ryberg se och höra vad de stora tidningarna ännu inte uppmärksammat.

Hans sista anmärkning var dock att man trots exceptionella förutsättningar (vaktmästarorganen) ibland trots allt tvingades ”koka soppa på en spik” (*Uppsala*, 1879). Och att koka soppa på en spik antyder också en syn på tidningsmannarollens förhållande till nyhetsbegreppet: när inga uppenbara nyheter finns måste han själv hitta och skapa dem.

Skildrade sina metoder

Ryberg återkom ofta till hur han gick tillväga i sitt arbete. I en lång artikel från 1883 ägnar han sig helt åt landsortskorrespondenternas metoder, status och kvalitet. Han berättar hur ”man” inledningsvis ”mottogs med undrande miner, man sågs öfver axeln, man fick bleklad nej på sina ifriga förfrågningar” när man som korrespondent försökte ta sig fram i Stockholms offentlighet. Man fick inte ge sig:

[H]är gälde att ej komma af sig vid ingången; här gälde att lik det gamla Rom stiga upp starkare efter hvarje nederlag. ”Den som stryker är feg”; man hade af en huld natur *fått sannskyldigt reporterblod i sina ådror*. Hänsyn plånades ut ur korrespondenternas ordbok; trädde man den ena dagen fram på de bonade golfven i ”Fyrkanten”, så gjorde man den andra dagen, i nyhetens namn, besök i straffångens [sic] cell. Man satte i utförande det gamla klassiska: *nihil humanum...* ingenting menskligt fick vara korrespondenterna likgiltigt.

(*Från Stockholms horisont*, 1883. Min kursivering)

² Jämför med symboliken i korparna Hugin och Munin, genom vilka Oden kunde skåda hela världen. Huggna i sten var korparna placerade över porten i hörnet till *Dagens Nyheter*s nya hus i Klara som invigdes 1901. ”Dagens Nyheter i eget bo”, *Dagens Nyheter*, 1901.

Detta var förstås i mycket förhävelse, men öppenheten och självförståelsen som korrespondenterna, i synnerhet Ryberg själv, gav uttryck för i sina texter skilde sig alltså påfallande från nyhetsarbetarnas osynlighet i de stora tidningarna. Korrespondenterna kunde inte som sina konkurrenter sitta och vänta på att ämbetsmän skulle komma till redaktionen och läcka uppgifter från verken. De var tvungna att själva ge sig ut, vilket de också gärna berättade om.

Första intervjun?

Redan 1880 väckte Ryberg viss sensation när han ”som korrespondent till den hufvudsakligaste delen af landsortspresen” var tvungen att ha något att säga om dåvarande ryktet om andra kammarens upplösning. ”Ordet ’interview’ sväfvade för mina tankar; jag sökte att finna ett svenskt uttryck för detta, men lyckades ej. Dock skall det väl komma, när saken blifvit inhemsk.”

Resonemanget gick, enligt Ryberg, ut på att när riksdagen som andra statsmakt kunde begära svar av regeringen som den första, varför skulle då inte representanter för ”’tredje statsmakten’ [...] kunna anhålla om upplysningar i en fråga, som står på dagordningen?” (*Söderhamns Tidning*, 1880). Enligt Nils-Gunnar Nilsson var detta första gången ordet intervju begagnades inom svensk press. Han avfärdar det också som ett misslyckande (Nilsson, 1975).

Det återgivna samtalet var varken långt eller innehöll annat än undvikande svar från ”den högt stående statsmannen”, som trots att inte namnet nämndes utan svårighet kunde identifieras som statsminister Louis de Geer. För mig är dock resultatet av intervjun av mindre intresse. Av värde här är snarare att den genomfördes och beskrivs som en intervju, och att Ryberg självmedvetet skildrar hur han lämnar fram sitt kort, släpps in och känner ”luft af nobilité” samt slår sig ned tillsammans med

En svensk "interview".

K. R. Jag vet inte, om jag är känd?

L. de G. Naturligtvis; hvilken statsman känner inte märket K. R.! — Hur står det till?

K. R. Jag tackar; men det är egentligen jag, som kommit för att fråga ... "interviewa" ... ers excellens begriper? ... Ursäkta!

L. de G. Aha?

K. R. I Dagbladet har stått en artikel om, att Andra kammaren möjligen kommer att upplösas, ifall värnpligtslagen inte går igenom.

L. de G. Hm ...

K. R. Är det sant?

L. de G. Hm!

K. R. Kanske blott ett löst rykte!

K.R. Jag vet inte, om jag är känd?

L. de G. Naturligtvis; hvilken statsman känner inte märket K. R.! — Hur står det till?

K.R. Jag tackar; men det är egentligen jag, som kommit för att fråga ... "interviewa" ... ers excellens begriper? ... Ursäkta!

L. de G. Aha?

K.R. I Dagbladet har stått en artikel om, att Andra kammaren möjligen kommer att upplösas, ifall värnpligtslagen inte går igenom.

L. de G. Hm ...

K.R. Är det sant?

L. de G. Hm!

K.R. Kanske blott ett löst rykte?

L. de G. Hm! hm!

K.R. Jag får kanske dementera detta rykte?

L. de G. Hm! hm! hm!

K.R. Mjuka tjenare, ers excellens!

L. de G. Mjuka tjenare!

K.R. (för sig, i det han går) Jag måste genast skynda mig att i minst femtio landsortskorrespondenser utsprida de viktiga upplysningar, jag fått i denna för landet högst viktiga fråga.

Signaturen K. R. gjorde ett stort nummer av sin "interview" med den höge statsmannen. Några egentliga avslöjanden gav den emellertid inte, vilket här förlöjligas i Söndags-Nisse. Skribentens sätt att skriva fram sig själv, sina bevekelsegrunder och inte minst mötet i sig skvallrar om att tilltaget var oortodoxt — han förstod sig bryta ny mark, vilket i texten närmast skrevs läsaren på näsan. Söndags-Nisse nr 15 1880. Tecknare: okänd.

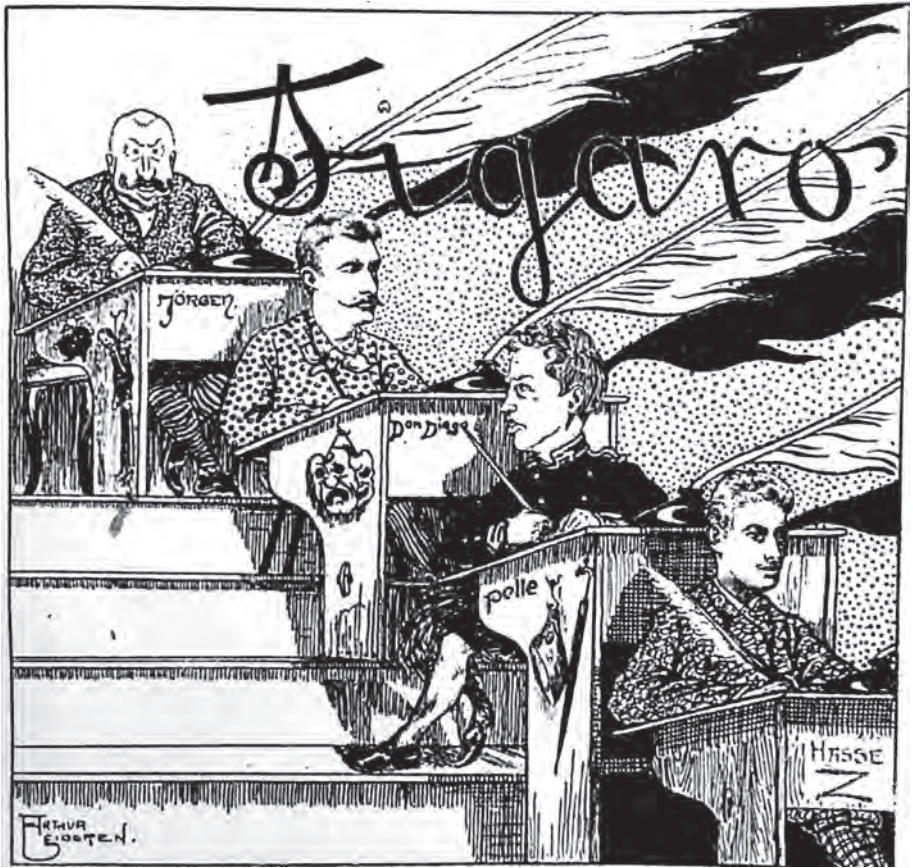
excellensen. Det har framhållits att just det självmedvetna förhållningssättet och övertygelsen om ett kall i förhållande till uppdraget är ett av reporterns viktigaste särdrag – emblematiskt för den moderna nyhetsjournalistiken (Schudson, 1995). När nyheter och svar inte stod till tidningsmannens förfogande var det upp till honom att skapa dem.

Det var först runt år 1900 detta sätt för reportrar att beskriva sitt arbete började bli vanligt. Att det var just i den prenumererbara Stockholmskorrespondensen bruket först slog igenom är ingen slump. Som fristående nyhetsarbetare saknade de alltså den legitimitet som de stora tidningarna hade. De anklagades ofta för att fabulera eller överdriva. Det aktiva reporterarbetet som skapade stora namn på andra sidan Atlanten vid den här tiden var förstås inte okänt i Sverige, här fanns ett ideal att leva upp till. Det bröt mot publicistisk norm, stack ut och gjorde skribenten själv till huvudperson.

En nyhetsberättelse med en känd huvudperson som stack ut kunde också innebära en marknadsfördel. Nyhetsbrevens skulle ju säljas till landsortsredaktörerna. Men det kanske viktigaste skälet till att de i så hög grad skrev fram sig själva och sitt arbete var att när man saknade trovärdighet kunde transparens kring ens metoder, vem man hade frågat om vad och vart man begett sig för att få reda på den ena eller den andra saken bidra till att skänka uppgifterna trovärdighet och skribenten journalistisk legitimitet.

De skrev om hur de skrev ...

Det andra exemplet jag vill lyfta fram är samtida med korrespondenterna, men befann sig inte i den nyhetsjournalistiska huvudfåran. Boulevardpressen var snarare ett uttryck för 1880-talets tillväxt av nya tidningstitlar och genrer. Tidningstypen har jag beskrivit mer ingående på andra ställen (till exempel Edoff, 2018). Trots att dessa tidningar var delvis

Teckningen föreställer Figaros fasta redaktion under 1890-talet: redaktör Jörgen (Georg Lundström) samt redaktionssekreterarna Don Diego (Fredrik Nycander), Pelle (Johan Levart) och Hasse Z (Hasse Zetterström). Det var få samtida redaktioner som var lika publika som denna tidnings, vilket till viss del kan tillskrivas dess tilltal och dess "transparenta" sätt att bedriva journalistik. Figaro 24/7 1897. Teckning: Arthur Sjögren.

annorlunda inriktade än korrespondenterna ovan, var de stilistiskt likartade. Båda knöt an till en kåserande tradition.

Dessa tidningar var små, och redaktörerna själva dominerade textinnehållet som huvudsakliga skribenter. Detta fick redaktörerna att betraktas som ett med sina publikationer. Texterna var ofta lika personligt – ibland privat – självutläm-

nande som korrespondenternas. De skrev i tidningen om hur och att de skrev i sin tidning.

I en lång artikel från 1892 beskriver boulevardbladet *Figaros* redaktör sitt redaktionella arbete och hur han störts av springpojkar, bud och många andra utanför ordinarie besöks-tid (medan han skrev artikeln läsaren läser). Efter att i tur och ordning ha sparkat ut en springpojke, en piga och en lots, var redaktören så upprörd att han inte längre förmådde att, som han avsett, skriva om Söder:

Jag las en bit af Byron. Jag rökte en cigarrett. Jag ska skrifva om nyttan af prygelstraffet. Och vådan af frihandeln. Jag skref om [detta]. I fem minuter. In surrade två herrar. De voro från Gudsfreds järnvägsstation. Och ville tala med mig. [...] Och ville redovisa. Jag skrek att jag inga pengar ville ha. Att min tid vore för dyrbar till att ödas på inkassering.

(*Figaro*, 1892.)

Efter att ha störts av ytterligare springpojkar från tidskrif-ter som *Nya Nisse* och bokförläggare som Seelig & C:o, gick redaktörens skrivande trögt: ”Jag skref nu om springpojkar. --- Jag ska skildra de springpojkar, som hindrat detta nummer” (anfört arbete). På detta sätt fick läsaren en bild av och en upp-fattning om hur redaktionsarbetet gick till i praktiken – sant eller inte så var det betydelsebärande.

... och svartmålade konkurrenterna

Lika vanligt som att skriva om det egna redaktionsarbetet, var det att ägna sig åt konkurrenternas. Men då handlade det snarare om hur de brast i publicistisk hederlighet, att de införde artiklar eller porträtt mot betalning, inte betalade ut honorar till sina litteratörer eller rentav söp sig till ruinens brant. När boulevardpressen ägnade sig åt denna metajournalistik hand-lade det knappast om att vinnlägga sig om att upprätthålla

publicistisk legitimitet, som det gjorde för korrespondenterna. De försökte möjligen ta legitimiteten från konkurrenterna. I första hand bör metajournalistiken tolkas i relation till den växande och hårdnande konkurrensen på tidningsmarknaden. Redaktörernas tidningar var deras personliga organ, och för att sälja behövde de märka ut sig i förhållande till dussinvis andra och liknande redaktörer som ägnade sig åt samma sak. Där blev bråken med och anklagelserna mot konkurrenterna en extra krydda i sammanhanget.

Pressens tillväxt i slutet av 1800-talet ledde alltså till hårdnande konkurrens och gav också utrymme för nya arbetsmetoder och sätt att närma sig journalistiskt skrivande. Transparensen blev ett sätt att ta sig genom bruset och utmana tidningsmannanormer.

Referenser

Tidningar (kronologiskt)

Uppsala (1879). Signerad, X [Klas Ryberg], ”Veckorapport från hufvudstaden”, 7/1.

Söderhamns Tidning (1880). Signerad K[las]. R[yberg]., ”Veckorapport från hufvudstaden. En ’interview’”, 6/4.

Från Stockholms horisont (1883). Signerad, Ejnar [Klas Ryberg], ”Landsortskorrespondensen”, 29/3.

Dagens Nyheter (1886). 5/1.

Svenska Dagbladet (1887). Osignerad, ”Korrespondenttyranni”, 10/6

Figaro (1892). Signerad, Jörgen [Georg Lundström], ”En bättre ungar Karls klagovisa. VIII. Springpojkar”, 22/10.

Dagens Nyheter (1901). Osignerad, ”Dagens Nyheter i eget bo”, 21/9.

Böcker

Edoff, Erik (2018). I boulevardernas blad förhandlades gränserna fram. I: von Krogh, Torbjörn (red.). *Presshistorisk årsbok 2018*. Stockholm: Svensk Presshistorisk Förening, s. 11–28.

- Edoff, Erik (under utgivning). Stockholm mot landsorten: Stockholmsbrev och 1800-talets landsortspress som nätverk. I: Arvidsson, Alf (red.). *Spaningar i kultursektorn*.
- Hampton, Mark (2004). *Visions of the press in Britain, 1850–1950*. Urbana: University of Illinois Press.
- Hobbs, Andrew (kommande 2019). The provincial nature of the London letter. *The Edinburgh History of the British and Irish Press, Vol 2: Expansion and Evolution, 1800–1900*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Nilsson, Nils-Gunnar (1975). “Ära och lof vare intervjuvärdet”: *Studier i tidningsintervjuns historia*. Lund, Lunds universitet.
- Schudson, Michael (1995). What is a reporter? *The Power of News*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, s. 94–110.
- Shoemaker, Pamela J. & Vos, Timothy (2009). *Gatekeeping theory*. New York: Routledge.
- Torbacke, Jarl (2012). *Konsten att tämja drakar: Profession och profiler i svensk press*. Stockholm: Carlsson.
- Wirén, Karl-Hugo (1979). *Från skilda håll: Aftonbladets textanskaffning 1886–87*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Erik Edoff är fil dr i mediehistoria och verksam som forskare (postdok) i medie- och kommunikationsvetenskap i vid Institutionen för kultur- och medievetenskaper vid Umeå universitet. 2016 disputerade han på avhandlingen *Storstadens dagbok* vid Institutionen för kommunikation och medier vid Lunds universitet. I pågående forskningsprojekt intresserar han sig ur olika perspektiv för frågor rörande 1800-talspress relaterat till förändrade föreställningar om geografi, centrum och periferi. Han deltar även i forskningsprojektet WeStAc (2019–2024), som analyserar relationer mellan sfärerna politik, kultur och journalistiska medier i Sverige under 1900-talet.

E-post: erik.edoff@umu.se

Gösta Wernlöf (1913–1963)

Gåttfullt mord gav uppslag till tusen och en teorier

Onsdagen 24 augusti 1949 publicerade *Expressen* en artikel av Gösta Wernlöf med rubriken "Sköt storstadspresen över målet i Avesta?"

Artikeln återpubliceras på de följande sidorna med tillstånd från artikelförfattarens efterlevande och från *Expressen*.

Bakgrunden var ett brutalt mord på en taxichaufför i skogarna utanför Krylbo/Avesta natten mellan 18 och 19 augusti 1949. En lång, mager cyklist i mörkgrå kavaj och brun basker efterlystes nästa dag av polisen. Många rykten kom snabbt i omlopp; baskermän blev lovligt byte.

Artikelförfattaren Gösta Wernlöf, *Expressens* kriminalreporter, fanns på plats för att bevaka mordutredningen. I sin text berättade han hur arbetet kunde gå till.

Sköt storstadspressen över målet i Avesta?

MORD – det ordet har en sällsam förmåga att utlösa nästan ”hysterisk aktivitet” inom den svenska tidningspressen. Just nu, när polis- och pressdrevet gått i flera dygn efter en mördare i Krylbo-Avesta-trakten har intresset piskats upp till toppen.

Är detta bra eller inte? Expressen ställer självkritiskt frågan och låter den gå vidare till läsekretsen. Vår åsikt är att konkurrensen och hetsen drivit reportagen över det journalistiskt riktiga. Man har dessa dagar saknat den nyktra prövningen och kritiska analysen av alla uppdykande, underliga ”teorier”.

Gåttfullt mord gav uppslag till tusen och en teorier

Av Expressens kriminalreporter GÖSTA WERNLÖF

”Taximördaren jagas i natt i Avestaskog”. ”Mördaren 18-åring från skyddshem?” ”Mördaren kvar i Avesta”.

Känner ni igen rubrikerna? Alldeles riktigt – de är allesammans hämtade ur Stockholmstidningarna någon av de senaste dagarna och anknyter till det ruskiga Avesta-mordet, som utan tvekan torde vara den mest intressanta kriminalaffär vi haft på länge här i landet.

Bortsett från den saken är det emellertid en annan viktig faktor som kommit att glida upp i intressesfären i direkt anknytning till morddramat, det är frågan om inte den svenska tidningspressen, i detta fall, främst då huvudstadstidningarna, skjutit över målet då det gällt att förse sina läsare med nyheter från spaningsarbetet, och trots att vi vet att denna tidning i det stora sammanhanget inte utgör något undantag drar vi oss inte för att på den frågan svara att så tyvärr inte är förhållandet.

Det är här inte alls meningen att komma med pekfinger mot konkurrenterna och påvisa att den eller den har gjort det eller det felet eller att själv slå oss för vårt bröst och ropa ”hurra va’ vi är bra!”, nej då, visst inte, men det kan kanske vara av ett

Sköt storstadspressen över målet i Avesta?

MORD — det ordet har en sällsam förmåga att utlösa nästan "hysterisk aktivitet" inom den svenska tidningspressen. Just nu, när polis- och presstribunalen gått i flera dygn efter en misshandling i Kyrlebo—Avesta-trakten har intresset pickats upp till toppen.

Är detta bra eller inte? Expressen ställer självkritiskt frågan och låter den gå vidare till läsekretsen. Vår åsikt är att konkurrensen och hetisen drivit reportagen utöver det journalistiket riktiga. Man har dessa dagar saknat den syftna prövningen och kritiska analysen av alla uppdykande, underliga "teorier".

Gåtfullt mord gav uppslag till tusen och en teorier

Av Expressens kriminalse reporter GÖSTA WERNLÖF

"TAXIMÖRDAREN JAGAS I NATT I AVESTASKOCI".
"Mördaren 19-åring från kyrkdöden?" "Mördaren kvar i Avesta."
 Känner ni igen rubrikerna? Alldeles riktigt — de är allra mest hämtrade ur Stockholmstidningarna någon av de senaste dagarna och skenytter till det rusliga Avesta-mordet, som utan tvivel torde vara den mest intressanta kriminalaffär vi haft på länge här i landet.

Hörstätt från den saken är det presstribunalen en annan viktig faktor: som kända att gata upp i intresset för en direkt och skarp utvärdering till mordet, och det är frågan om inte den svenska tidningspressen, i detta fall, främst är karaktärsbilden, utövare, såsom över målet då det gäller att följa saken hänsyn mot nyheter från spaningsarbetet, och trots att vi vet att denna tidning i det stora sammanhanget inte skulle någon ändring dror vi oss inte för att på den frågan om att så tydligt de förhållanden.

Det är här inte alla meningar att komma till påståendet mot handskrivna och påstått att den saken den har gjort det eller det fel eller att säga så om för vårt land och resten "bara vi vi i bra", men då, vi

inte, men det kanske kan vara en del av det som att tilläta till värde på förhållanden och inte bakgrunden av händelserna utveckling förstås inte en tydlig förklaring till att tidningarna den här gången varit alltför "väl-villiga" då det gäller att följa saken i svenska folket med läsbara nyheter från en händelse, som under helna följande dagar kommer att helt domineras intresset och skenytter för att vi inte vill vara som skett, och vi vill bestämt utvärdera detta ärendet.

På sätt och vis är det kanske att presstribunalen för detta ändamål överallt är så alltför att de väcker så stort uppseende som de har. I andra länder, t.ex. i USA, Frankrike eller Finland) blir de inte så lika centrala nyhetsämnen för tidningspressen.

Pressen samlad till konferens i stadsföreläsningens sessionen i Avesta.

och säga att det här var fel. För reportagen är det inte riktigt lika enkelt. Han kanske får alla informationer någon - berättarna för presskonferensen och den journalisten vill kalla sig Journalist! — som inte var ett sådant tillfälle låg det för många värdar för att förstås inte från så mycket han kan för att kunna lämna sin tidning en bra och härlig artikel. Det är mot bakgrunden av dessa förutsättningar som det "färdigt Avesta" kommer att bli så många olika teorier spillas på löpbandet, men vi skall komma ihåg en sak, och det är det att det bakom alla förklaringsföretag för vad som är, varit, ska det Avestamordet gjorda skönhet gott tillät frist, för snart snart vilka teorier som helst.

Här kommer en sammanfattning som är värd att sammanhanget i övrigt om en eller annan Journalist i betydelsen att för respektfullt svar: alla de olika uppslag som dock från olika håll har gått ut kommit med — den som varit mest i Avesta i fem dagar skulle kunna bestämt påstås om någon av "händelserna" som följt direkt i sin lilla kritisk analys och prövning. T. ex.

1. Juliarbo mistakades i pressen en typisk "ocherman" vars identitet med mördaren. Det visade sig vara fullständigt felaktigt.
2. I tronken av Moskva hade en bilist en viss part som men som — enligt bilden — skulle ha krigat under en lada och förakt själva sig. En tidning sompropade detta rykte respektfullt och insände ett två hundra rubricerat ordet "45 minuter försening". Det var fullständigt fel alltså.
3. En 18-årig skandinav ungdom ågredde vid ett annat tillfälle i centrum för dylika misstankar i pressen, trots att han vid tiden för mordet varit enbart en pojke i Stockholm.
4. En liten flicka ett skandinavsk barn i trakten av Stångåns utpekades också som "den skyldiga", men Expressens trycken avstämde bilden till något skändat.
5. Dessutom exempel kunde mångt pågå, som det räcker med dem för att visa hur lätt pressen uppte med ryktena och hur lätt vi alltså tyvärr skulle mistas och den artikel.

Artikeln låg på sidan 12 den 24 augusti 1949, täckte en dryg halvsida med en rubrik som löpte över fem spalter och hade vinjetten Dagens Special-artikel. På Expressens förstasida fanns en enspaltig textpuff där det bland annat slogs fast att "alltför många teorier och rykten har reservationslöst accepterats av speciellt huvudstadstidningarnas medarbetare".

visst intresset på detta lite närmare på förhållandena och mot bakgrunden av händelsernas utveckling försöka finna en logisk förklaring till att tidningarna den här gången varit alltför "väl-villiga" då det gäller att förse svenska folket med läsbara nyheter från en händelse som under minst fem dagar kommit att helt dominera allmänhetens intresse och rättmätiga krav att få veta vad som skett och vad som gjorts för att få en bestialisk rån-mördare inför domaren.

På sätt och vis är det kanske ett sundhetstecken för detta land att mord är så sällsynta att de väcker så stort uppseende som är fallet. I andra länder (till exempel i USA, Frankrike eller

Finland) blir de inte alls lika centrala nyhetssaker för tidningarna.

I Sverige är det däremot så att när meddelandet ”MORD” kommer till pressen, så utlöser det genast en allmän och nästan ”hysterisk” aktivitet. Allt annat kastas åt sidan, och reporters och fotografer sällar sig till polisdrevet, för att sedan tävla sins emellan om de flesta detaljerna och de djärvaste teorierna.

Vad man saknar är väl främst den kalla, objektiva prövningen och analysen av de många löst framkastade teorierna. I det fallet har det särskilt denna gång brustit betänkligt.

Men låt oss återgå till Avesta. Det är alltid lätt att vara efterklok, och det är enkelt att dagen efter sätta pekfingret på den eller den nyheten och säga att det här var fel. För reportern är det inte riktigt lika enkelt. Han kanske får sina informationer någon halvtimme före pressläggningen, och den journalist är inte född – om han verkligen vill kalla sig journalist! – som inte vid ett sådant tillfälle lägger in högsta växeln för att försöka få fram så mycket han kan för att kunna lämna sin tidning en bra och läsvärd artikel. Det är mot bakgrunden av dessa förutsättningar som det i ”fallet Avesta” kommit att bli så många olika teorier synliga på löpsedlarna, men vi skall komma ihåg en sak, och det är dels att det bakom varje artikel har funnits fullt logiska förutsättningar för vad som skrivits, dels att Avestadramats gåtfulla lösning gett fältet fritt för snart sagt vilka teorier som helst.

Här kommer en anmärkning som är viktig i sammanhanget: även om en och annan journalist i brådskan allt för reservationslöst svält alla de olika uppslag som folk från olika håll haft att komma med – den som varit med i Avesta i fem dygn skulle kunna berätta spaltvis om alla de ”baskermän” som folk direkt utpekade som gärningsmannen – finns det dock en sak i sammanhanget som är väsentlig, och det är att syftet har varit vällovligt! Mig veterligt har heller inte någon av de många mer eller mindre färgstarka artiklarna på minsta sätt inverkat menligt på polisens arbete.

UPPLAGA **4** **AT** PRIS ÖRE **20**
BERGSLAGEN 19 AUGUSTI 1949

EXTRA
SVARTKLÄDD MAN
anhållen
för TAXIMORDET
Kamrat till offret
såg mördaren

AFTONBLADET
Extra **4**
LÅNGBÄCKEN DEN 19 AUGUSTI 1949

Mördaren
DESPERADO
RYMDE
från övervakarna
-BILDSIDA-

UPPLAGA **3** **AT** PRIS ÖRE **20**
BERGSLAGEN 20 AUGUSTI 1949

MÖRDAREN
29-årig kriminalpatient
Bruna baskern
underlättade jakten
INGA LIGOR och terror **på SKÅ**
Dr Jonssons ger svar på tal
BARNFÖRLAMNING
skapar reseförbud

AFTONBLADET
BRANCKEN DEN 22 AUGUSTI 1949

Mördaren
POJKE
från skyddshem
CYKELN hittad **i morse**
Tipstolva redan funnen!
Smålands triumfdag
Stort sportnummer

Några löpsedlar från Aftontidningen, AT, och Aftonbladet för 19, 20 och 22 augusti 1949.

• Exempel

Å andra sidan fann man massor av teorier som framkastades i pressen med stor säkerhet och utan täckning. De visade sig sedan inte hålla inför en kritisk analys och prövning. Till exempel:

1. I Jularbo misstänktes i pressen en mystisk ”baskerman” vara identisk med mördaren. Det visade sig vara fullkomligt felaktigt.
2. I trakten av Rosshyttan hade en bilist en natt sett en man som – enligt bilisten – skulle ha krupit under en lada och försökt gömma sig. En tidning accepterade detta rykte reservationslöst och menade att nu hade mördaren endast ”45 minuters försprång”. Det var fullkomligt fel alltihop.
3. En 18-årig sinnessjuk yngling figurerade vid ett annat tillfälle i centrum för dylika misstankar i pressen, trots att han vid tiden för mordet satt anhållen hos polisen i Stockholm.
4. En intern från ett sinnessjukhus i trakten av Strängnäs utpekades också som ”den skyldige”, men fingeravtrycken avgjorde frågan till hans förmån.

Dessa enkla exempel kunde mångfaldigas, men det räcker med dem för att visa hur lätt pressen löpte med ryktena och hur litet vi allihop lyckades hålla måttan och den kritiska balansen.

Det vore nog bra med djupare och omsorgsfullare prövning av alla ”vilda teorier” i fortsättningen, det är vi på Expressen de första att erkänna och framhålla.

Men låt oss fastslå en sak: referaten från Avesta har genom brottets karaktär, dess gåtfullhet och sist men inte minst – det kan vi journalister inte bortse från i sammanhanget – genom polisens underliga hemlighetspolitik kanske rusat i väg lite för långt.

Tema: redaktionell transparens, exempel II (fortsättning)

Torbjörn von Krogh

Gösta Wernlöf

– brottsreportern som slutade skriva

Gösta "Masen" Wernlöf ingick i Nycops handplockade journalistlag vid *Expressens* start 1944. Han var en mångsidig reporter som främst ägnade sig åt kriminalreportage.

Torbjörn von Krogh söker ledtrådar i läggen och i memoarlitteraturen till hans ovanligt öppna skildring av brottsrapporteringen sommaren 1949.

Gösta Wernlöf hade sitt hjärta i Dalarna och kallades Masen. Han rekryterades inför *Expressens* start 1944 som kriminalreporter av redaktionschefen och grundaren Carl-Adam Nycop. Skildringen av pressens mordbevakning i Avesta blev hans slutpunkt som polisreporter på tidningen. Efter 1949 verkade han främst på *Expressens* nöjessidor.

Gösta Masen Wernlöf var en framgångsrik simmare under sin uppväxt i Långshyttan. Idrotten ledde till kontakter med lokalpressen och till insatser som rapportör och skribent. Efter att ha arbetat på *Falu Länstidning* och *Falu-Kuriren* kom han till

Göteborg där han först var anställd på *Göteborgs Morgonpost* och sedan på *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*.

Carl-Adam Nycop gjorde sommaren 1944 en önskelista över vilka han helst ville rekrytera till den kommande kvällstidningen. På listan stod bland andra S. Åman, B. Bernholm, B. Grafström, fröken Sjögren och G. Wernlöf. Bland reserverna fanns redaktör Hyland i Kalmar som fick en blyertsanteckning i marginalen: ”bra reporter, uppslagsrik” (Nycop, 1944).

Social talang

Även Gösta Wernlöf var uppslagsrik och tillika en social talang. Han verkar ha imponerat på Nycop, som i sina memoarer beskriver honom som ”en kille av den okonventionella tilltaggenhet som man blott alltför sällan möter” (Nycop, 1971:100). Nycop återberättar en anekdot från Gösta Wernlöfs tid som ung reporter i Göteborg, ”den fantastiska historien om hans kräftskiwa” som utmynnade i en mc-tävling – inne i Masens hyreslägenhet, en enrummare. Rytande rivstarter med en Harley Davidson mitt i natten ledde till djupa hjulspår i parketten, upprörda grannar, polissirener, böter och ett rykte som en okonventionell person (anfört arbete).

Gösta Wernlöf flyttade hösten 1944 till Stockholm som den nya tidningens kriminalreporter, 31 år gammal. Han medverkade även på nöjessidorna och gjorde under de första åren flera reportageresor utomlands. ”Mitt livs största reportage” skrev han för hand i sin klippbok intill artiklar från Oslo i maj 1945, på plats när den tyska ockupationsmakten kapitulerade (Klippbok). Gösta Wernlöf tog sig bland annat in i naziledaren Vidkun Quislings bostad och dokumenterade lyx och överdåd medan Quislings maka drog sig tillbaka inåt i huset.

I memoarlitteraturen från *Expressens* första årtionden beskrivs han som ”allas vän, glädjespridaren i redaktionsgänget” (Wrigstad, 1979:29). Gösta Wernlöf var ”älskad vart

Gösta Wernlöf 1948, kriminalreporter på Expressen, året innan han skrev specialartikeln om mordbevakningen i Avesta/Krylbo. Foto: Expressen.

han kom på grund av sin charm, sin vänlighet och genom sina ibland förbluffande infall” (Ågren, 1970:191).

Masen Wernlöf var en gladlynt, snabbtänkt och öppen person som sög upp idéer och tankar. Han var snabb att omsätta dem i handling och kunde lätt arbeta upp kontakten med främmande människor.

(Nycop, 1996:19)

Julen 1947 mördades den italienske ambassadören i Stockholm. Expressen ryckte ut.

Carl-Adam Nycop ger oss en glimt av Gösta Wernlöf i aktion som kriminalreporter. På juldagen 1947 fick redaktionen veta att den italienske ambassadören Alberto Bellardi Ricci mördats med en sax av en landsman på den italienska ambassaden Oakhill på Djurgården i Stockholm. ”Vi kastade oss i bilar och åkte ut till Oakhill där polisen redan var i fullt arbete” (Nycop, 1971:100).

Nycop lyckades ta sig in på ambassaden med hjälp av en vän bland ambasadpersonalen och kunde följa polisens arbete tills han igenkändes och åkte ut ”med expressfart”.

Utanför posterade vår kriminalreporter Gösta Masen Wernlöf, som lugnande upplyste att han gjort en finurlig överenskommelse med Aftonbladets utsände, en ung sportreporter. Masen hade sagt att eftersom man inte kunde komma in, så gällde det att bevaka utgångarna. Han tog själv huvudingången och skickade konkurrenten till köksingången – där ingen passerade.

Masen hade under sina polisreporterar lärt sig de flesta knepen ...

(anfört arbete)

Expressens och de övriga kvällstidningarnas kriminalbevakning kritiserades regelbundet av socialarbetare, jurister och poliser vid slutet av 1940-talet (von Krogh, 2006). Det kunde gälla rapporteringen om Semestersabotören i Stockholm 1946, om bevakningen av mordet i Perstorp på en nioårig flicka 1948 och om ryktena som spreds kring en påstått blek och fetlagd tåg-mördare vintern 1948/49. Gösta Wernlöf deltog som reporter i de flesta större kriminalfallen.

Nu var det augusti år 1949 och en taxichaufför hade yxmördats utanför Avesta/Krylbo. Stockholmspressens utsända anlände mangrant, odlade lokala kontakter, pratade med poliser, snappade upp rykten och lade i flera fall till sina egna spekulationer. Gösta Wernlöf samarbetade bland annat med *Avesta-Postens* unge lokalredaktör i Krylbo, Jan-Olof Ekholm¹, som tidigare levererat nyhetsnotiser till *Expressen* och nu kunde bidra med sin lokalkännedom. *Avesta-Posten* lät mer rutinerade reportrar från Hedemora sköta mordbevakningen och Jan-Olof Ekholm har berättat att han därmed ansåg sig fri att agera på egen hand (Ekholm, 2018).

Gösta Wernlöf följer under dessa augustidagar polisens arbete, rapporterar signalementet på den efterlyste baskermannen, åker med på nattliga razzior med släckta billyktor och pratar med oroliga människor som sitter uppe på nätterna med jaktbössan skjutklar. ”Som vanligt är teorierna många” skriver han utan gå närmare in på detaljerna i dessa teorier (*Expressen*, 20 augusti).

Örebro-Kuriren hävdar samma dag att polisen jagar en försöksutskrivnen kriminalpatient som tros vara taximördaren. Hans ålder och födelsedag anges liksom hans föräldrahem. Han beskrivs som mycket våldsam och farlig för allmänheten

¹ Jan-Olof Ekholm har skrivit ett 20-tal barn- och ungdomsböcker samt ett 30-tal kriminalromaner. Den första deckaren kom 1968 och handlade om en journalist som försöker lösa ett taximord; *Sista resan – mord* (Aldus/Bonnier).

Och *Vestmanlands Läns Tidning* kritiserade *Aftonbladet* för att peka ut en pojke som mördare på osäkra grunder. ”Slikt är busjournalistik och ingenting annat. Det är nödvändigt att pressen själv säger ifrån angående de grövsta missbruken mot yttrandefriheten” (*VLT*, 23 augusti).

Sådan var situationen 23 augusti när Gösta Masen Wernlöf skrev sin självkritiska artikel om storstadspressens tvivelaktiga brottspubliceringar. Artikeln var utgjord över större delen av en sida och märkt med vinjetten *Dagens Special-artikel*. Den hade en puff på förstasidan som lydde:

Mordreportaget från Avesta har tydligen skjutit en smula över målet, konstaterar Expressens utsände medarbetare på dagens specialsida. Alltför många teorier och rykten har reservationslöst accepterats av speciellt huvudstadstidningarnas medarbetare, och än den ena, än den andra misstänkta personen har felaktigt utpekats som mördaren.

(*Expressen*, 24 augusti)

Sala Allehanda citerade stora delar av Gösta Wernlöfs artikel på ledarplats och skrev att hans synpunkter var beaktansvärda (*Sala Allehanda*, 27 augusti). Tidningen följde upp med en intervju med polisutredarna, som berömde ortspressens insatser men kritiserade kvällspressen.

Värst har det varit med kvällstidningarna, eller revolvertidningarna, som vi kallar dem här, då de med sina saftiga rubriker ibland spänt allmänhetens förväntningar i onödan, vilket i sin tur kan ha medfört att folks vaksamhet minskat.

(*Sala Allehanda*, 30 augusti)

I övrigt var det tunnsått med reaktioner. Jag har inte hittat några kommentarer hos storstadstidningarna, inte heller på *Expressens* ledarsida eller insändarsida. Gösta Wernlöfs självkritiska genomgång framstår som en engångshändelse utan

effekt, åtminstone utåt. Internt sammanfaller Masens artikel med att han i realiteten slutar som kriminalreporter².

Men det hände en del annat hösten 1949 som har med insynen i redaktionellt arbete och med kritiken mot brottsrapporteringen i Avesta att göra.

Debatt om brottsrapportering

Den 21 september 1949 publicerades en ovanlig bok, en kritisk antologi om dagspressens problem med namnet *Moderna drakar*. Syftet enligt baksidestexten var att uppmärksamma sambandet mellan pressens och demokratins problem, något som studeras utomlands men inte i Sverige heter det. Boken ”kan betraktas som en populär inledning till den ’tidningsvetenskap’ som vi i motsats till de stora länderna hittills saknat” (Thoursie, 1949). Boken innehöll bland annat en undersökning av hur stort spaltutrymme som kvällspressen ägnat åt en påstådd tåg mördare 1948/1949. En offentlig diskussion om ryktesspridning och pressens arbetsmetoder blev möjlig.

Kritiken mot spekulativ journalistik var inte ny. Publicistklubben arrangerade sedan länge interna debattaftnar där stickor och strån yrde. Ofta var det äldre morgontidningsredaktörer som attackerade yngre kvällstidningskollegor. Dessa debatter var inte offentliga, de uppmärksammades som regel inte i tidningarna dagen efter. Referaten kom senare i fackorganen *Journalisten* och *Pressens Tidning* samt ännu senare i Publicistklubbens årsböcker (von Krogh, 2006).

På ledarsidorna förekom ordväxlingar mellan olika tidningar, främst i politiska frågor men även om journalistik. De

² Efter 24 augusti 1949 har jag hittat tre uppföljande artiklar försedda med Gösta Wernlöfs byline om taximordet i Avesta/Krylbo, en utförlig och två korta. Den sista publicerades 11 juli 1950. Andra reportrar bevakar nya brottsfall när dessa uppstår, inte Gösta Wernlöf. Även uppdateringar av taximordet görs av andra, se till exempel *Expressen* 20 maj 1951.

handlade då främst om kritik av andras rapportering; om polemik, inte om nyansering och förklarande resonemang om den egna journalistiken.

Carl-Adam Nycop hade tre år tidigare, 1946, i samband med *Expressens* tvåårsdag publicerat en osedvanligt öppen egen skildring av tidningens journalistik. Redaktionschefen deklarerade att *Expressen* under de första åren använt ”brutala” metoder för att snabbt höja upplagan, bli oberoende av ägarnas tillskott och sedan förädla innehållet. ”En ny tidning måste nämligen tala ett kraftigare språk på sina löpsedlar och i rubriker för att ’slå hårdare’ än konkurrenterna.” Detta leder dock till att man måste ”dras med en betydande marginal av risker för klavertramp, felaktigheter och misstag”, skrev han (Nycop, 1946). *Expressens* kritiker försummade inte under åren som följde att använda Nycop’s transparenta redogörelse som stöd för sina egna attacker mot tidningen.

I och med Thoursies bok *Moderna drakar* blev en offentlig debatt möjlig om pressens metoder och villkor. Det blev recensioner, artiklar och debattprogram i radion, men inte särskilt mycket transparens från pressens sida. Kvällstidningarna var i stället offensiva och ifrågasatte kritikernas kompetens och goda vilja; *Expressen* ansåg att Thoursie var ute efter att väcka opinion mot tryckfriheten (von Krogh, 2006).

Inom Svenska Tidningsutgivareföreningen fanns personer som upplevde – och oroades över – en kyligare attityd mot pressen i riksdagen och i offentligheten. Föreningen höll ett tre dagars styrelsemöte i Rättvik i slutet av september 1949 och ett av förslagen därifrån gällde en goodwill-kampanj för pressen med öppna tidningshus och artiklar om hur tidningar kommer till. En sådan tidningsvecka blev verklighet 1952 (anfört arbete). Tidningsutgivarna föreslog hösten 1949 även att en stickprovsundersökning skulle göras för att undersöka om tidningarna beaktade Publicistklubbens publiceringsregler, bland annat gällande kriminalreportaget. Undersökningen gav lug-

nande besked (*Pressens Tidning*, 1950) men likväl skärptes PK-reglerna 1953 efter en ny utredning (*Pressens Tidning*, 1953).

... nästan 100-procentig säkerhet ...

Den 25 september 1949 slog *Aftonbladet* på stora trumman för att taximordet äntligen var uppklarat. Rubriken på förstasidan löd: "Kriminalteknisk triumf har löst mordgåtan i Avesta / 40-åring från Väst-Sverige jagas / Högsta polislarm över hela Sverige" (*Aftonbladet*, 25 september). Polisen skulle via fingeravtryck "med nästan 100-procentig säkerhet" ha identifierat "en 40-årig diversearbetare, tidigare flera gånger straffad för bl.a. bedrägerier och stölder" som mördaren (anfört arbete). Den misstänkte mannen greps i Linköping och tidningarna hakade på det nya spåret. *Expressens* utsände till Linköping och Avesta (det var inte Gösta Wernlöf som åkte denna gång) spekulerar i sin nyhetstext om den gripnes skuld:

Om han kunnat pretera ett klart alibi, så torde han inte ha blivit kvarhållen. Hans förflutna tyder också på att han är en hård typ, som nog inte skulle medge någonting utan överbevisning.
(*Expressen*, 26 september)

Två dagar senare framkommer det att den misstänkte mannen har ett klart alibi för mordnatten. Då har hans bild och namn spridits över landet och bland annat *Aftonbladet* och *Expressen* har hunnit publicera rykten om att han varit inblandad i ett överfall på en taxichaufför i Göteborg några år tidigare. *Expressen* kommenterade på ledarplats att de senaste turerna i utredningen av Avestamordet blivit en "bedrövlig historia".

Pressen får enligt *Expressen* visserligen ta sitt ansvar för att den litat för mycket på personer som "kan vara offer för självsuggestion eller minnesfel" men främst tillskrivs polisen ett stort ansvar för att den inte informerade pressen tillräckligt ofta och mycket. Nu dämpades inte "tvånget att skapa 'egna

En ny misstänkt mördare presenterades i flera tidningar i slutet av september 1949. Fyra utgivare, däribland för Expressen och Aftonbladet, dömdes senare för förtal.

teorier” utan ”spekulationslustan” fick i stället fortsatt spelrum ansåg ledarskribenten (*Expressen*, 2 oktober). Gösta Wernlöfs kritik och självkritik hade uppenbarligen inte fått fäste på ledarredaktionen, i stället försvarar man pressen och ”tvånget att skapa egna teorier”.

Pressens Tidning klandrade pressen för att låta rutinundersökningar framstå som slutlig bevisning på skuld:

Det är med beklagande man konstaterar dylika företeelser inom pressens brottsreportage. Om hrr reporters inte tillräckligt besinna sig, bör åtminstone den redaktionella arbetsledningen göra det.

(*Pressens Tidning*, 15 oktober)

Den tidigare misstänkte mannen³ stämde *Falu-Kuriren*, *Stockholms-Tidningen*, *Aftonbladet* och *Expressen* för ärekränkning i

³ Ingen har dömts för mordet på taxichauffören. Trots en omfattande polisutredning hade ingen gärningsman identifierats när preskriptionstiden löpte ut 1974. 1989 uppgav en person på sin dödsbädd att han utfört mordet, men enligt *Falu-Kuriren* kunde hans uppgifter inte styrkas (Åkergren, 2018).

septemberartiklarna. Rådhusrätterna i Falun och Stockholm, liksom Svea hovrätt, dömde samtliga ansvariga utgivare till böter för förtal samt till att betala skadestånd och mannens rättegångskostnader.

Gösta Masen Wernlöf, som öppet kritiserat pressens brist på källkritik i augusti, var inte skyldig till de förseelser i september som lett till fällande domar i förtalsmålen. Han ägnade sig efter augusti 1949 i stället åt nöjesnotiser, galapeteri, filmrecensioner och enstaka allmänreportage. Han anlätades 1951 som extern idéspruta i redaktionen för radions nöjesprogram *Karusellen* med Lennart Hyland som lekledare. Vid mitten av 1950-talet var han chef för *Expressens* nöjesredaktion. Från slutet av 1950-talet skrev han återkommande om det växande företaget Sveriges Radio och uppbyggnaden av den nya televisionen. Gösta Wernlöf blev endast 50 år gammal. Han dog 1963 efter flera års sjukdom.

Varför slutade Masen skriva om brott?

Till sist. Hur gick det egentligen till när Gösta Wernlöf slutade som kriminalreporter; vilken betydelse hade hans kritiska skildring av rapporteringen kring taximordet? Aktörernas memoarer och minnesbilder ger ingen entydig bild, men möjligen var artikeln både den droppe som fick redaktionsledningens missnöje med en kritisk medarbetare att svämma över och samtidigt den deklaration som gjorde att Masen Wernlöf kunde sluta som brottsreporter med flaggan i topp.

Per Wrigstad citerade i sina memoarer en satirisk intern annons inför *Expressens* tvåårsfest 1946 vars udd riktades mot Gösta Wernlöf:

Hellre en polis i handen än tio nyheter i tidningen.

G. Wernlöf
(Wrigstad, 1979:29)

Gösta Wernlöf lämnade kriminalrapporteringen efter taximordet i Dalarna. Han blev bland annat nöjeschef på Expressen och idéspruta för Lennart Hylands radioprogram Karusellen. Foto: Expressen.

Skämtet gick alltså ut på att kriminalreportern hade överdriven respekt för polisens arbete. Wrigstad fortsatte med att Masen ”häcklades lystet för färre nyhetsleveranser än den giriga centralredaktionen ropade efter” (anfört arbete).

Carl-Adam Nycop menade i sina memoarer att Gösta Wernlöf blivit ”miljöskadad” av sin verksamhet som polisreporter:

...han brukade rusa upp på redaktionen och skälla ut oss för att vi inte tog tillräcklig hänsyn till polismaktens sätt att tänka och arbeta. En överkonstapel kunde inte ha fört polisens talan mera övertygande.

(Nycop, 1971:100)

Nycop fortsatte på temat två år senare i boken *Makt som säljer*:

Det finns risker för att kriminalreportrarna kan bli miljöskadade i sitt dagliga umgänge med poliser. Jag har personligen sett sådana fall på nära håll och då fått göra snabba omplaceringar.

(Nycop, 1973:80)

Curt Falkenstam var kriminalreporter på *Svenska Dagbladet* vid tiden för taximordet i Avesta/Krylbo⁴. I sina memoarer tog han upp kritiken mot att polisreportrar skulle gå polisens ärenden:

Att vi som jobbade i borgerliga tidningar drabbades av den bannbullen var kanske inte så konstigt. Märkligare var att också Expressens förste kriminalreporter, Gösta ”Masen” Wernlöf, råkade ut för den anklagelsen och fick lov att börja ägna sig åt ”Bekantas bekanta” i stället.

(Falkenstam, 1981:65)

Jan-Olof Ekholm, som arbetade tillsammans med Masen i Avesta 1949, menar 2018 (med reservation för att det hela

⁴ Han blev senare informationschef vid Rikspolisstyrelsen 1964–1983.

utspelade sig för 69 år sedan) att Gösta Wernlöf inte var en utpräglad kriminalreporter ”utan kunde skriva om det mesta, därav min beundran för honom” (Ekholm, 2018) och att han kanske tröttnat på att spekulationerna ökade när utredningen drog ut på tiden.

24 år efter händelserna i Avesta 1949 skrev Carl-Adam Nycop om riskerna med att kriminaljournalistiken publicerar osäkra rykten:

Det finns inom kriminaljournalistiken en primitiv konkurrensform som liknar den man ser på sportsidorna. Det gäller att ”vinna varje dag” även när underlaget är magert, vilket ofta händer medan spaningar och undersökningar pågår. Ett slags redaktionell kramp kan gripa tag om journalisterna. Detta stämningsläge pressar reportrar, redigerare, förstasideskompositörer och löpsedelsmakare på ett sätt som lätt leder dem bort från fakta (om sådana överhuvudtaget finns tillgängliga). I sådana lägen tillgriper man spekulationer, teorier och hypoteser, rykten och skvaller. Man arbetar i hög grad på sådant som man inhämtat ”off-the-record” eller ”i förtroende”.

(Nycop, 1973:78)

Gösta Wernlöf gav som reporter på fältet sina läsare en försiktig inblick i detta stämningsläge 1949. Redaktionschefen som omplacerade honom gick betydligt längre i sin skildring av samma fenomen 24 år senare. Inte för tidningens läsare, utan i bokform när han inte längre hade inflytande över *Expressens* journalistik.

Referenser

Otryckta källor

Ekholm, Jan-Olof (2018). Mejlväxling med Torbjörn von Krogh, 16–20 november.

Nycop, Carl-Adam (1944). Lista daterad 1 september 1944 över tänkt bemanning för Expressen. 4a:2, pärm 1944–1945, Carl-Adam Nycop's arkiv, Pressarkivet, Riksarkivet.

Klippbok. Gösta Wernlöfs klippbok. Förvaras hos hans efterlevande.

Tidningsartiklar 1949

Aftonbladet, 22 augusti. C. O. Bernhardsson: Mördaren 18-åring från skyddshem.

Aftonbladet, 25 september. 40-åring från Väst-Sverige jagas.

Aftontidningen, 20 augusti. "Kriminalpatient är mördaren?"

Expressen, 20 augusti. Gösta Wernlöf: Ljudlösa mördarrazzior – hektisk natt.

Expressen, 24 augusti. Förstasidan; Sista mordspåret söndersmulat. Stor besvikelse i Avesta i dag.

Expressen, 26 september. Bengt Grafström: Polisen fick titta genom nyckelhålet.

Expressen, 2 oktober. Avestamordets senaste utredningsfas blev till en bedrövlig historia.

Nerikes Allehanda, 22 augusti. Taximordet, polisen och pressen.

Pressens Tidning, 15 oktober. Mordaffären i Avesta.

Sala Allehanda, 27 augusti. Självrannsakan av en kriminalreporter.

Sala Allehanda, 30 augusti. Polisen har ej gett upp hoppet. Revolverpressen har försvårat spaningsarbetet.

Vestmanlands Läns Tidning, 23 augusti. "Mördaren 18-åring från skyddshem".

Örebro-Kuriren, 20 augusti. 29-årig försöksutskrivnen kriminalpatient från Örebro efterlyses som taximördaren i Krylbo.

Övriga tryckta källor

Falkenstam, Curt (1981). *Minan. En kriminalreporters minnen*. Stockholm: Askild & Kärnekull.

von Krogh, Torbjörn (2006). Värst i världen? Kritiken mot Expressen 1944–1954. *Presshistorisk årsbok 2006*. Stockholm: Svensk Presshistorisk Förening, s. 99–161.

Nycop, Carl-Adam (1946). Expressen 2 år. Varför en ny tidning alltid blir omstridd. *Expressen*, 16 november.

- Nycop, Carl-Adam (1971). *Nyfiken med sting! En tidningsmans memoarer 1944–1965*. Stockholm: Bonniers.
- Nycop, Carl-Adam (1973). *Makt som säljer. En bok om pressmoral*. Stockholm: Forum.
- Nycop, Carl-Adam (1996). *Sensation och moral. Tankar kring tidningar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Pressens Tidning* (1950). Publiceringsreglerna. En utredning om efterlevnaden. 15 maj, s. 11.
- Pressens Tidning* (1953). Publicistklubbens nya publiceringsregler. 1 januari, s. 11.
- Thoursie, Ragnar (red.) (1949). *Moderna drakar. En debatt om dagspressens problem*. Stockholm: Ljus.
- Wrigstad, Per (1979). *Så här var det*. Stockholm: Norstedts.
- Ågren, Sigfrid (1970). *Sanning till 90 procent*. Stockholm: Askild & Kärnekull.
- Åkergren, Kristian (2018). Mord i Dalarna som inte har klarats upp. *Falu-Kuriren*, 26 februari.

Torbjörn von Krogh, för författarpresentation se sidan 16.

Bli medlem i Svensk Mediehistorisk Förening!

Du som är intresserad av mediehistoria är hjärtligt välkommen som medlem. Medlemsavgiften 2019 för enskilda personer är 150 kronor. För denna summa får du årsboken hemskickad till dig och tips om mediehistoriska seminarier och händelser i återkommande medlemsbrev under året.

Du kan antingen sätta in 150 kronor på bankgiro 600-7033 och vid inbetalningen ange namn, adress, telefon och mejladress.

Eller utnyttja föreningens hemsida, som har adressen www.mediehistoria.se, där du klickar på rubriken "Om föreningen" i vänsterspalten. Därefter klickar du på underrubriken "Bli medlem" och följer instruktionerna på sidan.

Du kan även mejla uppgifterna till hemsidans redaktör Åke Pettersson som har adressen ake.petterson@comhem.se

Tove Hanell

När *Aktuellt* drabbades av ett kollektivt "skavsår" 2007–2009

Tove Hanell arbetade som kamerautrustad webb-reporter under *Aktuellts* satsning på redaktionell transparens med *Öppen redaktion*.

Tio år senare intervjuar hon de inblandade på redaktionen och dryftar projektets styrkor och svagheter.

Bakom ett ovalt bord i studio fem i tv-huset i Stockholm hälsar *Aktuellts* programledare välkomna till en timme nyheter varje vardag klockan 21.00.

Under programmet kan jag komma på mig själv med att fundera på hur många tittare som sitter i soffan och undrar: Hur har reportern fått den där uppgiften bekräftad? Varför ägnar programmet jättemycket tid åt just den här nyheten? Var det där verkligen rätt person att bjuda in till studion?

Kanske beror mina funderingar på de ett och ett halvt år som det här kapitlet handlar om.

Flera nyhetsredaktioner har de senaste åren strävat efter att öka transparensen mot tittare, lyssnare och läsare. Förhoppningen är att publicistisk öppenhet kring arbetsprocesser och nyhetsvärdering ska få publiken att känna ökat förtroende. Journalistik kan bli till på olika sätt och redaktioner ställas inför olika publicistiska val, så mediekonsumenten kan behöva hjälp att förstå varför rapporteringen ser ut som den gör.

I underkanten på SVT:s nyhetsartiklar på nätet finns därför en slags innehållsförteckning där användaren kan läsa att redaktionen oberoende väljer vad som publiceras och hur materialet utformas, men att public service måste förhålla sig till sändningstillståndet och till radio- och tv-lagens demokratiparagraf. Vid större nyhetshändelser kan *SVT Nyheter*s ansvariga utgivare också välja att motivera för publiken varför redaktionen beslutat sig för en särskild hållning:

Därför publicerar SVT namnet på kulturprofilen.

Därför publicerar vi inte mördarens namn.

Därför publicerar vi en intervju med en terrorist.

Men SVT:s hittills mest långtgående försök att ge publiken tillträde till nyhetsfabriken sjösattes för mer än tio år sedan – *Öppen redaktion*.

Jag minns inte om namnet redan var bestämt när jag första gången hörde talas om projektet. Det var sommaren 2007 och jag befann mig i mitt barndomshem på sydöstra Gotland när Eva Landahl, då Aktuelltschef, ringde mig. Hon sökte två webbredaktörer som samma höst skulle börja dokumentera Aktuelltsredaktionens arbete bakom kulisserna så att den som ville kunde följa delar av de redaktionella processerna genom videoklipp på *svt.se*.

När jag sommaren 2018 ber Eva Landahl dra sig till minnes varför hon bestämde sig för att starta *Öppen redaktion* svarar hon:

– För att öka transparensen tror jag. Tanken var att det kunde ge oss en högre trovärdighet, vi har ingenting att skämmas för. Att ge möjlighet att se in i en redaktions innersta kärna och förstå att journalistik inte är svart-vitt. Det är ganska svåra ställningstaganden vi gör och vi kan fatta fel beslut men oftast har vi tänkt igenom dem. Jag tror också att jag tänkte att det kanske inte är jättefarligt att det blir fel ibland, att vi har råd att göra fel, rätta, göra bättre nästa gång och lära oss av det.

När Eva Landahl ringde mig 2007 hade jag under ett och ett halvt år vikarierat på avdelningen *SVT Text och webb*, som försåg den stora skaran text-tv-läsare och den lilla skaran *svt.se*-användare med korta nyhetsuppdateringar i textform. Jag hade varken jobbat bakom eller framför kameran men trots en tveksamhet inför utmaningen att följa några av landets skarpaste journalister, dessutom på Sveriges äldsta nyhetsprogram, så lät uppdraget så spännande att jag inte kunde säga nej.

Motstånd inom redaktionen

Långt ifrån alla var dock lika entusiastiska över det nya projektet. Rolf Tardell, idag redaktör på *Agenda*, var 2007 en av flera redaktörer på *Aktuellt* och innan *Öppen redaktion* drog igång var han motståndare till projektet.

– Jag var rädd för vad det skulle innebära, för risken att det skulle minska kreativiteten på våra möten, där det ofta är ganska kreativt just för att vi tillåts att tänka fritt. Men finns det en kamera i rummet så kan det ju innebära en begränsning i tankefriheten.

Trots hans och andras oro utökades *Aktuellts* redaktion hösten 2007 med två webbredaktörer och en kamera. Från SVT:s lokala nyhetsprogram *Värmlandsnytt* hade programledaren och reportern Jon Nilsson rekryterats. Han hade redan stor erfarenhet av att jobba med rörligt material men det var mycket som skilde vårt arbete från den vanliga tv-reporterens.

– Att man har en vanlig journalistisk utgångspunkt och söker det där det finns motsättningar, skav och svåra frågor, gör ju att den roll man får är lite som en internutredare hos snuten i en klassisk amerikansk film, säger Jon Nilsson.

Skärmdump i efterhand av Öppen redaktions sida på svt.se den 24 september 2008. Överst syns olika flikar för fördjupande material om projektet och om redaktionen. På den övre bilden lyssnar Rappports chef Morgan Olofsson på Aktuelltredaktören Louise Wileen Bjarke. På den nedre syns reportrarna Therese Bergstedt och Lars Moberg.

Så hur mycket snutfilmskänsla gav klippet? I dag finns inga spår av *Öppen redaktion* på *svt.se*, varken *Aktuellt*s gamla sajt eller bakom kulisserna-videorna. Men i SVT:s stora interna sändningsarkiv kan den som letar ihärdigt hitta några av videofilerna, insorterade bland de telegram, väderrapporter och nyhetsinslag som sänts i *Aktuellt*. Jag får fram några av de tidigaste klippet – och amerikansk polisfilm är inte det första jag tänker på. Snarare ”hemmavideo”.

2018 hade det gått att få till en snyggare slutprodukt med en mobiltelefon, men 2007 var det inte ett alternativ. För att så smidigt som möjligt kunna fånga ett pågående skeende använde vi den lättaste utrustning vi då kunde få tag på, en liten videokamera med rundupptagande mikrofon – som ibland gör det svårt att uppfatta vad som sägs. Men det jag hör i klippet får

mig att spetsa öronen. Är det ändå inte lite internutredning och snutfilm jag hör?

I en video från 2007 har åklagare Barbro Jönssons hem i Trollhättan precis utsatts för ett attentat. Redaktör Rolf Tardell ville publicera namn och bild. Det ville inte *Aktuellts* chef Eva Landahl.

Rolf Tardell: Nej jag tycker att det är fel. Jag tycker att vi begränsar våra möjligheter att berätta den här historien. Jag tycker att vi på något sätt ger upp för de här brottslingarna som då lyckas tysta en åklagare.

Eva Landahl: Jag tycker att vi kan berätta den här historien ändå.

Rolf Tardell: Jag tycker att de skurkar som det handlar om säkert vet vem hon är ändå, där har vår namnpublicering inget speciellt att tillföra eller att det blir någon ökad risk för henne.

(*Öppen redaktion*, video, 20 november 2007)

Långt ifrån alla var bekväma med *Öppen redaktions* närvaro på redaktionen. Detta gick att känna av bakom kameran, men det var sällan något som redaktionsmedlemmar gav uttryck för.

– När det blev ändrade planer eller en utgivardiskussion eller något sådant, då kom ju ni springande och började banda och hade mitt mandat att göra det. Det var inte jättepopulärt, berättar Eva Landahl.

Det fanns medarbetare som undrade om de inte kunde få spåna någon annanstans än i smyg vid kaffemaskinen. De fick nej av Eva Landahl med motiveringen:

– Att det var viktigt att visa vad som ligger bakom våra beslut. Den enda gången som jag egentligen köpte att de gick undan och ni inte fick vara med, det var när vi pratade källor, för vi måste ju skydda källorna. Så det fanns ju en viss typ av samtal som aldrig fördes framför kameran.

– Jag vet också att jag fattade några olika utgivarbeslut på morgonen, sedan hände det grejer som gjorde att jag ändrade

mig och velade lite fram och tillbaka, och då var det också folk som sa: ”du ifrågasätter ju hela din trovärdighet och kompetens och du kommer förlora på att visa upp att du har svårt att bestämma dig”. Fast jag var egentligen aldrig riktigt rädd för det. Jag tycker inte heller att det drabbade mig på något sätt, säger Eva Landahl.

Gradvis anpassning

När Rolf Tardell i dag hör *Öppen redaktion* så tänker han först och främst på en sak.

– Den där kameran. I början var den skräckinjagande, sen vande man sig. På något sätt så anpassade vi oss alla till att den fanns där. Jag tänkte mig för vad jag sa och hur jag sa det. Men efter ett tag, när man vande sig vid den nya situationen, då hade man också anpassat sitt språk, säger Rolf Tardell.

– Varför var det nödvändigt, undrar jag.

– Vår jargong på redaktionen kan ju vara hård och cynisk och ibland också uppsluppen, det där är ju ett sätt att terpera de många gånger svåra och otäcka saker som vi bevakar, helt enkelt för att klara av att hantera det – och då kan vi bli cyniska. Vet man inte om det här så kan man ju bli förskräckt om man får titta in och hör hur det låter – så man kan säga att vi filade av kanterna när kameran var med, förklarar Tardell.

På stolen bredvid redaktören satt ofta Anna Hedenmo, mångårig SVT-programledare som under den här tiden var *Aktuellt*-ankare. När jag sommaren 2018 frågar henne hur jobbig hon tyckte att jag var för tio år sedan svarar hon:

– Ganska jobbig!

Vi skrattar båda innan hon utvecklar svaret.

– Det var jobbigt eftersom man snackar så mycket skit när man jobbar. Man skämtar, vi har en jargong och det där visste man ju inte riktigt om det var så bra om det kom ut, säger Hedenmo.

Så vad var det egentligen som kom ut? Utan att ha kartlagt innehållet i alla videor vågar jag gissa att den mest återkommande situation som skildrades var något av de två morgonmötena. Första mötet, inför så gott som samtliga medarbetare på riksnyhetserna, där nyhetscheferna höll en grovtydlig utvärdering av gårdagens publiceringar, meddelade utgivarbeslut och berättade om större satsningar som var på gång. Eller det lilla möte där endast Aktuelltgänget gick igenom vad som funkade och inte funkade med föregående sändning och vilka ämnen som skulle fördjupas i nästa sändning och hur arbetet skulle läggas upp för att få ihop ett program.

När jag frågar Anna Hedenmo vad det bästa som kom ut av projektet var, så är det just morgonmötena hon lyfter fram.

Diskussion om nyhetsvärdering

– Jag skulle själv tycka att det är intressant att höra diskussioner som ”varför ska vi ha den här grejen? Det här har vi gjort så många gånger. Den här frågan måste vi ställa så här. Vad är motfrågan?” Nyhetsvärdering – det tycker jag är jättespannande att höra från bakom kulisserna. Det är därför jag tycker att den här dokumentären om *New York Times* är så spännande.

Liksom Hedenmo sitter jag sommaren 2018 klistrad framför *Dox: New York Times och Donald Trump – slaget om sanningen*¹ som till skillnad från *Öppen redaktion* är snyggt filmad och noggrant genomarbetad. Hade fler kollat på videon från Aktuellredaktionen om den var snyggare filmad och klippt på ett rappare sätt? Eller hade publiken då upplevt videon som mindre äkta?

Idag hade kanske ett A/B-test² kunnat ge svar på den frågan, men sådana tester hade vi inte hört talas om 2007.

¹ *The Fourth Estate*, en dokumentär i fyra delar av Liz Garbus, Showtime 2018.

² A/B-test: Ett test som visar vilken av två versioner – av exempelvis en publicerad video – som driver mest trafik av tittare.

Även makthavare tillfrågades om intervjusituation och nyhetsvärdering. Dåvarande utrikesministern Carl Bildt påpekade 5 februari 2008 att journalister är vanliga människor – alls icke utskickade av Gud. Skärmdump i efterhand från Öppen redaktions nätsida.

Jag kommer ihåg hur någon på redaktionen hade fått höra av en bekant att *Öppen redaktion* var lite som den brittiska humorserien *The Office*, som utspelar sig på ett tråkigt kontor. Rolf Tardell berättar om en liknande reaktion.

– Jag minns en som undrade ”Varför ska vi titta på aptrå-kiga möten från något sammanträdesrum?”.

– Vad svarade du då, undrar jag.

– Att det inte är något tvång att titta.

Det var inte bara redaktionsmedlemmar som intervjuades på *Öppen redaktion*. Relationerna mellan intervjuare och intervjuad berördes flera gånger då olika personer som medverkande i *Aktuellt* intervjuades av oss om hur upplevelsen var. Min favorit är Jon Nilssons intervju med dåvarande utrikesminister Carl Bildt (M):

Carl Bildt: Man ska behandla media med respekt men inte som att de är utsända av Gud. Utan de är vanliga människor och man ska behandla dem som vanliga människor och säga som det är.

Jon Nilsson: Finns det en bild hos journalisterna, tror du, att de skulle vara kunna vara utsända av Gud?

Carl Bildt: En och annan kan förvisso uppleva att de är utsända av Gud. Jag vill inte utesluta att så är fallet men jag bedömer det inte som det sannolikaste.

(*Öppen redaktion*, video, 5 februari 2008)

Att lämna redaktionen och åka med reportrarna ut på fältet var det arbetsmoment jag själv lärde mig mest av. Jag hade bara jobbat ett och ett halvt år i yrket när *Öppen redaktion* drog igång, så för mig var det otroligt lärorikt att få se hur en kollegas sätt att intervjua kunde skilja sig från en annans.

Kraftig reaktion på monsterfråga

Jag letar upp ett klipp från en blåsig april dag 2008. Jag minns att många tittare hörde av sig efter att ha sett mötet mellan *Aktuellt*s reporter Claes Löfgren och den amerikanska demokraten Samantha Power. Senare skulle Power komma att bli USA:s FN-ambassadör men då, på en brygga i centrala Stockholm, intervjuades hon eftersom hon hade varit en av Barack Obamas närmaste rådgivare under hans kampanj för att bli demokraternas presidentkandidat. Det hade pratats om att Power skulle kunna bli utrikesminister om Obama blev president. Men då Power i en intervju, *off the record*, kallat motståndaren Hillary Clinton för "ett monster" fick hon lämna Obamakampanjen.

I slutet av intervjun frågade *Aktuellt*reportern:

Claes Löfgren: Varför kallade du Hillary Clinton för ett monster?

Samantha Power: Hon är inget monster. Jag tappade behärskningen och begick ett stort misstag.

Claes Löfgren: Ångrar du det?

Samantha Power: Vad sa jag nyss? Ja det gör jag.

Claes Löfgren: Tänker du på det? Har det förstört din karriär?

Samantha Power: Vad tror du?

Reportern ställde en fråga till, sen bad fotografen om att få ta några klippbilder – men några sådana blev det inte. Istället reste sig Power.

Samantha Power: Att ta upp det där om monster var fånigt, it pissed me off, nu går jag härifrån.

När hon hade försvunnit vände jag kameran mot reportern.

Tove Hanell: Hade du räknat med det?

Claes Löfgren: Inte att hon skulle reagera så starkt. Framförallt inte med tanke på att hon själv varit journalist och borde veta hur journalister ställer frågor. Hennes sätt att reagera var talande, det visar att det var otroligt känsligt.

Tove Hanell: Ångrar du att du ställde frågan?

Claes Löfgren: Absolut inte, inte en sekund. Jag visste att hon skulle reagera negativt på den, därför valde jag den som sista fråga. Och det säger ju något om hur viktigt det var för henne.

(Öppen redaktion, video, 24 april 2008)

Eftersom SVT har bytt publiceringssystem sedan denna tid lyckas jag inte återfinna kommentarerna men jag minns att titrare som hörde av sig tyckte att reportern hade varit burdus och ohövlig. Varför reagerade publiken så? Borde inte en makthavare som Power klara att ställas till svars och är det inte reporterns jobb att försöka ge publiken de bästa svar som går att få?

5 000–83 000 unika besökare/vecka

Det utbytta publiceringssystemet gör att jag inte heller kan se hur många människor som såg klippet, men på en egengjord vecko-tittar-lista från 2008 har jag noterat att nästan 18 000 unika besökare tittade på *Öppen redaktions* videor den aktuella veckan. På samma lista, som inte är komplett, är den högsta veckotittning jag hittar 83 000 unika besökare. Den lägsta knappt 5 000. Oftast verkar antalet unika besökare ha legat runt 10 000 per vecka.

Trots att *Öppen redaktion* kanske inte var en succé mätt i antal unika besökare så var projektet en framgång i andra avseenden. År 2008 nominerades Eva Landahl till Stora journalistpriset i kategorin Årets Förnyare. Juryns motivering löd:

För att med stor beslutsamhet drivit arbetet med *Öppen Redaktion*, där publiken löpande får insyn i det dagliga nyhetsarbetet och värderingar bakom redaktionella beslut.

(*Stora journalistpriset*, nominering, 30 oktober 2008)

Priset gick istället till *DN:s* Fredrik Strage för listan ”De 100 största rockögonblicken på Youtube” men *Öppen redaktion* fortsatte att uppmärksammas, även utanför landets gränser. Reaktionen i utlandet varierade från beundran till förfäran. När projektet presenterades på mässor och konferenser fanns det alltid minst en journalist som förklarade att de aldrig skulle ge publiken den insyn som vi gjorde.

Inför att projektet skulle presenteras på en stor konferens för olika tv-format, förklarade Hanna Larsson, då webbstrateg för SVT:s nyhetsredaktion, varför strålkastaren riktades mot *Öppen redaktion*.

Jag tror att de ser projektet som ett sätt att möta publikens misstro mot medierna. Att öppenheten och att vi förklarar hur vi jobbar här inne är ett sätt att visa att vi gör det här jobbet

på riktigt och tar det på allvar, att det är komplexa frågor men att vi inte för folk bakom ljuset – och det här intresserar även andra tv-bolag.

(*Öppen redaktion*, video, 30 september 2008)

Men inte ens en öppen redaktion kan ha vidöppna dörrar. När källskyddade uppgifter behandlades fick kameran alltså inte vara med. Anna Hedenmo påminner mig om att också rent privata angelägenheter sällades bort.

– Om sanningen ska fram – det var ju inte som att ni körde ut något mot vår vilja. Det kunde ju vara situationer när det var lite speciellt och när det inte hade med jobbet att göra och då tog ni ju bort det, väl?

– Jag kommer ihåg att medverkande ibland fick kolla videon innan, men jag minns inte att det var någon som sa att ”det här är helt åt helskotta” och måste bort, svarar jag.

– Nej kanske inte så, men jag tror också att ni blev ju en del av redaktionen rätt snabbt och kände att det här hör inte till saken och det här tar vi bort. Det kändes inte omöjligt – det var liksom inte fiender som kom in, säger Anna Hedenmo.

En video stoppades

Endast en gång kan jag påminna mig att en video som låg färdig för publicering stoppades. Eva Landahl minns också detta tillfälle.

– Det var ett stormöte då en medarbetare läste lusen av en annan, och det tyckte jag var ganska plågsamt eftersom det var ett internt påhopp. På ett sätt var påhoppet relevant eftersom det handlade om en publicering, men på ett annat så var det en internhistoria där det säkert låg en massa andra saker bakom till att det där angreppet blev våldsamt och det ville jag inte skulle läggas ut, berättar Landahl.

När jag letar i det interna videoarkivet hittar jag några opublicerade videofiler som jag märkt ”spara”. Varför vet jag

Varför är drottningen intressant?

INBLICK Det var lite stolthet i morse, eftersom Aktuellt var det enda nyhetsprogram som gavs tillfälle att intervjua drottning Silvia i samband med en konferens i går. Men, var det motiverat att ha med henne?

För att se video behöver du flash 9 eller senare.

→ [Installera Flash här](#)

*Del av skärmdump från Öppen redaktions hemsida 4 februari 2009.
Diskussionen om Aktuells nyhetsvärdering gäller den här gången drottning Silvia, Aktuellt-chefen Eva Landahl samtalar med redaktören Michael Kucera och projektledaren Mikael Pettersson.*

inte. Tänkte jag att materialet skulle kunna användas till en bakom-bakom kulisserna-video? Om så var fallet, är det jag sparat verkligen det roligaste jag lyckades filma under ett och ett halvt år?

Som en sekvens i en bil där fotografen utbrast: ”Jag har extremt hög stjärtvärme på i bilen, bara så ni vet ifall det börjar lukta bränt.” Både reportern och jag började skratta och reportern undrade om det verkligen heter stjärtvärmare? ”Det låter väldigt fult” (opublicerad video, 23 januari 2009).

Hur hade bilden av redaktionen påverkats av fler glimtar från vardagen och färre publicistiska diskussioner? Om vi hade visat mer av människorna och mindre av yrkesrollerna? Tänkte vi alls så?

I en gammal pärm hittar jag ett dokument med rubriken ”Öppen redaktion i framtiden”. Där står bland annat att ”för trovärdighetens skull krävs att Öppen redaktion blir mindre tillrättalagt” (Nilsson & Hanell, 2008).

Tio år senare utvecklar Jon Nilsson resonemanget:

– För autenticitetens skull så tror jag att man måste ta med mycket, mycket, mycket mer – och där tror jag att det faller på sin egen orimlighet – för då hämmar det för mycket de diskussioner som måste kunna föras. Ett alternativ är ju att man följer en person som är stark och trygg i sin position och kan följas. Vi filmade ju många som inte var helt involverade i projektet hela tiden.

– Jag förstår ambitionen men jag tror inte på genomförandet i den version vi gjorde. Man får nog jobba med ett längre perspektiv, säger Jon Nilsson.

Hans invändningar får mig åter att tänka på Dox-dokumentären om *New York Times*. Tittaren får där följa med ut på fältet och in i publicistiska diskussioner och dessutom får vi också på väldigt nära håll följa det personalärende som uppstår när kvinnliga reportrar under Metoo-hösten riktar anklagelser om sexuella trakasserier mot en av tidningens politikreportrar.

Skavsår

Visst bjöd även vi, liksom *New York Times*, publiken på verkliga händelser men var de lika obekväma som de på redaktionen på andra sidan Atlanten? Flera gånger under *Öppen redaktion*-tiden hörde jag Aktuelltschefen beskriva min kollega och mig som ”skavsår”.

– Jag gillar ju skavsår, men många av oss var ju hela tiden under lupp, säger Eva Landahl, och tillägger:

– Om du hela tiden är påpassad så kan du ju aldrig vara klumpig eller råka säga fel eller göra bort dig – för det kan stå dig väldigt dyrt.

Den viktigaste lärdomen?

Kanske var detta den viktigaste lärdomen för redaktionen – att journalisten som normalt stod bakom kameran blev påmind om sin makt över slutprodukten. En makt som personen framför kameran saknar. Den som intervjuas av en Aktuelltreporter får sedan se sig själv i nedklippt format i en sändning som går ut till alla i Sverige – och hur trygg känner man sig egentligen när någon annan gör bedömningen av vad som är journalistiskt intressant?

En annan fil märkt ”spara” får mig att fundera ännu mer på detta. I den opublicerade videon stod en reporter redo att intervjua miljöpartiets språkrör Peter Eriksson utanför riksdagen. När jag förklarade att jag filmade för *Öppen redaktions* räkning, svarade språkrör och pressekreterare i mun på varandra:

Peter Eriksson/Maria Utter: Det blir ibland bättre (än inslaget i tv).

Tove Hanell: Tycker ni det?

Peter Eriksson/Maria Utter: Ja.

(Opublicerad video, 19 februari 2009)

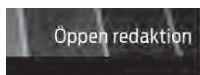
Jag ångrar att jag inte frågade varför de tyckte så. Var det känslan av att reportrar och redaktörer nu fick smaka på sin egen medicin? Tittade de på redaktionens arbete och kände att de lärde sig något nytt? Eller var det helt enkelt så att *Öppen redaktion* avslöjade vad kvällens program skulle handla om långt innan sändningsstart – vilket kunde utnyttjas av den som ville försöka lobba in gäster, ämnen eller frågeställningar?

I ett klipp berättade en reporter på ett morgonmöte att hon överöst av mejl om det ämne hon fördjupat sig i. Hon förstod inte varför hon fick alla dessa mejl angående ett inslag som ännu inte hade redigerats färdigt, förrän hon blev uppringd av en politiker.

Reporter: Och då bara garvade hon och sa ”fattar inte du att vi kollar på Öppen redaktion”. De visste ju att jag satt och redigerade och att vi skulle ha en klimatsatsning.

Eva Landahl: Men det hände ju även utanför rutan att de fick reda på det och började lobba och det kan jag tycka är intressant också att medborgarna får en insyn i hur vi hanterar den typen av processer. Jag sa redan när vi startade att det här kommer att bli en resa för oss alla och vi kommer att ställas inför en del knepiga diskussioner och det är modigt av er att ni vågar vara med i det här projektet och vi kanske får skriva på det allt eftersom.

(*Öppen redaktion*, video, 20 oktober 2008)

Senaste aktuellt

Aktuellt 21

Inblick följ arbetet på aktuellt

Tyck till

om senaste aktuellt

På tisdagen tog Aktuellt upp spränggådet i Trollhättan och Beatrice Ask var i studion. Aktuellt rapporterade också om strejkerna i Frankrike. Sätt betyg på programmet! 1 = Stämmer inte alls. 5 = Stämmer helt.

Fördjupade Aktuellt rätt nyheter?

1 2 3 4 5

Gav Aktuellt dig mer kunskap och bättre förståelse än andra nyhetssändningar?

1 2 3 4 5

Sätt ett sammanlagt betyg. Hur bra var sändningen?

1 2 3 4 5

Har du åsikter om sändningen? Skriv dem här!

Skicka

Blandad skara tittare

Var det mest politiker, PR-folk och mediemänniskor som kollade på klippen? Det är så klart svårt att svara på men att döma av de få kommentarer från publiken jag lyckas hitta i efterhand så var skaran mer blandad än så.

Micke: Vilken site!!! Varför har jag inte surfat hit tidigare, få se allt bakom osv. Jäkligt bra! Vad roligt det skulle vara om Expressen och Aftonbladet hade en motsvarighet, jag tror att man hade trott att man surfat in på Hänt Extra.

(*Öppen redaktion*, kommentar från tittaren Micke, 2 april 2009)

*Del av skärmdump
21 november 2007.
Varje dag uppma-
nades tittarna att
betygsätta Aktuells
sändning. Fördju-
pade redaktionen
rätt nyheter?*

När beskedet kom att *Öppen redaktion* skulle läggas ner skrev en anonym tittare:

Det är intressant att se hur redaktionen resonerar samt att få lite bakgrundsfakta både från red. Och från gäster. Öppenheten är mycket värd så jag beklagar att ni ska stänga denna service!

(*Öppen redaktion*, kommentar, 3 april 2009)

I en chatt kvällen innan *Öppen redaktion* skulle gå i graven, skrev en tittare:

Anon: Kul att som tittare ha en ingång att ge feedback. Öppen redaktion ÄR public service. Hur kan ni ens överväga att sluta med det?

Redaktör Louise Wileen Bjarke: ...besparingar... // 144 personer har sammanlagt sagts upp i vår, så det har sparats på andra saker också.

(*Öppen redaktion*, chatt, 11 juni 2009)

I samma chatt skrev ”CK”:

Jag tycker att *Öppen redaktion* är ett steg framåt. Dock visar den på en långt lägre seriositet än vad jag hade förväntat mig av er journalister på det sätt ni arbetar. Det är för mycket egna åsikter, för mycket vinkling och för mycket nyhets- istället för informationstänk. En journalist ska INTE i denna kanal skapa opinion, utan ska belysa rakt objektiva sakförhållanden i samhället.

(*Öppen redaktion*, chatt, 11 juni 2009)

Ett objektiva sakförhållande som redovisades av Eva Landahl på morgonmötet den 12 juni 2009 var att *Öppen redaktions* kamera denna dag skulle komma att synas i nyhetshavet för sista gången. Andreas Liebermann höll i kameran. Det hade han och jag turats om att göra sedan 2008, då Jon Nilsson blivit mätt på meta-journalistik och gått vidare inom företaget.

Öppen redaktion i dag?

Sedan *Öppen redaktions* tid har *Aktuellts* programformat stöpts om, studion har flyttat ner två våningsplan i tv-huset och den stora nyhetsorganisation som *Aktuellt* är en del av har omorganiserats, flera gånger. Men några av de som var med då finns kvar även nu. En av dem är Jon Nilsson, numera programledare.

Jag frågar honom hur han skulle reagera om någon idag föreslog att *Öppen redaktion* skulle återuppstå.

– Idag hade jag avrått från ett liknande projekt. Med motiveringen att det hämmar arbetsprocessen. Och att jag tycker att det är bättre att lägga våra resurser på output för tittarna där vi producerar tv än att visa upp våra arbetsprocesser.

Men Anna Hedenmo tycker att *Öppen redaktion* hade varit ännu viktigare idag och hon jämför projektet med programdirektör Jan Helins satsning på en *SVT Play*-serie, *Fönster mot medievärlden*, om medieutveckling.

– Satsningen presenterades ju som att vi där ska ”presentera våra bevekelsegrunder” och istället för att sitta och förklara det så går ju det att visa – så *Öppen redaktion* är ju verkligen ett strå vassare, säger Hedenmo.

Baserat på de tittarreaktioner vi fick på *Öppen redaktion* för tio år sedan, och med tanke på den misstro som finns mot etablerade medier idag, ser jag en okunskap kring journalistiskt arbete. En okunskap som kanske kan motverkas om redaktio-

Faktabeskrivning: Detta var *Öppen redaktion* 2007–2009

Öppen redaktion var ett transparensprojekt där SVT:s publik, genom max fem minuter långa videoklipp på svt.se, kunde följa delar av det publicistiska arbetet och diskussionerna på *Aktuellts* redaktion. Två webbredaktörer jobbade omlott med att dokumentera arbetet bakom sändningen, vilket resulterade i mellan tre och fem videor som varje dag publicerades under fliken "Inblick" på *Öppen redaktions* webbsida.

Under fliken "Fördjupning" publicerades inslagen från *Aktuellts*sändningen och under fliken "Redaktion" presenterades journalisterna som gjorde programmet. Projektet lade stor vikt vid publikdialog och tittarnas betyg på föregående program samt kommentarer publicerades under fliken "Reaktioner".

Öppen redaktion var ett svenskt pionjärprojekt som blev uppmärksammat och omdiskuterat (Graf, 2009). Liknande projekt fanns vid denna tid bland annat i USA, där exempelvis regiontidningen *The Spokesman Review* i delstaten Washington livesände sina redaktionsmöten på webben 2006–2009 (Smith, 2008).

nera är öppna och förklarande. Men insynen bör nog paketeras snyggare och vinklas tajtare än på *Öppen redaktion*, så att informationen om journalistiken når fram till publiken. Då som nu är det viktigaste att publiken känner att insynen ger ny kunskap och att den är ärlig och äkta.

Referenser

Video och webb, SVT

Öppen redaktion, video, 20 november 2007, SVT:s interna videoarkiv Meta.

Öppen redaktion, video, 5 februari 2008, SVT:s interna videoarkiv Meta.

Öppen redaktion, video, 24 april 2008, SVT:s interna videoarkiv Meta.

Öppen redaktion, video, 30 september 2008, SVT:s interna videoarkiv Meta.

Öppen redaktion, video, 20 oktober 2008, SVT:s interna videoarkiv Meta.

Publicerad video, 23 januari 2009, SVT:s interna videoarkiv Meta.

Publicerad video, 19 februari 2009, SVT:s interna videoarkiv Meta.

Öppen redaktion, kommentar, 2 april 2009, https://web.archive.org/web/20100611121332/http://svt.se:80/2.108714/1.1505569/vill_se_oppnen_redaktion_pa_kvallspressen [Hämtad 2019-01-12]

Öppen redaktion, kommentar, 3 april 2009, https://web.archive.org/web/20100611121338/http://svt.se:80/2.108714/1.1507146/oppnenheten_ar_mycket_var_d [Hämtad 2019-01-12]

Öppen redaktion, chatt, 11 juni 2009, https://web.archive.org/web/20100611121642/http://svt.se:80/2.111871/1.1591945/oppnen_redaktion_i_ett_annat_format [Hämtad 2019-01-12]

Övrigt

Graf, Heike (2009). Reflexivitet. I: Berglez, Peter & Olausson, Ulrika (red.) *Mediesamhället. Centrala begrepp*. Lund: Studentlitteratur, s. 89–111.

Hanell, Tove (2007–2009). *Vecko-tittar-lista*, otryckt, privat samling.

Nilsson, Jon & Hanell, Tove (2008). *Öppen redaktion i framtiden*, otryckt, privat samling.

Smith, Steven A. (2008). And the Walls Come Tumbling Down. From Fortress Newsroom to the Transparent Newsroom. I: von Krogh, Torbjörn (red.) *Media Accountability Today... and Tomorrow*. Göteborg: Nordicom, s. 49–58.

Stora journalistpriset, nominering, 30 oktober 2008, <https://www.storajournalistpriset.se/timeline/00-tal/1900-mall4/nomine-rade-1900/arets-fornnyare/oppen-redaktion/> [Hämtad 2019-01-12]

Tove Hanell är sedan januari 2019 Creative Content Director på Stockholms Handelskammare. Innan dess arbetade hon som reporter på SVT Nyheter och ägnade sina sista år på företaget åt att göra förklarande nyhetsvideor för publiken i SVT-appen och på svt.se. Under sina år på SVT:s riksnyhetsredaktion arbetade hon i en rad olika roller, bland annat som enmansteam, projektledare, organisationsutredare, sommarvikarierande Washingtonkorrespondent och lokalreporter – men mest som riksreporter. 2007–2009 var Tove Hanell en av två webbreportrar på SVT:s Öppen redaktion.

E-post: tovehanell@gmail.com

Lars Wickman

Den förste professionelle korrespondenten?

Claës Lundin rapporterar från 1860-talets Paris

Claës Lundin reste 1859 till Paris för att rapportera hem om tillståndet i Europas centrum till flera svenska tidningar.

Lars Wickman frilägger korrespondentens arbetsmetoder, intresseområden och inställning till rapporteringens etik.

I en efterskrift till *Den svenska pressens historia* skriver Svante Löfgren om hur en utrikeskorrespondent bör vara: ”Först och främst måste korren, han eller hon, vara eller bli, språkkunnig, nyfiken, känslig för intryck, intresserad och ha lätt att kommunicera. Korren måste vara flexibel. Yrket kan inte utövas på fastställd arbetstid” (Löfgren, 2006:115). Löfgren citerar lite längre fram Gordon Bennet, *New York Herald's* ägare, som menade att korren borde ha mustasch liksom Stanley, som hittade Livingstone. En kollega till Bennet förtydligade:

*Claës Lundin på 1860-talet, vid tiden för hans Parisvistelse. Pappret han håller i handen kan ses som ett yrkesattribut, kanske ett brev från Paris?
Foto: okänd.*

”Mustascher och helskägg är bra för den som behöver skärpa sitt självförtroende. Att bli igenkänd hjälper också!” (anfört arbete:115). Pariskorrespondenten Claës Lundin (1825–1908) hade både mustascher och helskägg, men kan man hitta de övriga kvalitéerna hos honom?

Min forskning kring Claës Lundin och hans brev har sitt ursprung i ett intresse för hur Frankrike uppfattades i Sverige och i svensk press under 1800-talets andra del. Utrikesjournalistiken i form av korrespondensbrev var en viktig del i skapandet av Frankrikebilden och var ett väsentligt inslag i tidningarnas textmassa under mitten av 1800-talet. Claës Lundin var i mångt och mycket en pionjär som behärskade ett brett fält och kunde betecknas som ”en av sin tids få kvalificerade yrkesjournalister” (Johannesson, 1982:319). Det var vanligt att man publicerade olika resenärers brev, från mer eller mindre tillfälliga resor, men Lundin var en av de första ”fast placerade” utrikeskorrespondenterna i svensk press. Lundin avsåg också

Det eleganta Paris som det kunde se under Napoleon III:s dagar. Staden förändrades och moderniserades med nya fastigheter och boulevarder vid denna tid under ledning av Baron Haussmann. Målning: Gustave Caillebotte, Regnig dag i Paris, 1877, Wikimedia Commons.

att enbart leva på sina korrespondensbrev, vilket kunde anses vara nytt men kom att medföra vissa problem för honom.

Som person kunde han beskrivas som ”social och utåtriktad” (anfört arbete), och han behärskade både tyska och franska. Hans breda kunskaper och intressen avspeglas i artiklar i en mängd olika ämnen, både lättsammare och mera djuplodande. Ofta hade ”Parisbrevnen” ett rykte om sig att förmedla frivoliteter och skandaler, men Lundin fokuserade inte sällan på politiska och ekonomiska frågor. Nedanstående artikel kommer bland annat att behandla dessa, men också hans

arbetsvillkor, hur han arbetade och hur han själv uppfattade sin roll som korrespondent.

Kameral och konstnärlig utbildning

Våren 1859 reste Claës Lundin till Paris, ett kulturellt och politiskt centrum, centralt i den svenska pressens utrikesrapportering vid denna tid. Lundin var ursprungligen stockholmare men hade bott något år i Köpenhamn, där han hade verkat som korrespondent för *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*. Han är 33 år och hade nyligen gift sig med Augusta Cedervall i Köpenhamn. (Johannesson, 1982–1984:319) Till Paris reste han ensam medan Augusta hade återvänt till sin hemstad Göteborg med deras nyfödda dotter Anna, men han planerar att även hustrun och deras dotter ska komma till Paris, och familjen kommer att återförenas under hösten (brev till hustrun Augusta, påskafton, 1859). Samtidigt hade Lundin gjort överenskommelser med två stockholmstidningar om korrespondenser från Paris (Johannesson, 2001:192 och Hildebrand & Lundstedt, 1897:143). Lundin och hans familj kommer under de närmaste sex åren att bo i Paris.

Claës Lundin hade många strängar på sin lyra, han var förutom journalist senare även stockholmsskildrare och skönlitterär författare. Innan han slog in på den journalistiska banan hade Lundin tagit en kamalexamen vid Uppsala universitet och även varit inskriven vid Konstakademien i Stockholm. Politiskt var han liberal men hade också haft kontakter med socialismen via Per Götrek, och hans politiska intresse visade sig dessutom i att han hade varit kanslist i bondeståndet. Lundin blev emellertid vid mitten av 1850-talet kontorsanställd på ett företag i Hamburg och hade även några år senare sysslat med import- och grossistaffärer i Göteborg. Dessa affärer hade emellertid inte varit lyckosamma och bidrog till att han som skuldsatt begav sig utomlands i slutet på 1850-talet. Med både

politiska och ekonomiska intressen och erfarenheter i bagaget trädde Lundin in på den journalistiska banan, en väg som öppnades genom kontakterna med S.A. Hedlund, redaktör på *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*.

Arvodering per aln

Lundin anställdes som frilans med ömsesidiga löften om att skriva och få publicerat en till två artiklar i veckan (brev till Hedlund, 11/7 1859 och 24/1 1860). Artiklarna omfattade cirka 2–3 spalter och avlönades per ”aln¹” och kunde ge cirka 25 francs per spalt (brev till Augusta, 24/6 1859). 1859 inledde Lundin också ett samarbete med *Nya Dagligt Allehanda* där han erbjöds 30 francs per artikel (brev till Hedlund, 9/12 1859). En franc motsvarade enligt Lundin en halv riksdaler svensk banco och cirka 50 kr i dagens penningvärde, vilket skulle ha gett honom 1200–1500 kr per artikel i dag.

För att kunna kontrollera artiklarnas längd krävdes tryckta exemplar av de svenska tidningarna och i Lundins korrespondens med redaktörerna efterfrågas ständigt dessa. Trots att han även efter en tid kom att placera artiklar i *Stockholms Dagblad* är de återkommande och ibland känslomässigt affekterade böner om utbetalningar eller förskott ett stående inslag, särskilt i korrespondenserna med Hedlund. I ett av de första breven till denne redogör Lundin i detalj för sina skulder och ber Hedlund att komma överens med gäldenärerna, vilket denne också försöker göra (brev till Hedlund, 13/7 1859). Medan ett nära och i viss mån patriarkaliskt förhållande utvecklas med Hedlund, är kontakterna med K.A. Lindström, redaktör på *NDA* mer ansträngda trots att de ekonomiska villkoren är bättre. Lundin upplever sig där ”censurerad”, kanske beroende på olika politiska ställningstaganden (brev till Hedlund, 2/1 1860). Kontakterna med Wilhelm Walldén, redaktör på *StD*

¹ En aln motsvarar 59,4 cm.

utvecklas emellertid positivt och här får Lundin en fast anställning efter Paristiden 1866.

Det var troligen ekonomiska motiv som drev Lundin till ytterligare medarbetarskap i *Aftonbladet* och *Ny Illustrerad Tidning*. I flera brev skriver han om sin splittring men också om stressen inför den tidens deadline: breven måste postas en viss dag och hans första bostad fann han nära ett postkontor för att kunna hinna dit innan det stängde. Gång på gång påpekar Lundin i brev till Hedlund hur mycket han arbetar men också sina brister:

Söte gode herr hufvudredaktör och förste korporal, jag rår san- nerligen icke för att jag blifvit en sådan slarfver. Jag arbetar dag och natt, var derpå säker, jag knogar, sträfvar, läser och skriver, så att det är ingen hejd på det, men jag har tyvärr nu åtagit mig alltför mycket. Jag hinner ej uppfylla allt vad jag borde. Jag är allvarligt taladt snart en förlorad människa, ty jag måste splittra mig på för många håll, att det slutligen blir ingenting helt på något...

(Hedlund, 11/12 1861)

Press och parisare främsta källorna

Paristidningarna var uppenbarligen hans främsta källor. Jag har belagt att han läste ett 15-tal tidningar av de omkring 40 som fanns i Paris vid denna tid.² I något sammanhang nämner han också att han har prenumerationer på engelsk och tysk press: *The Economist* och *Hamburgischer Börsen Halle*. Lundin besöker Nationalförsamlingen, domstolar och ger sig även ut på boulevarderna, men han anger inte några bestämda personkontakter i sina artiklar. I sina memoarer beskrev han dock hur han uppsöker depeschkontoren när eftermiddagstidningarna

² Roger Bellet (1967) nämner och beskriver ett fyrtiotal tidningar i Paris vid denna tid. Lundin i sin tur referar till ett femtontal av dessa tidningar i sina artiklar.

Napoleon III, fransk kejsare 1852–1870. Här i sina glansdagar när han även var en betydande europeisk politiker. Lundin rapporterade kritiskt om kejsarens politik. Illustration: okänd; Wikimedia Commons.

distribueras. Köer bildas, högläsning är inte ovanligt och via åhörarnas kommentarer tycks Lundin skapa sig en uppfattning om opinionen i olika frågor. (Lundin, 1905:186–188). Lundin hade även kontakter med en rad skandinaver boende i Paris. Vad skrev då Lundin om?

Den franska politiken och dess centralgestalt Napoleon III förekommer ofta i artiklarna. Han framställs som en självhärs-kare, ibland tecknad som en sagokejsare:

...och kejsaren satte sig på sin thron, och allt folket blef stående deromkring. Men då kejsaren suttit en stund eftersinnande, vinkade han åt öfverhofceremonimästaren, som i dubbelformat, jag menar dubbelkrökning nalkades thronen och emottog kejsarens ordres samt vände sig till församlingen och utropade: sätten er! Och då satte sig allt folket...

(GHT, 20/1 1863)

Lundin uppfattar också under större delen av sin korrespondenstid kejsardömets aktiviteter som ett skådespel. Det fanns

visserligen en vald nationalförsamling, men kejsaren påverkade valen till denna och den hade begränsade debatt- och beslutsfunktioner. Frankrike hade visserligen allmän rösträtt för män, införd efter Februarirevolutionen 1848, men kejsaren och hans administration styrde valen genom så kallade officiella kandidater, det handlade om ett slags skenval, det är ett "...gäckeri med valrätten..." /man/ "...tillämpar den allmänna omröstningen enligt enväldets principer", som Lundin vid ett annat tillfälle uttrycker det (*GHT*, 20/2 1861; *StD*, 24/12 1863). I regeringen bestämde kejsaren i slutändan själv.

Dubbelspel

Ett område som också fick stort utrymme hos Lundin är den franska utrikespolitiken. Napoleon III uppfattades som förespråkare för nationalism och nationalstat, bland annat därför att han hade stött Sardinien i dess angrepp på Österrike och på så sätt bidragit till bildandet av den italienska nationalstaten. Samtidigt försvarade Napoleon III Vatikanen och Kyrkostaten vilket ominstgjorde bildandet av en fullständig italiensk nationalstat. En förklaring till detta var att han inte ville stöta sig med den katolska hemmaopinionen, men det hela kunde uppfattas som ett dubbelspel och förstärkte troligen Lundins kritiska inställning till kejsaren som inkonsekvent och opålitlig.

Kejsardömetts hållning i det polska upproret 1863 blev också en besvikelse för Lundin. Kejsaren hade ju gett sken av att stödja nationalitetstänkandet, men Napoleon III var passiv och lät ryssarna få sin vilja fram. I kejsardömetts officiella press publicerades den polska nationalförsamlingens manifest, men den franska regeringen förlitade sig på Rysslands goda vilja, skriver Lundin i kritiska artiklar i *GHT* (*GHT* 9/3 1863; 8/4 1863; 17/4 1860). *NDA* avstod emellertid från att publicera dessa, då redaktören Lindström stödde polackernas sak och hoppades på

Napoleons insatser och inte ville stöta sig med honom (brev till Hedlund, 1/2 1863, även Johannesson, 2001:192).

Ekonomi var ett ämne som också intresserade Lundin och här framställdes Napoleon III i mer positiv dager. Senare forskning lyfter också fram den ekonomiska utvecklingen under kejsardömet, där Napoleon III verkade för näringsfrihet och frihandel (Price, 2005). Särskilt viktiga var frihandelstraktaterna med England 1860 och senare även andra europeiska länder, vilka dock Lundin uppfattade som ”tidens krav” snarare än kejsarens insatser (*GHT*, 22/9 1862). Medan Napoleon kunde vara nöjd med dessa förändringar förstod det franska folket emellertid inte att ”...det enskilda initiativet är det verk sammaste för hvarje framåtskridande...” skriver Lundin (*GHT*, 24/12 1862). Detta berodde på dålig statsekonomisk uppfost ran hos det franska folket som var anhängare av monopol och skyddssystem, hävdar Lundin vidare (*GHT*, 13/7 1863). Lundins positiva artiklar om frihandeln kan även ses som ett inlägg i den svenska debatten om frihandel, där Sverige anslöt sig till det franska frihandelssystemet 1865.

Ett annat område inom ekonomi eller snarare arbetsrätten är debatterna om ”coalition”, som Lundin ingående refererade i flera nummer av *GHT* i maj 1865 (*GHT*, 6–11/5 1865). ”Coalition” kan närmast översättas till något som liknar ”samman komster” eller kanske föreningsrätt. Dessa straffades enligt lagen och kunde drabba både arbetare och arbetsgivare, men hade främst tillämpats mot arbetare. I debatten i nationalförsamlingen ansåg flera att ”coalition” i allmän betydelse inte borde förbjudas, bara om man missbrukade rätten. Det finns också de som menar att man skulle införa en generell lag om församlingsfrihet, påpekar Lundin, som därefter hänvisar till att arbetare tillåtits att samlas och överlägga inför resan till den stora expositionen i London 1862, visserligen under den kejs erliga myndighetens ögon. Lundin skriver: ”som det är handelstidningens brefskrifvare tillåtet att uttrycka en individuel

åsiqt,...” så menar han att orsaken till de engelska arbetarnas bättre situation berodde på deras frihet; inte att strejka, men att på laglig väg ”bestämma öfver sina egna angelägenheter” (GHT, 10/5 1864).

Kyrka och religion

Den katolska kyrkan i Frankrike fick stöd av Napoleon III som dock ville minska påvens inflytande över denna. Lundin framstår som antiklerikal men inte i egentlig mening antireligiös. I Frankrike finns det två förhållningssätt, två ytterligheter i inställningen till religionen, menar Lundin, antingen att ”...blindt kyssa Mariabilden och kaftanen, det har man kallat religion, eller hånande förkastat hvarje skymt av religiöst liv, och det har man kallat filosofi” (GHT, 1/6 1864). Den folkliga religiositeten i form av relikdyrkan hånas av Lundin, men även den förment upplysta ”religion” som leder till att vissa av filosofen Voltaires ben försvunnit från graven i Pantheon nämns i hans artiklar. Ernest Renans uppmärksammade bok *Vie de Jésus* utkom 1863 och kommenterades av Lundin. Boken, som framställde Jesus som en historisk person och Bibeln som ett slags historisk källa, ledde till att Renan suspenderades från sin tjänst på College de France. Kyrkans dogmer går före vetenskapen, påpekar Lundin, i ett försvar för Renan, fastän han senare beskrev boken som otillfredsställande och ”flau” (färglös), men de klerikalas böcker var sämre (GHT, 11/3 1862; 1/6 1864). Lundin jämförde Renans bok med Viktor Rydbergs bok *Bibelns lära om Kristus*, som hade utkommit året förut, vilken Lundin menade var mera vetenskaplig. Renans bok är mer en berättelse avsedd för den franska publiken, kommenterar Lundin (GHT, 19/8 1863).

Pressens utseende och funktion i Frankrike är också en viktig del av innehållet i Lundins artiklar. Lundin tycks för det mesta vara väl insatt i den kejsrerliga presspolitiken och dess

konsekvenser för pressen. Frankrike är ett avskräckande exempel, skriver han, beroende eller kontrollerad av kejsardömet genom tillståndsprövning, höga stämpelavgifter och även i vissa fall rättsliga ingripanden.

Lundin var klart medveten om pressens politiska tillhörighet och hans kategorisering av den stämmer i huvudsak överens med senare forskning (Bellet, 1967). Hans beskrivning av de officiösa tidningarna var inledningsvis tämligen föraktfull, de har problem med att förklara i en första omgång vad som "... är svart eller vit och sedan att det är ärtgrönt. Arme drängar!" (NDA, 21/3 1860). Senare kan han acceptera dem om de öppet försvarar kejsardömet, men inte när de "fördunklar" genom att skriva otydligt, att kejsardömet både är konservativt och liberalt eller när man förkväver sina angripare – istället "Leve den fria diskussionen!" (GHT, 15/8 1862).

Journalistisk etik

Lundin formulerar på flera ställen en journalistisk etik, att vara opartisk och att inte återge sina egna åsikter. Så här kunde man läsa i *GHT* i juni 1864:

Vi publicister hava egentligen icke rätt att vara annat än kolportörer för samtidens idéer, och om vi sjelfa skulle hafva några idéer, vilket möjligen någon gång inträffat, äro vi icke berättigade att göra dem till hufvudmålet för våra artiklar. Vår uppgift är att förse den allmänna opinionen med materialler till frågornas bedömande, så fullständiga materialler som möjligt, hemtade till höger och venster, nedplockade från redan belysta höjder eller framdragna ur mörka skrymslen, och sedan må publiken sjelf af dessa materialler bygga sig en opinion. Icke tillhör det oss att timra upp en egen fatabur och peka på den och säga: se detta är den allmänna opinionen!

(GHT, 1/6 1864)

På ett annat ställe skriver han: ”Det är publicistens pligt att icke förhålla (hålla tillbaka) någon opinion och kanske allra minst den, som är olika med hans egen.” Han skrev också: ”Fiat justitia, et pereat mundus!” (*GHT*, 31/5 1864), ”Varde rätt även om jorden går under!” Dock följer Lundin inte alltid denna etik utan ger ofta uttryck för sina egna uppfattningar. Själva genren som han utformade i ”Parisbrevnen” hade också en öppen karaktär, där Lundin kunde placera både sådant som han kunde kalla ”uppsatser” men även krönikor. En krönika har inte riktigt samma etik, han kan kosta på sig att ha fel ibland, skriver Lundin och antyder också att krönikan kan ha en mera subjektiv karaktär. (*GHT*, 17/12 1861) Några gånger hamnade han i konflikt med respektive tidnings redaktör, till exempel K.G. Lindström på *NDA*, men oftast publicerades breven oredigerade, och om redaktören hade en avvikande åsikt eller information publicerades denna i form av en fotnot eller kommentar.

Den allmänna opinionen?

Lundin skrev ofta att han ansåg det vara en viktig uppgift för korrespondenten att redogöra för den allmänna opinionen i olika frågor i Frankrike. Viktiga källor i dessa sammanhang var naturligtvis den franska pressen, men även som jag tidigare nämnt ”folket på gatan”. Att verkligen få grepp om dessa diffusa tankemönster har väl alltid varit en utmaning för journalister, kanske särskilt när statistiska undersökningar ännu inte existerade. Men detta hindrade inte Lundin från att återge den allmänna opinionen i många frågor, och det är här hans värderingar särskilt tydligt lyser igenom. Han kunde uttala sig om hur det ”franska folket” eller ”den franska nationen” tänker, exempelvis när det gäller Italienpolitiken i början på 1860-talet: ”Franska folket vill ha Italiens frihet, jaga hem österrikaren...” (*GHT*, 10/4 1861). ”...det stora flertalet af franska natio-

nen fordrar de kejserliga truppernas ofördröjligen hemkallande från Rom och Italiens öfverlämnande åt sig sjelft” (*GHT*, 10/9 1861). Hela Europa hamnade någon gång i blickpunkten: ”Kejsaren lyssnar ej heller på den europeiska opinionen utan vill behålla status quo och skickar nya trupper” (*GHT*, 12/9 1862).

Negativa omdömen om den franska opinionen hamnar emellertid ofta inom det man kallar folkkaraktäristik. Tidigare nämnde jag att Lundin ansåg att fransmännen hade dålig statsökonomisk uppfostran, men även andra generella uttalanden förekom som till exempel: ”...Frankrike är den stora frasens glänsande hemland” (*GHT*, 11/9 1861). Lundin skrev också att franska folkets nyfikenhet är stor, vilket visas när det gäller att titta på liket av en ärkebiskop (*GHT*, 19/1 1863).

Bilden av Sverige

Något som också intresserade Lundin var bilden av Sverige i Frankrike. Det var inte ofta man kunde läsa om Sverige i fransk press och när det förekom var skribenten ibland felinformerad, skriver Lundin. I samband med det polska upproret 1864 beskrevs Sveriges förhållande till Ryssland felaktigt när fransk press trodde att svenskarna rustar sig för krig mot Ryssland, och i ett annat sammanhang menade Lundin att det var fel att uppfatta firandet av Poltavadagen i Sverige som en manifestation riktad mot Ryssland (*GHT*, 9/5 1863; 15/4 1864). Här kan politiska preferenser ha påverkat Lundins bedömning och i vissa artiklar kan man spåra ett kraftigt engagemang för att tillrättalägga en felaktig uppfattning om Sverige. Oscar Adelsvärd som var svensk men också fransk medborgare, hade 1861 gett ut en broschyr, *La liberté de conscience en Suède*, som enligt Lundin syftade till att klarlägga innebörden i en svensk förordning som handlade om judarnas rättigheter i Sverige. Denna förordning hade lett till en debatt om Sverige i fransk press. Adelsvärd skrev, enligt Lundin, opartiskt och lät sig inte förle-

das av kärleken till Sverige utan gjorde en jämförelse, med en mängd fakta, mellan Sverige och Frankrike (*GHT*, 4/10 1861). Jämförelsen med den mycket omskrivna toleransen i Frankrike utföll dock icke till Sveriges nackdel, skriver Lundin, och spårar den negativa bilden av Sverige till vissa franska katoliker. Ännu i det nittonde århundradet förföljs protestanterna i Frankrike, påpekar Lundin, och Adelsvärds bok var ett värdigt svar på alla de gemena beskyllningar "... som katolikerna, ofördragsamhetens ifrigaste apostlar, vågat utkasta mot Sverige, och den är ett i sanningens intresse afgifvet vittnesbörd om det större framåtskridande, hvaråt Sverige, i motsats till många andra europeiska länder, numera kan glädja sig" (*GHT*, 4/10 1861).

Dock ändrade Lundin sig en tid senare när en av de sökande till en professur i Sverige förbigicks för att han var jude, och det var först 1870 som flertalet svenska ämbeten öppnades för icke-kristna trosbekännare (Carlsson, 1962:414). Lundin kommenterade vidare att den svenska lagen höll på att avskaffas men att två av de svenska stånden motsatte sig detta (*GHT*, 24/8 1863). Jämförelser mellan Frankrike och Sverige förekommer således på flera områden i Lundins texter och ofta är de till Sveriges fördel.

Socialreportage och science fiction

Jag vill gärna avsluta med några artiklar som visar på Lundins intresse för sociala frågor men även pekar fram mot den naturvetenskapligt intresserade journalisten. Hösten 1863 skriver Lundin en serie artiklar i *Stockholms Dagblad* som behandlade bostadsutvecklingen i Paris men också bristen på folkligt inflytande under den kontrasterande rubriken "Palatser (gammal stavning) och arbetarbostäder". (*StD*, 11/11 1863; 12/11 1863; 2/12 1863). I dessa artiklar berör Lundin den så kallade "haussmanniseringen" av Paris, rivningen och byggandet av boulevarder och nya bostadshus i centrum. Detta hade drabbat

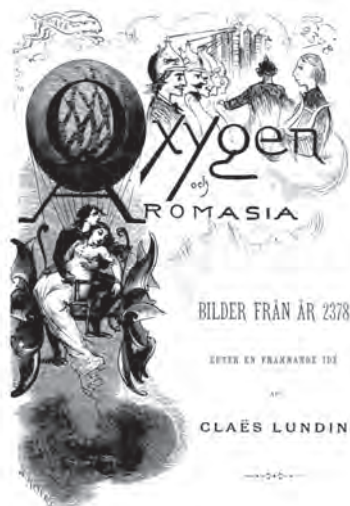

Claës Lundin som etablerad journalist på 1880-talet, ordförande i Publicistklubben 1875 och 1880 och anställd på Stockholms Dagblad till 1884. Därefter medarbetare i flera andra tidningar och kulturhistorisk författare. Illustration: Ida Falander (1842–1927), Wikimedia Commons.

arbetarna som tidigare bodde centralt, de hade nu tvingats bo utanför stadsgränsen, vilket hade lett till långa och tröttsamma resor. Men det har också byggts för arbetarna, skriver Lundin i en reportageliknande artikel. Han besöker där ett område med nyuppförda bostäder för arbetare, vilka framstår i huvudsak till hans belåtenhet. Korrespondenten ger en mycket noggrann beskrivning av trappor och lägenheter: golven är belagda med tegelstensgolv, små kök, vissa är blott 1,14 meter långa och 60 cm breda. ”Vad skulle man säga om det i Stockholm”, frågar korrespondenten, men tillägger att köken kan vara lika små i palatsliknande hus i Paris (*StD*, 2/12 1863). Lundin intervjuar också, i samma artikel, en arbetarhustru som var nöjd för att det nu gick att hålla rent och hennes man stannade hemma i de snygga rummen på kvällarna. Hennes man var murare och hade goda inkomster i byggandets Paris.

Vid en promenad på boulevarderna i juni 1860, hävdar Lundin att Parisresenären inte sett det verkliga Paris om han inte hade besökt de många verkstäder som fanns i staden och gör själv ett besök på en sådan där man uppvisar en liten maskin. Det är ingen leksak, skriver Lundin, utan en ”högtryckningsmaskin” som drivs av stadsgas och antänds av ett batteri, och ger en beskrivning av dess funktion och ekonomiska fördelar. Lundins artikel utgör antagligen det första omnämmandet i svensk press av förbränningsmotorn, konstruerad av mekanikern Lenoir, vilken utgjorde urtypen för den moderna förbränningsmotorn (*NDA*, 9/6 1860). Artikeln visar också på Lundins nyfikenhet och pekar fram emot det tekniska intresse och fascination för vad som kunde komma i framtiden, vilket senare kommer till uttryck i Lundins liv.³

³ *NDA* 9/6 1860. Lundin anses vara en av de första svenska science-fiction-författaren med sin framtidsskildring *Oxygen och Aromasia. Bilder från år 2378* (500 år efter 1878), efter en främmande idé, visserligen utarbetad efter en tysk förlaga (Gohde, 2004).

Ett romantiskt omslag till Lundins Oxygen och Aromasia från 1878 om världen 500 år senare. Ett mycket tidigt verk i en kommande science-fictiongenre.

Lundin kan i huvudsak, med ett modernt språkbruk, betecknas som ”generalist”, en korrespondent med breda kunskaper och erfarenheter och en förmåga att skildra många olika ämnen. Genom sin sexåriga vistelse i Paris kan Lundin även klassificeras som ”long-timer” i motsats till de i nutiden inte ovanliga fallskärmshopparna, ”parachutists” (Williams, 2011:100–102). Generalisten ska emellertid även ha förmåga att skriva på ett sätt som fångar och bibehåller läsekretsens intresse, men här syndade Lundin nog ibland och fick också påpekanden om detta. Med dagens mått mätt är artiklarna för långa och kan ibland uppfattas som ett slags uppsatser, vilket delvis har att göra med tidens avlöningsform, men även med redaktörernas vilja att fylla spalterna.

För mig framstår Claës Lundin trots detta som nyfiken, engagerad och med en förmåga att förmedla vad som händer i 1860-talets Paris. Han var, kan man nog säga, den första fasta professionelle korrespondenten! Lundin fortsatte sin journalistiska gärning på *Stockholms Dagblad* fram till 1884 men

återvända även till Paris som tillfällig korrespondent under Pariskommunen 1871. Han gjorde sig även känd som kulturhistorisk skribent i böckerna *Gamla Stockholm* (1882) och *Nya Stockholm* (1890), den förstnämnda skriven tillsammans med August Strindberg.

Referenser

Otryckta källor

Claës Lundins brev till hustrun Augusta Cedervall, Stockholms Stadsarkiv ref. nr SE/SSA/3637. (Förkortas brev till Augusta.)

Claës Lundins brev till S.A. Hedlund. S.A. Hedlunds Arkiv, Valvet, Göteborgs universitetsbibliotek. (Förkortas brev till Hedlund.)

Claës Lundins brev till Wilhelm Walldén, Kungliga Biblioteket, Arkiv Walldén, Wilhelm, KB1/Ep. V 3. (Förkortas brev till Walldén.)

Tryckta källor

Tidningar

Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, (GHT) Göteborg, 1859–1866.

Nya Dagligt Allehanda, (NDA) Stockholm, 1859–1860.

Stockholms Dagblad, (StD), Stockholm, 1863–1864.

Litteratur

Bellet, Roger (1967). *Presse et journalisme sous le Second Empire*. Paris: Armand Colin.

Carlsson, Sten (1964). Tiden efter 1718. I: Carlsson, Sten och Rosén, Jerker: *Svensk Historia II*. Stockholm: Bonniers.

Gohde, Michael (2004): Att iscensätta det moderna : Stockholmskildraren Claës Lundin som vetenskapsjournalist. I: Ekström, Anders, (red.). *Den mediala vetenskapen*. Nora: Nya Doxa, s. 165–188.

- Hannerz, Ulf (2004). *Foreign News. Exploring the World of Foreign Correspondents*. Chicago och London: The University of Chicago Press.
- Hildebrand, Albin & Lundstedt, Bernhard (red.) (1897). *Svenskt porträttgalleri 16, Tidningsmän / med biografiska uppgifter af Bernhard Lundstedt*. Stockholm: Tullberg.
- Johannesson, Eric (1982–1984). Artikel om Claës Lundin i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, SBL, band 24, s. 319. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/9862> [Hämtad 2018-08-18]
- Johannesson, Eric (2001). Med det nya på väg (1858–1880). I: Gustafsson, Karl Erik och Rydén, Per (red.). *Den svenska pressens historia, del II. Åren då allting hände, 1830–1897*. Stockholm: Ekerlids Förlag, s. 126–235.
- Lundin, Claës (1904 och 1905): *Minnen I–II*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag.
- Löfgren, Svante (2006). Att bli korre – och sedan. I: Gustafsson, Karl Erik och Rydén, Per (red.). *PS till den svenska pressens i historia*. Sylwan 17. Nordicom: Göteborgs universitet.
- Price, Roger (1997). *Napoleon III and the Second Empire*. London och New York: Routledge.
- Price, Roger (2001). *The French Second Empire. An Anatomy of Political Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Price, Roger (2005). *A concise history of France*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Kevin (2011). *International Journalism*. London: SAGE.

Lars Wickman är pensionerad gymnasielärare och har under åren 2015–2017 avlagt en masterexamen vid Lunds Universitet med uppsatsen om Claës Lundin som examensarbete. Han har även skrivit en magisteruppsats om "Hjalmar Branting och Frankrike", liksom en uppsats i mediehistoria om krigsjournalistiken i *Nya Dagligt Allehanda* under fransk-tyska kriget 1870–1871.

E-post: wickman.lars@outlook.com

Bang: En intervjuares vedermödor 1939

■ Journalisten Barbro Alving, signaturen Bang, berättade underhållande om sitt arbete, bland annat i radiokåserier. Ett utdrag kan avlyssnas på Sveriges Radios hemsida i kategorin *Avgörande ögonblick*.

Bang skildrar under fem minuter hur svårt det är att rapportera till sina läsare när man inte alls förstår den dialekt som talas, när man inte behärskar ämnet, när man inte vet hur den som ska intervjuas ser ut och när man inte kan få kontakt med en intervjuperson som är upptagen av annat på en järnvägsplattform.

Fler stöttestenar identifieras på intervjuarens väg. Barbro Alving återger hur det känns när en känd och kunnig svensk person levererat en ”temperamentsfull och skarp passus” som skulle göra sig bra som rubrik och sedan snabbt tillägger ”men det här får fröken inte skriva”.

Bang sammanfattar: ”Det är som att ta en ovanligt fet råtta ifrån en ovanligt hungrig katt”.

(<https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/658148?programid=1602>)

TvK

Tobias Lindberg

Förslagen som föregick PON – långt före 1916

Internationella hedersdomstolar, nordiska hedersdomstolar, hedersdomstolar för att undvika blodiga dueller mellan förorättade redaktörer och för att höja pressens status.

Tobias Lindberg följer den vindlande debatten från 1800-talets mitt om behovet av en instans som kunde lösa pressens tvister.

Pressens opinionsnämnd (PON) firade 2016 hundra år som världens äldsta fungerande hedersdomstol för pressetik. Men historien om opinionsnämnden är äldre än så. Redan när institutionen bildades höjdes rent av några röster för att det nu var dags att blicka tillbaka.

Bara några dagar innan opinionsnämnden samlades för första gången skrev till exempel *Dagens Nyheter* att det ”upplyses i notiserna om den pressens opinionsnämnd som skall starta den 1 maj i år att institutionen föregåtts av tjugو års diskussion. En noggrann undersökning skulle säkerligen visa att tankar i denna riktning varit uppe tidigare ändå” (*DN*, 1916).

Kan det stämma? Hade diskussionerna om inrättandet av hedersdomstolar pågått i över två decennier? När började de i så fall? Hur såg de ut? Och om de började så tidigt, vilka var skälen till att de inte ledde till konkret handling?

Diskussionerna om hedersdomstolar började ganska tidigt i presshistorien och går till stora delar att följa kronologiskt. En av de tidiga och grundläggande förutsättningarna för en sådan diskussion var nyhetsrapporteringens övergång till periodisk utgivning. Först med återkommande utgivning kan en viss typ av samtalande relation växa fram mellan utgivare och publik. Ett annat steg var en gryende önskan hos utgivarna att basera rapporteringen på bekräftade upplysningar i sak- och händelseförhållanden. Det skedde på bekostnad av inte minst det medborgerliga idealet om tidningen som ett samtal i mer eller mindre lärda ämnen. Under 1700-talet växte också konkurrensen, i vilken en vederhäftig tidning hade en fördel hos publiken. I och med massmarknadens uppkomst framstod därtill pressen som viktig för samhället och en allt centralare arena för grupporienterad debatt och offentlighet. Tidningarna gick då från att vara enskildheter till att ingå i en grupp; till att vara en reell statsmakt vid sidan av statschefen och parlamentet (von Krogh, 2016:17–31).

Ansvar – och anseende

Med insikten om denna nya centrala placering, om att pressfriheten även var allmänhetens samt många utgivares ambition om att påverka samhället, kom också ett ansvar. Därför inleddes i mitten av 1800-talet flera gemensamma försök att höja pressens och journalistikens anseende. Men också för att strukturera en bransch som vuxit sig stor och till betydande

Den 7 januari 1893 uppmärksammade sensationstidningen Le Petit Journal (1863–1944) duellen mellan politikerna Paul Déroulède och Georges Clemenceau, som föranletts av att den förstnämnde – ivrigt påhejad av just Le Petit Journal – anklagat Clemenceau för inblandning i Panamaskandalen. Dueller var vid denna tid ett inte helt ovanligt sätt att slita tvister som uppstått i och mellan tidningar. Båda lämnade duellen oskadda.

Le Petit Journal

TOUS LES JOURS
Le Petit Journal
5 Centimes

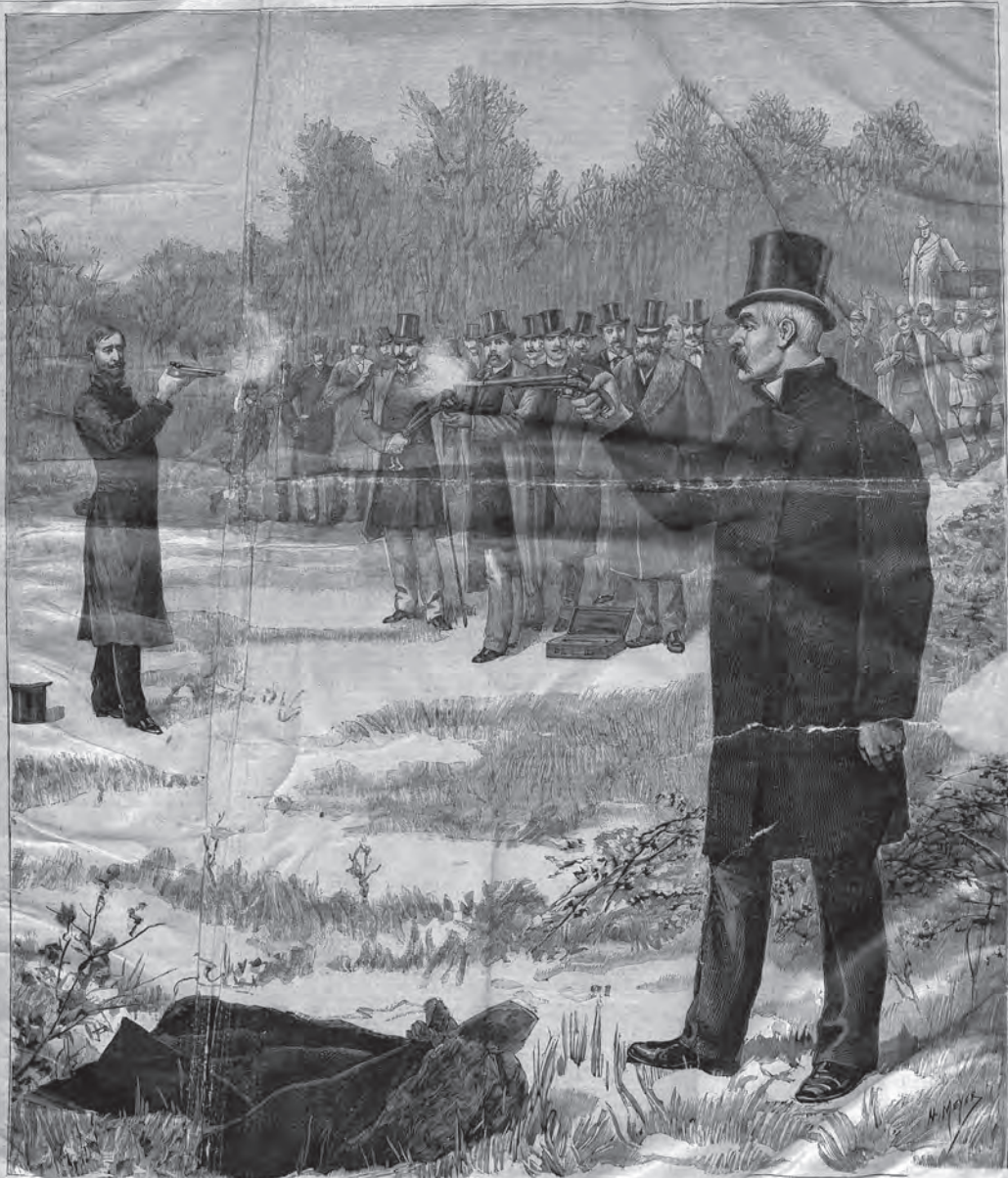
SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ
Huit pages : CINQ centimes

TOUS LES VENDREDIS
Le Supplément illustré
5 Centimes

Quatrième Année

SAMEDI 7 JANVIER 1893

Numéro 111

LE DUEL DÉROULÈDE-CLÉMENCEAU

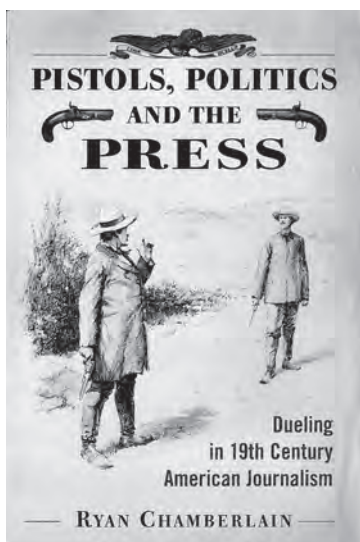
delar blivit en industri (von Krogh, 2016:32–37). Och det är i detta sammanhang som man bör se tankarna om formaliserade ansvarsrelationer både inom och utom pressen.

En del i detta breddade ansvar var möjligheten till bemötande. 1849 rekommenderade till exempel justitieombudsmannen införandet av en lagstadgad plikt för tidningarna att ta in genmälen (Lundell, 2013:46). Följdriktigt är det också någonstans här, i mitten av 1800-talet, som rösterna för hedersdomstolar börjar höras på allvar. Det som ett sätt att lösa de tvister och dispyter som uppstod framför allt mellan olika tidningar.

Även om världens äldsta opinionsnämnd finns i Sverige så var det inte på någon svensk redaktion som tankarna på en sådan föddes. Redan våren 1855 kunde till exempel *Aftonbladet* rapportera att tidningarna i Madrid sammanträtt på *Diario Españols* byrå för att överlägga om bildandet av en hedersdomstol, vilken tänktes bilägga personliga stridigheter mellan journalister. Det var ett uppdrag som inte var helt olik det som den svenska opinionsnämnden hade under sin första tid, då en av dess uppgifter var att granska interna konflikter i så kallade redaktionella mål.

Att duellera en hederssak

Anledningen till man i Madrid satte samman en hedersdomstol med fem journalister – vilka skulle omväxlas varje vecka – var en uppseglande duell mellan två tidningsredaktörer. Om instansen verkligen trädde i funktion förtäljer dock inte notisen (*Aftonbladet*, 1855). Även om skälet och lösningen kan förvåna dagens mediekonsumenter var det inget som fick samtiden att höja på ögonbrynen. Ordet hedersdomstol kom för övrigt in i svenskan via tyskans *ehrengericht* och avsåg då primärt en inom en viss yrkesgrupp, i synnerhet bland officerare, upprättad domstol som behandlade angelägenheter vilka rörde yrkets anseende eller hedersaffärer mellan yrkesutövare

Historikern Ryan Chamberlain menar i boken *Pistols, politics and the press* att duellen har undervärderats i journalistikens historia. Han anser att presshistoriker ofta missbedömt hur viktig hedern var för 1800-talets amerikanska journalister och att det rituella våldet under lång tid utövades parallellt med rättsväsendet. Teckning: E. W. Kemble (1861–1933); *The Duel* (1887).

(SAOB, 1930). Dueller inom tidningsväsendet förekom således även de, inte minst inom det franska.

I Hans Wachenhusens och *Malmö Allehandas* följetongsroman "Den turkiske kosacken" omtalades dueller som något som hörde till vardagen i Paris och ett sätt att bli omtalad i tidningarna: "Hvarje journalist, som vill gälla för något, måste haft en duell, sak samma om hwad" (*Malmö Allehanda*, 1881). Och i *Stockholms Dagblads* översikt av den franska huvudstadens 826 tidningar noterade man 1890 att duellerna var en "fransk journalist-specialitet" samt att ett femtiotal extra sensationella förtecknats i årsboken *Annuaire de la Presse française* med uppgifter om orsak, förlopp och resultat. Alla dessa uppgavs vara "föranledda af injurier i tidningsartiklar" (*StD*, 1890).

Den amerikanske presshistorikern Ryan Chamberlain går så långt att han i *Pistols, politics and the press* (2009) driver tesen att duellerandet borde ses som en grundläggande del av journalistikens historia. Enligt honom var duellen under decennier ett bland flera sätt att lösa personliga konflikter journalister emel-

lan (Chamberlain, 2009:154–155). Och ännu in på 1910-talet tolererades duellväsendet i flera länder och anges där erbjuda ”ett visst korrektiv mot äreröriga beskyllningar” (*Nya Pressen*, 1910).

Fransk hedersdomstol

Tankarna på en särskild skiljeinstans för pressens hedersfrågor fortsatte att droppa in i den svenska debatten via utrikesrapporteringen. År 1867 införde exempelvis *Jönköpingsbladet* en artikel där det resonades om det behövdes en hedersdomstol för att reda ut om franska tidningar erhållit ekonomiska medel från de stridande parterna under det tyska enhetskriget. Det i syfte att få tidningarna att skriva fördelaktigt om respektive sida (*Jönköpingsbladet*, 1867). En av dessa beskyllningar kom senare att avgöras i en tillfälligt uppsatt hedersdomstol, gällande en tvist mellan en Paristidning och en medlem av kammaren. Den senare hade anklagat tidningen för att vara köpt och stå i utländsk sold (*Borås Tidning*, 1868).

I Sverige diskuterade man vid denna tid den så kallade skandalpressen och systemet med ”ansvaringar”. Bruket med att en annan person, en bulvan, stod som innehavare av utgivningsbeviset än den verkliga utgivaren var ett arv från 1830-talets kamp mot indragningsmakten. Nu användes samma system av vissa tidningar i inte fullt så ädla syften som att granska makten. I debatten fördes också argumentet fram att pressens höjande och självreglering kunde vara sätt att bli av med vad som ansågs vara skandaljournalistik (Johannesson, 2001:219–220).

Ungern, Serbien, Finland, Italien, Galizien ...

I den tidiga debatten om hedersdomstolar är det ofta frågor gällande heder, ära och osämja mellan publicister som behöver lösas. Tvistefrågor gällande enskilda personer som lidit publicitetsskada nämns mer sällan. Därför är det heller inte för-

vånande att det var diskussioner om journalisters personliga heder och ära som lyftes fram när man debatterade behovet av en tvistelösande instans i Ungern vid decennieskiftet 1870- och 1880-tal (*Post- och Inrikes Tidningar*, 1879; *DN*, 1880).

Likadant var det när serbiska publicister några år senare valde en hedersdomstol med nio ledamöter ur olika politiska partier för att stävja internbråken (*DN*, 1883). Samma tankar låg i botten för det ordskifte som 1886 skedde i finländska tidningar om möjligheten att mellan publicister bilda en domstol, eller i alla fall inleda en principiell utredning av frågan (*Finland*, 1886). Däremot är det okänt, i alla fall i svensk samtida rapportering, om varför publicistklubben i Rom upprättade en hedersdomstol 1878 (*Nya Dagligt Allehanda*, 1878).

Lite mer vet vi om den argumentation som *Le Figaro* förde i Frankrike 1890 för inrättandet av heders- eller skiljedomstolar där, vilken bland annat *Karlskrona Weckoblad* rapporterade om. Förslaget är tämligen genomtänkt och talar för införandet av en instans vid sidan av de jurydomstolar ”som hafva att syssla med tryckfrihetsfrågor”. Enligt förslaget skulle den tänkta hedersdomstolens uppgift vara att ”afgiva sitt votum i alla saker, i hvilka det gäller korporationsmedlemmars ära eller värdighet”. Den tänks ha en sammansättning höjd över varje misstanke och ”få sina utslag publicerade i alla de blad” som den representerar (*Karlskrona Weckoblad*, 1890).

I Galizien, en del av dåvarande Österrike-Ungern, verkar några av dessa idéer också ha realiserats under 1890-talet. Där upprättade en stiftelse stadgar för en hedersdomstol byggd på en lista med etiska riktlinjer (von Krogh, 2016:40).

Starkare tillsammans

Framåt slutet av 1800-talet intensifierades den pressetiska debatten i tidningarna. Några skäl som ibland lyfts fram som anledningar till att frågeställningen dök upp allt tätare är den

växande konkurrensen på marknaden, vilket ökade konfliktytorna mot andra tidningar och risken för övertramp. Men också en fördjupad tanke om ansvar, faran i slentrian och oömtänksamhet (Tistedt, 2015:124–125). Det märks inte minst i tidens många publicistkongresser som bland annat anordnades i syfte att stärka journalistiken som profession och tydliggöra dess rättigheter (Lundell, 2013:51–53).

Under exempelvis journalistkongressen i Lissabon 1898 dryftades internationella skiljedomstolar i heders- och moralfrågor tidningar emellan. I kongressens antagna förslag talade man om en internationell korrespondensbyrå i Paris som vid behov skulle kunna konstitueras som skiljedomstol i fall där tvistande parter på förhand förklarat sig villiga att acceptera utgången. Den skulle i första hand behandla frågor av ekonomisk art, men även frågor gällande heder och moral, litterär äganderätt samt andra tvister mellan tidningar i olika länder. Förslaget och den kända debatten efteråt talade inget om den enskildes rättigheter (*Pressen*, 1898). Samma fråga återkom under mötet i Paris något år senare (*Pressen*, 1900). Dessa instanser var främst tänkta att behandla konflikter tidningar och journalister emellan, men var till viss del även avsedda för ”enskilda personer (i tidningssaker)” (*Hufvudstadsbladet*, 1902a).

Snarlika förslag och beslut fortsatte att komma vid de publicistkonferenser som följde. Under tidningskongressen i Bern 1902 menade mötet att det var nödvändigt att ”inrätta en internationell yrkesdomstol för att värna om värdigheten af prässpolemiken och taga vara på journalisternas materiella och moraliska intressen” (*Hufvudstadsbladet*, 1902b). Och i Wien, 1904, beslöt den internationella presskongressen återigen att nationella och internationella hedersdomstolar skulle inrättas, något som Britt Börjesson visat i sin genomgång av det självreglerande systemets framväxt under 1900-talet i *Pressens självanserande* (Börjesson, 1989:19).

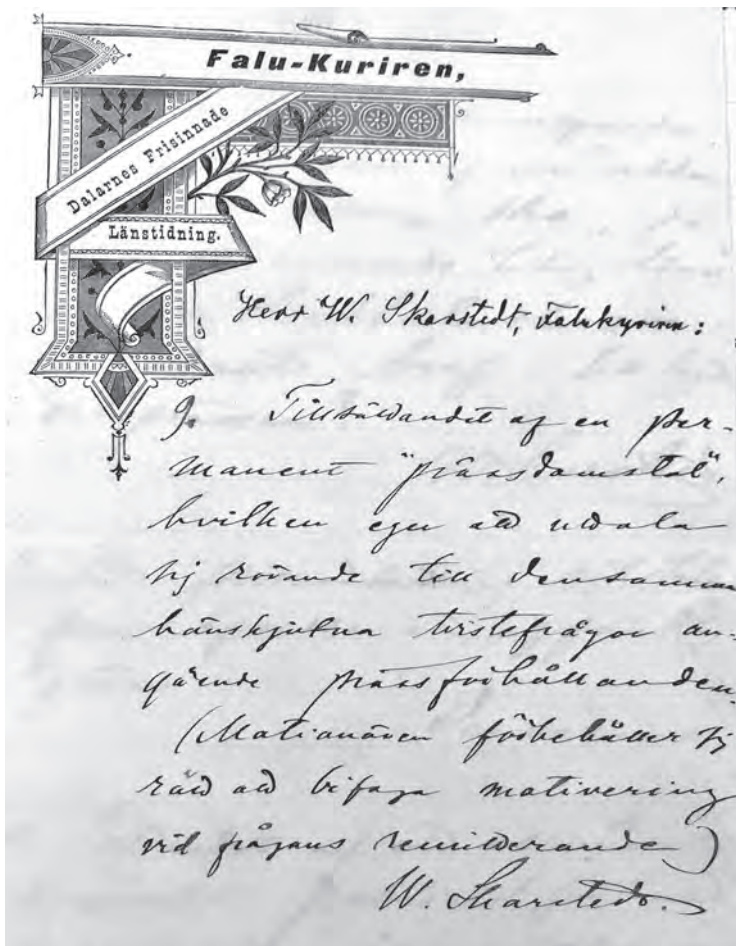
Franska regler och norska försök

När besluten i Bern och Wien togs fanns redan långt gångna och – beroende på hur man tolkar det – realiserade planer på nationella hedersdomstolar. I Frankrike hade journalistföreningen *Association des journalistes républicains* antagit regler för en journalistisk hedersdomstol medan institutionen *Comité général des associations de Presse* redan hunnit avkunna flera skiljedomar. Och i Norge hade landets pressföreningar lagt fram regler för skiljedomsförfarande mellan publicister tillhörande olika och samma föreningar samt partigrupperingar (PK, F1:2).

I Norge hade för övrigt författaren Björnstjerne Björnson redan 1899 i en artikel om ohederlig polemik uppmanat landets publicister att ”inrätta en permanent hedersdomstol för beifrande af missbruk inom pressen” (*Aftonbladet*, 1899). Där upprättade också *Norsk presseforbund* 1910 ett organ avsett att lösa interna tvister mellan pressfolk och tidningar. Medlemmar tillsattes, men det nya organet kom aldrig i bruk. Istället kom de etiska frågorna att handhas av förbundets styrelse (Ottesen, 2010:277–278).

Tidiga svenska exempel

Som de nämnda initiativen visat fanns en diskussion om pressetik, samarbete och tvistelösningar i Europa från mitten av 1800-talet. Som ett första svenskt exempel på det kan ett beslut från publicistmötet i Linköping sommaren 1876 användas. Under detta fick nämligen den två år tidigare bildade Publicistklubben (PK) i uppdrag att ta hand om frågan gällande upprättandet av en nämnd som kunde omhänderta och övervaka pressens gemensamma angelägenheter, det vill säga inte enbart att lösa konflikter. Frågan kom också att debatteras på PK under hösten samma år och då med inspel med lärdomar från Frankrike och Tyskland. En kommitté bildades för ändamålet, vilken 1878 framlade en rapport. Tanken på en

Waldemar Skarstedt (1861–1931) grundade 1894 Dalarnas frisinnade länstidning Falu-Kuriren. Året därefter föreslog han att en "prässdomstol" skulle skapas. I Falu-Kuriren och i andra fora kom Skarstedt att ta strid för fred, nykterhet, religionsfrihet, rösträtt och vegetarianism.

nämnd avstyrktes då någon sådan inte fanns i andra länder, de återkommande publicistmötena svarade mot delar av behovet och man inte funnit några sätt för verksamheten att göra sina beslut gällande (PK, A1C:1).

Nästa exempel kan även det hämtas från Linköping. Där i staden verkade den stridbare publicisten Isidor Kjellberg, redaktör på *Östgöten*. Kjellberg kom som en följd av sin opinionsbildning under rösträttsdebatten 1893 att i ett par Stockholmsblad framställas som en ”skymfare af svenska flaggen”. Med anledning av detta uppmanade han under hösten samma år huvudredaktörerna för *Nya Dagligt Allehanda* och *Stockholms Dagblad* att överlåta dispyten till en samvets- och hedersdomstol. Förlorande part föreslogs skänka 500 kr till välgörande ändamål (*Karlskrona Weckoblad*, 1893). Såvitt känt upprättades aldrig en sådan.

Ett par år efter Kjellbergs kontrovers med tidningarna i Stockholm, 1895, anordnades det tolfte svenska publicistmötet i Gävle. Till det mötet hade *Falu-Kurirens* redaktör Waldemar Skarstedt inkommit med en önskan om att inrätta en permanent pressdomstol till vilken det gick att hänskjuta tvistefrågor angående pressförhållanden (*Stockholms-Tidningen*, 1895a). Mötet diskuterade och instämde i det behjärtansvärda i saken, men kunde vare sig i utskott eller plenum nå fram till ett praktiskt förslag i ämnet (*Stockholms-Tidningen*, 1895b).

Ungefär samtidigt med de här händelserna togs de första stegen mot en reglerad och formaliserad pressetik av PK. Det skedde mot slutet av 1800-talet då klubben gjorde ett par uttalanden om att tidningarna borde använda egna medarbetare vid brottmål och inte så kallade notisjägare, en sorts frilansande skribenter (Börjesson, 1989:4–6).

Förslag på nordisk nivå

År 1899 kom ett förslag, inte alls olikt det från Gävle, att avhandlas vid det första nordiska pressmötet i Kristiania (nuvarande Oslo) av *Aftonbladets* redaktör Harald Sohlman. I sitt anförande ”Kunna s.k. journalistiska hedersdomstolar anses lämpliga att användas vid tvister mellan nordiska tidningar?”

Harald Sohlman (1858–1927) var länge aktiv i arbetet med en hedersdomstol. Han kom efter studier i Uppsala och en kortvarig ämbetsmannakarriär till Aftonbladet hösten 1886 som chef för riksdagsreferatet. Chefredaktör för tidningen blev han 1890 och i den rollen fortsatte han till 1921. Figaro, 30 juli 1892. Illustration: troligen Ida Falander (1842–1927).

menade han att utbytet mellan de nordiska länderna numer var så intensivt att tvister lätt kunde uppstå ”som kunna leda till fällande af omdömen, hvilka äro kränkande för heder och ära”. Sohlman menade därför att det vore lämpligt om dessa tvister till största delen löstes lokalt och inte i den tänkta centrala hedersdomstolen i Paris.

Sohlmans skiss är tecknad med lite bredare penndrag än förslagen i Lissabon och Gävle. Han talade om en permanent skandinavisk institution som inte enbart var satt att döma, utan även att medla. Instansen skulle kunna avgöra tvister mellan tidningar, enskilda journalister, författare och tidningar i frågor inom telegrambyråväsendet, äganderätt och liknande. För att komma vidare och längre än förslaget i Lissabon förordade Sohlman att mötet tillsatte en kommitté, som fram till nästa nordiska sammankomst skulle utreda frågan. Först då skulle man presentera ett förslag till lösning (*Pressen*, 1899).

Förslaget antogs enhälligt och kommittén sattes samman av fyra medlemmar; en vardera från Danmark, Finland, Norge och Sverige (*Aftonbladet*, 1901).

Publicistklubben agerar

Året efter kongressen i Oslo togs ett annat viktigt delsteg mot en reglerad pressetik i Sverige då Publicistklubben i april 1900 antog de första PK-reglerna, vilka med lite god vilja kan ses som föregångare till dagens spridda regelsamling *Spelregler för press, radio och tv*. De första PK-reglerna handlade uteslutande om brottsrapportering (Börjesson, 1989:4–6). Dessa steg kan dessutom ses som ett svar på den debatt som fördes under 1900-talets tidiga år gällande det eventuella behovet av att reglera pressen stramare än vad tryckfrihetsförordningen gjorde. Ett sådant tryck fanns, menar historikern Jonas Harvard, som studerat samtida riksdagsdebatter. Hans slutsats är att man från statens sida ansåg sig äga rätten att ställa moraliska krav på pressen (Harvard, 2006:302).

Ytterligare en bit på vägen gick man vid pressmötet i Sundsvall 1901. Då remitterades Bengt Hägge, redaktör på *Halland*, med fleras motion om tillsättandet av en hedersdomstol till PK för utredning (*SvD*, 1901). Med anledning av förslaget anordnades också en PK-debatt om behovet av skilje- och hedersdomstolar inom pressen. Mötet beslöt efter ett föredrag av *Aftonbladets* tidigare redaktör Ernst Beckman, vilken också var drivande i frågan, att tillsätta en kommitté för att utreda förut-sättningarna för en permanent instans (*DN*, 1901).

Nu fördes alltså frågan om heders- och skiljedomstol in i PK:s styrelsearbete på allvar. Och redan året därpå, 1902, fick styrelsen en skrivelse från en medarbetare på *Morgontidningen* i Göteborg, vilken önskade att en hedersdomstol upprättades för att slita en tvist gällande en publicering. Styrelsen begärde då in svaromål från berörda parter (PK, A2A:3). Men eftersom

Förslag till Nordiska Journalistiska skilje- och hedersdomstolar.

Vid det första Nordiska pressmötet i Kristiania 1899 antogs på förslag af redaktör Harald Sohlman enhälligt följande resolution:

»Det första Nordiska pressmötet uppdrager åt en kommitté, bestående af en medlem från hvar och ett af de fyra länderna, att till nästa nordiska pressmöte inkomma med förslag angående inrättande af journalistiska skiljedomstolar för nordiska tidningar och pressmän. Skulle någon af kommitténs ledamöter blifva hindrad att fullgöra uppdraget, beordras nämnet vederbörligt lämpligt styrelseledamöter att tillsätta ledamöter i hvar ställe. Kommittén bestämmer sitt arbets sätt såsom den själf finner lämpligast.»

Till ledamöter af denna kommitté utsågos: för Danmark professor Otto Borrichsenius, för Finland jur. dr Axel Lille, för Norge justitierektor L. Holset och för Sverige redaktör Harald Sohlman (ordf.).

ligt beslut på den internationella presskongressen i Stockholm 1897 upprättade korrespondentbyråer. De förbindelser, säger förelagsställaren, som sålunda uppkomma mellan personer, hvilka i regel icke känna hvarandra, och ofta grundade på telegramföretags summariska uttryck, kunna stundom gifva anledning till missförstånd och till ömsesidiga klagomål. Det är då gagneligt, att Centralbyråer kan erbjuda sin vänliga förmedling och lösa uppkomna tvister i öfverensstämmelse med billighet och yrkesknyttn.

Efter en stunds debatt antog kongressen enhälligt följande bestämmelser angående den föreslagna skiljedomstolen:

1. Kongressen beordrar Centralbyråer att konstituera sig såsom internationell skiljedomstol.
2. Skiljedomstolen skall förvaltas af en

Det andra nordiska pressmötet hölls i Köpenhamn 1902. Inför det mötet hade en kommitté med Harald Sohlman som ordförande fått i uppdrag att utarbeta ett förslag till reglemente för en nordisk skilje- och hedersdomstol. Kommitténs förslag var uppdelat i tre kapitel och elva paragrafer. Kapitlen behandlade domstolens sammansättning och kompetens, procedur samt skiljedomstolens utslag och domens verkställande.

ingen utom anmälnaren var villig att gå i svaromål valde styrelsen att avstå från att medla i tvisten (PK, A2B:2). Samma år var det dags för den nordiska hederskommittén att redovisa sitt arbete.

Oslo-gruppen presenterade sitt förslag under det andra nordiska pressmötet i Köpenhamn 1902. Man föreslog en nämnd som skulle behandla tvister mellan journalister (redaktörer eller medarbetare) samt mellan journalister och enskilda personer av nordisk nationalitet. Tre personer skulle ingå i nämnden. En vardera utsedd av de i målet inblandade parterna. Dessa två skulle sedan gemensamt välja en person, vil-

ken sedan skulle agera ordförande i nämnden. De tre utvalda var enligt förslaget tänkta att ”döma i hvarje tvist af ekonomisk äfvensom moralisk natur utan undantag” (PK, F1:2).

Tidningsutgivarna utreder

Någon nordisk eller för den delen svensk skiljedomstol kom aldrig till stånd. Därför puffade *Norrtelje Tidnings* utgivare Gustaf Petersson den 1 september 1904 på Tidningsutgivarnas (TU) styrelse om att föreningen ”till skydd för pressens anseende” skulle inrätta ”en publicistisk hedersdomstol” med målet att utrota osämjan mellan publicister. Styrelsen beslöt att frågan skulle behandlas på föreningens ordinarie höstmöte (TU, A1:1). Frågan fördes också upp på mötets dagordning. Men innan den hann diskuteras inkom Pettersson med ytterligare en skrivelse, i vilken han bad om bordläggning till ett senare tillfälle. Så skedde också.

Sålunda dröjde det till vårmötet i maj 1905 innan motionen om en hedersdomstol aktualiserades.

Politikern och *Social-Demokratens* redaktör Hjalmar Branting menade under mötet att förslaget nu äntligen borde diskuteras, inte minst då ”Publicistklubbens styrelse ej velat införa en sådan institution” och då tanken ”vore för viktig för att få förfalla”. Branting erinrade därtill om att frågan diskuterats på ett skandinaviskt plan och att en kommitté tillsatts. Hur långt denna kommité var honom obekant. Men han menade att det under alla omständigheter var bäst att pröva idén i Sverige först. Mötet remitterade frågan till styrelsen för utredning (TU, A3:1).

Styrelsens sekreterare fick senare i uppdrag att kontakta förslagsställarna för mer information och utkast till förslag (TU, A1:1). Ytterligare en propå kom brevlades i mitten av oktober 1905 från *Göteborgstidningens* utgivare Torsten Hedlund. Frågan om ”inrättandet af en svenska pressens hedersdomstol” borde

Hjalmar Branting (1860–1925) föreslog 1905 att en svensk hedersdomstol borde utredas. Brantings tidningsmannagärning är i dag mest förknippad med hans tid som redaktör för Social-Demokraten. Men han var också verksam som riksdagsreferent för först Stockholms Dagblad och senare Dagens Nyheter, redaktör för tidskriften Tiden samt ordförande för Publicistklubben. Teckning: Albert Engström.

diskuteras under höstmötet menade han. Återigen remitterade mötet frågan till styrelsens utredning (TU, A3:1). Den kom året därpå med ett utlåtande och förslag.

TU-styrelsen avstyrker

Styrelsen uppgav att den informerat sig om de redan existerande hedersdomstolarna och anledningen till att de uppstått. Vad gäller de allmänna internationella hedersdomstolarna noterar styrelsen att dessa föranletts av en önskan om ett formaliserat samarbete för världspressen. De nordiska skilje- och hedersdomstolarna har i sin tur haft som mål att avgöra de ekonomiska och moraliska frågor som inte lösts på annat sätt. Såvitt TU:s styrelse ”kunnat finna, har emellertid ingen af domstolarne någonsin fungerat i praktiken”. Beträffande de nationella publicistiska domstolarna, till exempel i Frankrike

och Norge, har man heller inte funnit några uttryckliga tecken på att de faktiskt utträttat något. Styrelsen avstyrker därför tanken på inhemska hedersdomstolar då tryckfrihetsförordningen och allmän lag kan skipa rättvisa på ”minst lika effektivt sätt”. Förutom skälet att de anses obehövligen anför styrelsen svårigheten med att upprätta verkligt opartiska domstolar som ett motiv till att avstå (TU:s styrelsemeddelanden, 1906:34).

Frågan fortsatte trots allt att vara aktuell och omdiskuterad. Sommaren 1910 argumenterar finländska *Nya Pressens* redaktion för sitt i grunden positiva, men inte okritiska, ställningstagande. Man skriver att tanken på en sådan instans ”är vid första anblicken tilltalande nog”, men noterar i samma andetag risken för att en sådan instans kan bli utan någon praktisk betydelse. Detta då det krävs att någon underkastar sig dess beslut för att den skall få effekt. Och det är, enligt tidningen, långt ifrån säkert. En annan framförd komplikation avser de fall då en offentlig domstol och hedersdomstolen kommer till olika utslag. Då skulle den senares beslut vara av föga värde, menade tidningen (*Nya Pressen*, 1910).

Året därpå var frågan åter ett ämne för PK i Stockholm. Den här gången, i oktober 1911, mynnade debatten ut i en från olika håll framförd önskan om inrättandet av en pressens hedersdomstol åter måtte komma högt upp på dagordningen (*SvD*, 1911). Och upp skulle den komma. Men det dröjde ytterligare något år innan frågan blev en realitet.

Splittrande ambitioner

Som exemplen ovan visat växte det inom 1800-talets press fram olika ambitioner – inte minst på grund av externt tryck – gällande pressens organisering och anpassning till den samhällsroll den intagit. Åsikterna gick tydligt isär om vilka problemen var, hur dessa skulle lösas och vilken riktning som var att föredra. Det gör det svårt att tala om en i strikt mening och

från början medveten strategi för att nå dessa nya positioner. Olika former av hedersdomstolar var ett av de många sätt som diskuterades – och det är den diskussionens vindlingar denna genomgång sökt att följa.

Enligt det genomgångna materialet finns en rad anledningar till att diskussionen om permanenta hedersdomstolar hann pågå under ganska många decennier innan de blev en realitet. Ett anført skäl till att avstå var att det saknades framgångsrika exempel att inspireras av och efterlikna. De försök som satts igång hade inte blivit några bestående och reellt fungerande krafter, utan snarare något som avskräckte. Ett annat var att debattörerna hade svårt att finna praktiska lösningar på hur instansen skulle organiseras och bemannas. Det fanns också en uttalad oro för att besluten inte skulle respekteras och därmed vara verkningslösa. Detta var något som kunde skada pressens anseende och därmed gå på tvärs med ett av grundskälen till hedersdomstolar. Dessutom visar arkivgenomgången att de ledande pressorganisationerna under lång tid var oense om, och i så fall hur, en hedersdomstol skulle sättas samman.

Vidare menade många publicister att grundlag och allmän lag, tillsammans med publicistmöten och PK, fyllde de behov som behövdes för att lösa de tvister som uppstod. De tvister man oftast diskuterade var, som redan nämnts, mellan publicister. För dessa tvister fungerade tidningsmöten och PK-debatter oftast tillräckligt bra. Därför togs inte klivet från en mångfacetterad och disparat diskussion till handling. Något konkret branschgemensamt beslut om att avstå från en formell hedersdomstol fanns inte. Men som vi sett gled diskussionen sakta över från att handla om interna tvister till att även omfatta sådana som kunde uppstå mellan publicistiken och de som hamnade i dess granskande ljuskägla. I dessa fall visade det sig snart att de etablerade lösningarna fungerade mindre bra. PK kom också att vid några tillfällen att fungera som en form av hedersdomstol, med följderna att diskussioner uppstod

om det verkligen låg i klubbens uppdrag att döma (Börjesson, 1989:20).

Helt andra krafter och ambitioner kom dock i spel när *Nya Daglig Allehanda* gjorde skandal i februari 1914. Det var en skandal som ritade om spelplanen. Och som började med röjande av brevhemlighet, fortsatte med anklagelser om upp-
vigling till statskupp och processer ända upp i Högsta domstolen (Lindberg, 2018). Skandalen slutade först ett par år senare i och med att den nygrundade instansen Pressens opinionsnämnd konstituerade sig i Publicistklubbens lokaler den 11 maj 1916 (*SvD*, 1916). En upplösning som var allt annat än ny och okänd, hedersdomstolar hade diskuterats och utretts under nästan 40 år.

Referenser

Periodiska källor

Aftonbladet (1855). Spanien, 24/4.

– (1899). Norsk press-hedersdomstol, 9/3.

– (1901). Journalistisk hedersdomstol, 30/4.

Borås Tidning (1868). En blick på Frankrike, 11/3.

Dagens Nyheter (1880). Uppträden i Ungern, 17/1.

– (1883). De serbiska tidningsmännen, 22/5.

– (1901). Publicistklubben, 26/11.

– (1916). Pressens opinionsnämnd, 25/4.

Hufvudstadsbladet (1902a). Andra nordiska präsmötet, 1/7.

– (1902b). Ett godt förslag, 21/8.

Jönköpingsbladet (1867). Utlandet, 21/12.

Karlskrona Weckoblad (1890). Journalistiska hedersdomstolar, 16/10.

– (1893). En utmaning för Isidor Kjellberg, 9/11.

Finland (1886). Förfalskning eller hvad?, 4/3.

Malmö Allehanda (1881). Hans Wachenhusen. Den turkiske kosacken, 12/10.

- Meddelande från styrelsen från Svenska tidningsutgivareföreningen* (1906). Styrelsens utlåtande och förslag rörande inrättandet af en svenska pressens hedersdomstol, nr 34.
- Nya Dagligt Allehanda* (1878). Publicistklubben i Rom, 14/2.
- Nya Pressen* (1910). Hedersdomstolar för publicister, 29/7.
- Post- och Inrikes-Tidningar* (1879). Posterna, 11/11.
- Pressen* (1899). Journalistiska hedersdomstolar, nr 12–13.
- (1900). Journalistkongressen i Paris, nr 12–13.
- Stockholms Dagblad* (1890). Den franska pressen, 24/8.
- Stockholms-Tidningen* (1895a). Tolfte svenska publicistmötets överläggningsämnen, 10/8.
- (1895b). Publicistmötet i Gefle, 17/8.
- Svenska Dagbladet* (1901). Publicistmötet i Sundsvall, 30/6.
- (1911). Publicistklubben, 21/10.
- (1916). Pressens opinionsnämnd konstituerad, 12/5.

Icke-periodiska källor

- Börjesson, Britt (1989). *Pressens självsanering: Ett regelsystems framväxt, Arbetsrapport nr 48*, Avdelningen för masskommunikation. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Chamberlain, Ryan (2009). *Pistols, politics and the press: Dueling in the 19th century American journalism*. Jefferson: McFarland.
- Harvard, Jonas (2016). *En helig allmänlig opinion: föreställningar om offentlighet och legitimitet i svensk riksdagsdebatt 1848–1919*, Institutionen för historiska studier. Umeå: Umeå universitet.
- Johannesson, Erik (2001). ”Med det nya på väg”. I: Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per (red.) *Den svenska pressens historia, del II. Åren då allt hände (1830–1897)*. Stockholm: Ekerlids förlag, s. 126–235.
- von Krogh, Torbjörn (2016). *Medietik: Framväxt, funktion och framtid*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindberg, Tobias (2018). Ett brev betyder så mycket – även för pressetiken. I: von Krogh, Torbjörn (red.) *Presshistorisk årsbok 2018*. Stockholm: Svensk presshistorisk förening, s. 81–100.

- Lundell, Patrik (2013). *Attentatet mot Hiertas minne: Studier i den svenska pressens mediehistoria*. Mediehistoriskt arkiv. Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Ottosen, Rune, red. (2010). *Norsk presses historie. Bind 2. Parti, presse og publikum 1880–1945*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tistedt, Petter (2015). *Den svenska pressens uppfostran: Pressetik, självreglering och legitimitetsskapande, ca 1900. Lychnos: Årsbok för idé- och lärdomshistoria*. Uppsala: Lärdomshistoriska samfundet.

Otryckta källor

- SAOB, Svenska Akademiens Ordbok (1930). Hedersdomstol, https://svenska.se/saob/?id=H_0593-0029.5IXy&pz=7 [Hämtad 2018-09-16]
- Publicistklubbens arkiv (PK), Riksarkivet.
- Avskrifter av publicistklubbens protokoll, A1C:1.
- Styrelseprotokoll, A2A:3.
- Bilagor till styrelseprotokoll, A2B:2.
- Handlingar rörande pressmöten o.dyl., F1:2.
- Svenska tidningsutgivareföreningens arkiv (TU), Riksarkivet.
- Styrelseprotokoll med bilagor 1896–1907, A1:1.
- Mötesprotokoll för vår- och höstsammanträden 1898–1906, A3:1.

Tobias Lindberg är fil dr i pressvetenskap och arbetar som analys- och opinionsansvarig på branschorganisationen TU – Medier i Sverige. I Presshistorisk årsbok har han tidigare skrivit om bildtidningen *Se* (2000 och 2004), tidskriften *Obs!*:s bilaga *Obsi* (2008) samt brevsandalen som ledde till bildandet av Pressens Opinionsnämnd (2018).

E-post: tobiaslindberg@yahoo.com

Publicistklubbens syfte – historiska nedslag i stadgarna

■ **1874:** När Publicistklubben bildades var ändamålet att bilda ”en föreningspunkt för tidningsmän ... där de kunde rådgöra om gemensamma pressangelägenheter samt åtnjuta fördelarna av umgänge med yrkeskamrater” (Spångberg i boken *Publicistklubben*, 1924).

1950: Stadgarnas ändamålsparagraf har nu blivit mer omfattande. PK ska ”främja vänskapligt umgänge och samråd mellan landets publicister” och andra med gemensamma kulturella strävanden och behandla ärenden ”av normgivande betydelse för det publicistiska arbetet”.

PK ska vidare ”vårda yrkets ansvar och värdighet mot yttre angrepp och inre upplösning samt ... offentligen företräda den svenska pressen i alla gemensamma angelägenheter” som inte gäller ekonomi eller teknik (*Publicistklubbens årsbok*, 1951).

2019: Formuleringar om vänskapligt umgänge och yrkets värdighet har nu rensats bort. ”Publicistklubbens främsta uppgift är att slå vakt om tryck- och yttrandefriheten. Publicistklubben skall värna om en ansvarig hållning inför den publicistiska uppgiften, initiera och stimulera till debatt i publicistiska frågor och främja ett fritt meningsutbyte. Klubben behandlar frågor som rör medie- och yrkesetiska normer och är en av huvudmännen för det medieetiska systemet (<http://www.publicistklubben.se/om-pk/stadgar/>).

TvK

Madeleine Kleberg

Vykort med mediemotiv – exempel från 1901, 1930-tal och 1950-tal

1897 skickades drygt en miljon vykort med posten i Sverige. Sju år senare hade volymen ökat till 37 miljoner.

Madeleine Kleberg gör nedslag i vykortshistorien och reflekterar över hur medieorganisationer och medieföretag använt denna för medievetares ganska utforskade medieform.

Under en konferens om kulturhistorisk medieforskning 2007 lyfte olika föredrag fram ”en mångfald medieformer: film, press, pornografi, fotoalbum, byggnader, litteratur, spiritistiska medier, toalettpapper, reklam, mode, etnografiska samlingar, dans, tävlingar, radio, bandspelare, grammfon, skillingtryck, telefon, teater, telegraf, television, karikatyrer, porträttmålningar, förpackningar, personatorer, morfning, teckning, museer, utställningar, webbplatser, försvarsanläggningar, design, post” (Jülich et al., 2008:18).

Uppräkningen omfattar medier som uppmärksammas i mediehistorisk forskning som radio, television och press medan

andra, i synnerhet de rumsmediala, får mer uppmärksamhet i fältet kulturhistorisk medieforskning med dess vidare mediebegrepp. (Morfning, för den som undrar, är en animationsteknik för övergång mellan olika bilder, till exempel ansikten.)

När det gäller mediesystem som inbegriper ”tele” är grunden för deras verksamhet att överbrygga geografiska avstånd och gärna i så reell tid som möjligt. Före ”teletiden” (telegram, telefon, radio och television) var det posten som svarade för distributionen av bilder och det skrivna. Posten med dess skiftande karaktär (och hastighet) är inte föremål för denna artikel utan i stället en av dess materialiteter, nämligen vykortet.

Mitt intresse för vykort väcktes då jag fick möjlighet att gå igenom Anders Saxons omfattande vykortssamling och fann då vykort med motiv som relaterade till press, telegraf, telefon, radio och television.¹

Vykort har sin speciella karaktär genom deras halvvoffentlighet. Det är helt tillåtet att och förmodligen meningen att betrakta vykortets bildsida för vem som så önskar. Däremot råder det säkert delade meningar om det legitima i att andra än adressaten läser texten på ”baksidan”. Det anses nog allmänt vara en indiskretion. Samtidigt interagerar text och bild. Säkert har många av oss funderat över det vykortsmotiv vi valt innan vi postar det. Kan det missuppfattas? Kan det uppfattas som sårande, förolämpande eller som ironiskt, obegripligt, skämtsamt, kärleksfullt?

I de svenska museernas samlade databas (DigitaltMuseum, 2019) ges 60 840 träffar på ”vykort” men endast ett fåtal av dessa omfattar också text, och det är vykort där avsändaren har kunnat skriva på bildsidan. Med andra ord, vill man göra en

¹ Bland annat dokumenterad i Saxon, 2008. Jag vill passa på att tacka min vän Anders Saxon för hans arbete att plocka fram tänkbart relevanta vykort samt att bistå mig när det gäller avsnittet om vykortets historia. Jag vill också tacka Anna Kleberg Tham som har fotograferat av vykortet för reproduktion till denna artikel.

studie av hur text och bild interagerar får man söka efter samlingar, kanske i första hand sådana som donerats till museer eller sådana som finns i privat förvar. Vykortssamlare har framför allt bildmotiven för ögonen och inte texten. Vi som råkar ha privata vykort sparade är kanske mer intresserade av texten.

I denna artikel ger jag några exempel på vykort med mediemotiv som relaterar till tidningar och television och vilka egenskaper vykortet tillskriver mediet. Jag har också valt några vykort som gavs ut i samband med Pressens vecka 1901, för att ge exempel på en iscensättning av ett fenomen. Ett mer allmänt syfte med artikeln är att introducera vykort som intressanta, men hittills försummade dokument i mediehistorisk forskning.

Något om vykortets historia

Från mitten av 1800-talet började en samlarepidemi grassera i Europa och USA. Reklamkort (på engelska ”trade cards”) spreds av företag och branscher som varuhus, konfektion, choklad, kaffe, te, parfym och tvål. Även ”cigarette cards” som låg instuckna i cigarettpaket som ”Players” och ”Wills” blev ett stort samlarområde (Saxon, 2008).

Vid sidan av samlarintresset var världsutställningarna betydelsefulla för vykortets framväxt. Parisutställningen 1889 blev startskottet för ett internationellt vykortsintresse. I det då färdigbyggda Eiffeltornet kunde allmänheten köpa och posta särskilt producerade vykort med en bild av tornet.

Ytterligare en bidragande faktor till att göra vykortet till en populär bildform var fototeknikens alltmer påtagliga roll i dokumentära sammanhang (Johannesson, 1978:232). Idén med topografiska bilder var inte ny utan sedan 1830- och 40-talen hade turisthotell, restauranter med flera använt topografiska motiv på kuvert som ställdes till gästernas förfogande. Vid 1880-talet började den dokumentära bilden användas som vykortsmotiv och då mest som litografiska tryck. Det

stora genombrottet kom runt sekelskiftet då fotografier kunde reproduceras med ljustryck och autotypi. Lena Johansson menar att nu var det inte längre ett isolerat bildsamlade som stod i centrum utan i stället utbytet av bilder och meddelanden.

Vykortets genombrott i Sverige skedde i samband med Stockholms Internationella Konst- och Industriutställning 1897. Den hade nära en och en halv miljon besökare som där postade minst 100 000 av de officiella utställningskort som var utgivna av Axel Eliassons Konstförlag och utförda av konstnären Anna Palm (Saxon, 2008:9).

Det första svenska vykortet anses vara ett tecknat topografiskt kort av universitetshuset i Uppsala från 1879 (Sandström, 2015). Det första fotografiska vykortet utkom 1891 med bilder av Stockholm och benämndes ”Brefkort med vyer” (Ehrensvärd, 1971). Brevkortet var förfrankerade genom en instansad portostämpel och inhandlades via Generalpoststyrelsen.

När postverket 1875 flyttade till en ny byggnad vid Rödbotorget i Stockholm bedömde man att nu skulle postens lokaler vara tillräckliga för lång tid framöver. Men redan 1903 var det dags att flytta centralpostkontoret till Vasagatan och ett nybygge, som betalades helt av postverkets överskottsmedel (anfört arbete). Fram till slutet 1800-talet var det i huvudsak brev som befordrats men 1897 postexpedierades i Sverige drygt en miljon vykort, illustrerade och frankerade av avsändaren (Sandström, 2015). Några år senare, 1904, hade antalet postexpedierade vykort stigit till drygt 37 miljoner, detta i en tid då Sveriges befolkning var 5,2 miljoner (Billgren, 1990). En förklaring till den stora ökningen var, utöver bildutbytet, att vykortsportot vid denna tid var hälften av brevportot. En mycket stor del av det ökade antalet vykortsförsändelser förklaras med intresset att skicka jul- och nyårshälsningar liksom namnsdagsgratulationer.

Under första världskriget minskade antalet vykortsförsändelserna för att åren 1917 och 1918 vara uppe i nästan lika stora tal som före kriget (anfört arbete).

Med tiden växte bildsidan ut och täckte så småningom hela ytan. Då uppstod idén om det så kallade delade brevkortet, det vill säga en delad adressida på baksidan (a.a.:93). Detta blev möjligt i Sverige, liksom i många andra länder, från 1905. Tidigare hade avsändaren varit tvungen att skriva på bildsidan vilket ofta förstörde bildmotivet till förfång för vykortssamlarna.

Den numera vanliga definitionen av vykort är ett kort med en bildsida och en adressida avsett att skickas med posten och frankerat av avsändaren.

Pressens vecka

Under senare år har historiskt inriktad medieforskning om pressen inte enbart handlat om hur den i sin journalistik skapar en självbild utan också hur den profilerar sig genom iscensättning av olika aktiviteter. Detta kan ske till exempel genom journalistkongresser eller tidningsjubileer, eller genom mer regelrätta reklamåtgärder. När en tidning jubilerar skriver den gärna om sin själ, om sina historiska insatser och journalistlegender men till vardags måste tidningen marknadsföras till såväl läsare som annonsörer (Hyvönen, 2014).

Den fjärde internationella journalistkongressen ägde rum i Stockholm 1897. Vård för kongressen var Publicistklubben, som samma år blivit en landsomfattande organisation från att från bildandet 1874 i huvudsak varit ett forum för tidningsmän verksamma i Stockholm.

I sin studie av hur journalistkongressen kan ses som en iscensättning av pressens självbild menar Patrik Lundell att kongressen innebar att för första gången hyllade pressen, kungamakten och kapitalet varandra. Genom olika aktiviteter fungerade kongressen som ”marknadsföring av svensk kultur,

Vykortet illustrerar den gustavianska festlighet som ägde rum på Operan i Stockholm under Pressens vecka 1901. Teckning: David Ljungdahl (1879–1940).

Under Pressens vecka skedde ett antal uppvisningar på Idrottsparken i Stockholm och här tågar tidningsförsäljaren "Boije" in på arenan. Foto: okänd.

turism, handel och industri liksom för den svenska monarkin och Oscar II:s person.” (Lundell, 2005:57).

Fyra år senare, 1901, arrangerade Publicistklubben ”Pressens vecka”, vars syfte var att skaffa pengar till Publicistklubben och till svenska publicisters understöds- och pensionsföreningskassor.

Publicistklubben hade tillsatt en styrelse för Pressens vecka bestående av i huvudsak företrädare för stockholmstidningarna, som vid denna tid var elva dagstidningar med sexdagsutgivning. *Stockholms-Tidningen* var den största med en upplaga som översteg 100 000 exemplar. *Dagens Nyheter* hade en upplaga om 20 000 exemplar och *Svenska Dagbladets* upplaga var mellan 10 000 och 11 00 (Lundström, 2001:27).

Pressens vecka var ett evenemang med festligheter som ägde rum i Stockholm under en majvecka och fortsatte journalistkongressens inslagna väg. På Kungliga operan anordnades under två kvällar karneval i vad som kallades gustaviansk anda och en tredje kväll maskeradbal. Dessutom förekom på Idrottsparken olika uppvisningar, bland annat av svenska folkdanser och folklekar med deltagare iförda nationaldräkter liksom av militärgymnastik med 500 män och därtill bland annat sabelhuggning, hinderhoppning och jakt.

Vid festerna i Idrottsparken medverka både damer och herrar, men å majkarnevalen på k. teatern består flertalet medverkande af damer. Och liksom h.k.h. kronprinsen täckts ställa sig som beskyddare för ”veckans” idrottsfester, så har ock prinsessan Ingeborg behagat åtaga sig beskyddarskapet för den del av majkarnevalen, som går under namnet ”mässan”.

(*Idun*, 1901)

Medan festligheterna pågick gav Pressens vecka ut en egen tidning, *Ariel*. I det första numret hade tidningen en bild av kungen, följt av ett av honom egenhändigt författat och autografiskt återgivet bidrag, i vilket ”den höge författaren uttalar

sig om den svenska pressens frihet” (*Svenska Dagbladet*, 18 maj 1901).

Under veckan publicerades pressveckans officiella vykort, utgivna av vykortsförlaget Axel Eliassons Konstförlag, med motiv från Idrottsparken och operan, där ett speciellt postkontor inrättats och korten försetts med för tillfället gjorda stämpelar (anfört arbete).

Svenska Dagbladet kunde också meddela att Idrottsparken avstängts för fotografering. Endast mindre amatörkameror skulle tillåtas inne på området och yrkesfotografer skulle få ta bilder för reproducering i sina respektive tidningar men då endast från de övningar som föregick själva uppträdandena (anfört arbete:4). *Svenska Dagbladet* berättade att denna åtgärd hade vidtagits för att skydda pressveckans officiella vykort, vilka förväntades ge avsevärda intäkter.

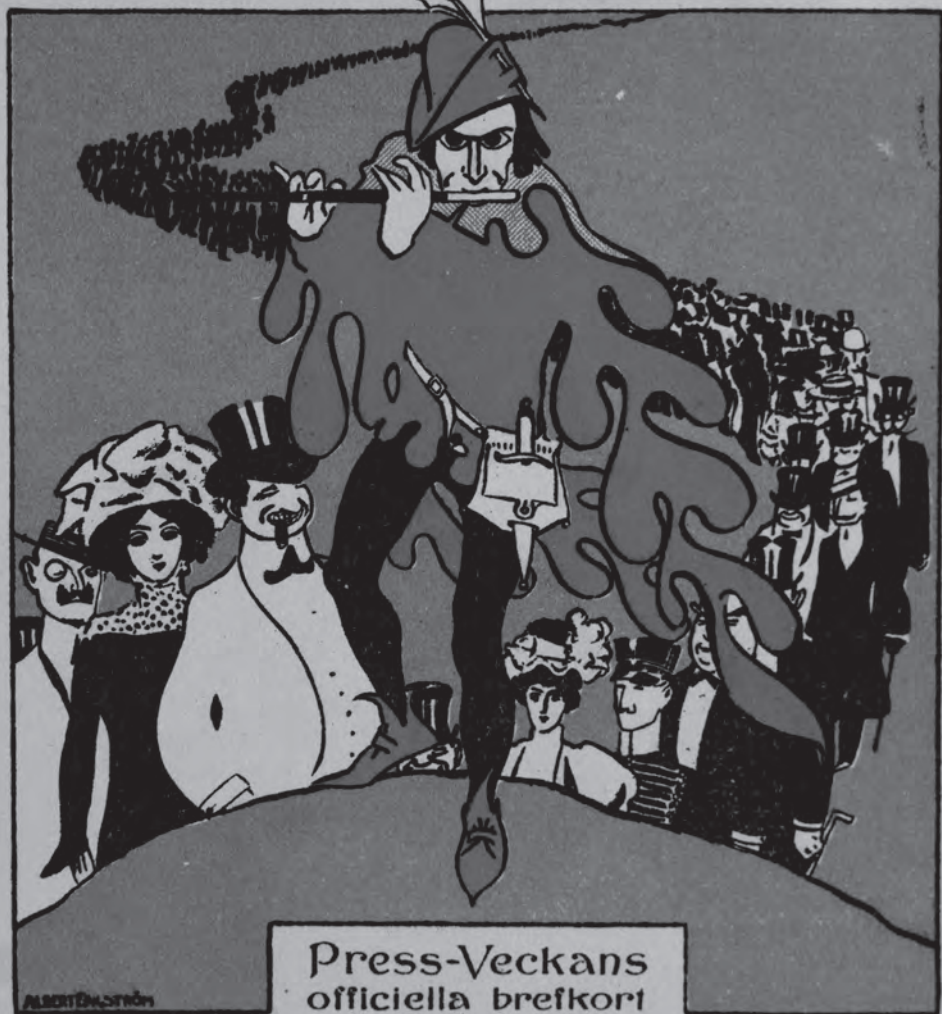
Tidnings-Boije var ett välkänt stockholmsoriginal som nödtorftigt försörjde sig som gatuförsäljare av dagstidningar. Hans intåg på Idrottsparken med en packe tidningar på ryggen väckte uppenbart jubel. ”Han kände sig tydligen som hemma hos sig, och öfver hans anlete hvilade ett gästfritt och beskyddande drag. Hans stolta intåg ackompanjerades naturligtvis af hela det unga publikums stormande jubel.” (*Svenska Dagbladet*, 22 maj 1901:5). Några dagar senare kunde samma tidning rapportera att Boije med ”gravitetiska steg klef uppför traporna till den kungliga läktaren och gjorde en hofmannamässig reverens för kronprinsen, prins Gustaf Adolf och prinsessan Ingeborg, hvilka i nåder bevistade denna Pressens veckas första jubeltillställning.” (*Svenska Dagbladet*, 24 maj 1901).

Albert Engströms tecknade vykort utsågs till pressveckans generalaffisch och fick *Dagens Nyheter* att utbrista:

Rätfångaren i Hameln. Teckningen valdes till pressveckans officiella vykort och väckte uppmärksamhet med sina starka, djärva färger – grön bakgrund och mestadels rödklädd flöjtspelare. Teckning: Albert Engström (1869–1940).

Pressens Vecka

STOCKHOLM

Press-Veckans
officiella brefkort

Hälsningar
30/5 1901

Mest påstridig och djärf i reklamen är utan tvifvel Albert Engströms generalaffisch. Med sin kraftiga, nästan ilskna färgmotsättning af grönt, rödt och svart tvingar den sig in i ögat, och spelmannen, som med sin pipa drar det långa följet viljelöst efter sig, tycks ha samma pretentioner på ett följe, som skall samlas framför honom och låta honom bli ledaren – hvart det nu än bär, till Idrottsparken, mässan, operamaskeraden eller teaterföreställningarna.

(*Dagens Nyheter*, 21 maj 1901)

Det av Albert Engström valda motivet utifrån sagan om råttfångaren i Hameln är inte helt enkelt att tolka. I sagan tar råttfångaren fram sin flöjt och lurar med sitt spel ner råttorna i en flod, där de dör. På Engströms teckning följs flöjtspelaren av en lång rad högtidsklädda män och ett fåtal kvinnor, som knappast associerar till råttor. Förmodligen kan inte bilden ses som ett tåg mot undergång utan snarare att flöjtspelaren lockar till att besöka Pressens vecka.

När det väl var dags för *Ariels* sista och summerande nummer (No 12, 26 augusti 1901) kunde tidningen konstatera att det ekonomiska resultatet inte blivit vad man trott och hoppats på. Tidningen tyckte att det kunde kännas tillräckligt tungt att ha tagit allmänhetens välvilja i anspråk i stor utsträckning och att arrangörerna själva lagt ned mycken möda, omtanke och arbete på ett företag vars syfte var vackert men vars resultat dock hade blivit ganska otillfredsställande. Men å andra sidan, fortsätter *Ariel*, har arbetet gett pressens män något som inte kunde värderas i pengar, nämligen

...vissheten om, att den svenska pressen, när det gäller, kan räkna på sympati i hög grad genom alla samhällslager, från konungaborgen och ned till arbetarebostaden. (...)

Konungen i egen hög person bevistade alla våra fester och lade på allt sätt i dagen sin önskan, att företaget måtte blifva framgångsrikt.

(anfört arbete:6)

Men också hovet, diplomatin och den högre societeten hade gått längre i älskvärt tillmötesgående än man vågat drömma om. Finans- och affärsmän, industriidkare och köpmän hade visat sitt intresse och gett sitt understöd bland annat genom att annonsera i *Ariel*. Skalders, författare och konstnärer inom alla konstens grenar hade låtit evenemanget på "flerfaldiga sätt förnimma sin vänliga stämning".

Arrangörerna av Pressens vecka, Publicistklubben, räknade med vykortsförsäljningen som en viktig inkomstkälla. Kortens utformning av kända konstnärer, bland andra Albert Engström och David Ljungdahl, borgade för att de skulle ha ett samlarintrasse. De valda vykortsmotiverna, liksom de "festligheter" som arrangerades under veckan iscensätter en självbild av pressen som inte skyggar för att uppvisa ett nära förhållande till kungahuset och pengamakten.

När väl Pressens vecka var avslutad, kommenterade *Svenska Dagbladet* att det inte blivit så mycket pengar över till understöds-kassorna eftersom kostnaderna för festligheterna vida dragit över de beräknade. Men som försvar anfördes, kanske sarkastiskt, att det var ju bra att festligheterna varit festliga (*Svenska Dagbladet*, 6 oktober 1901).

1930-tal

Mellankrigsperioden kan beskrivas som en guldålder för den svenska pressen (Rydén, 2001). Tidningarnas upplagor ökade och nådde fler läsare än tidigare. I början av 1930-talet utkom drygt 200 dagstidningar i Sverige. Den samlade dagspressupplagan 1920 var två miljoner exemplar och steg under mellankrigstiden med en halv miljon.

Tidningarna blev också mer omfattningsrika under mellankrigstiden. Den redaktionella texten i de största stockholmstidningarna utgjorde cirka 15 helsidor. Tidningspapperskonsumtionen, ett samlat mått på tidningar avseende antal, omfång

och upplagestorlek, fördubblades ungefär vart tionde år efter 1924 (anfört arbete:149). Till detta bidrog att nya materialtyper gjorde sig gällande, i synnerhet sport.

Under 1930-talet var *Skånska Dagbladet* den största tidningen i Skåneregionen med mottot ”en tidning för alla” med beteckningen liberal fram till slutet av 1920-talet och därefter ett organ för Bondeförbundet. Men *Sydsvenska Dagbladet*, med en klart konservativ hållning, fick tack vare en köpstark läsekrets de flesta annonserna och tidningen kunde därmed satsa större resurser på nästan alla områden (a.a.:198).

Detta är något som framhålls i reklamvykortet för *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, Rikstidningen för Sydsverige. Med hjälp av elefanter och pappersrullar förmedlade tidningen att den var påtagligt tung och omfångsrik. Årsförbrukningen av papper var för tidningen 4 000 000 ton. Något som senare under 1930-talet inte var något att skryta med eftersom i och med kriget kom ett påbud om återhållsamhet vad gällde pappersförbrukningen (a.a.:149).

Bilden kan tolkas utifrån tidningens vilja att vara omfångsrik men förmedlar också något exotiskt, spännande, gränsöverskridande i den stilrena, eleganta teckningen, kanske något för de bemedlade.

Mellan de tre stockholmstidningarna, *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet* och *Stockholms-Tidningen*, var konkurrensen om läsarna hård. Den senare, som var yngst av de tre, hade redan från starten 1889 som syfte att vara en lättläst tidning för en bred läsekrets, bland annat genom att ha lägre pris jämfört med andra stockholmstidningar. Tidningen hade under tidigt 1920-tal nått den största upplagan, 160 000 exemplar, men det hade skett till priset av en rätt kostsam spridning över landet med en speciell landsortsupplaga. Mot slutet av 1920-talet hade tidningens upplaga sjunkit under den magiska nivån 100 000 exemplar (a.a.:153 ff.).

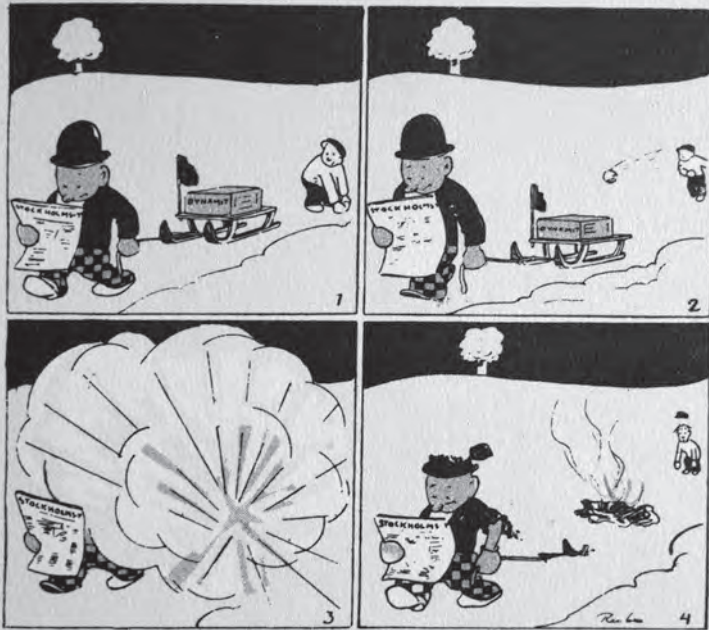

Reklamvykort (originalt i färg) för Sydsvenska Dagbladet, publicerat under första delen av 1930-talet. Med elefanter och pappersrullar väljer tidningen att visa sitt tunga och omfattande material. Teckning: okänd.

En av de nya materialtyper som bidrog till populariseringen av pressen var tecknade serier. I *Stockholms-Tidningen*, landsorts-upplagan, medverkade Ruben Lundqvist (1885–1979) regelbundet från och med 1929 med sin tecknade pantomimserie Herr Knatt till dess att tidningen upphörde 1966. Serien var en av de första som tecknades direkt för en tidning. Herr Knatt var en vänlig, flintskallig man vars huvudsakliga aktivitet var att jaga sin hatt.

Att på reklamvykortet återge en serieteckning associerar till att man vänder sig till en bredare läsekrets än dem som enbart läser nyhets- och opinionsmaterial. På vykortet finns ett ofta förekommande motiv när det gäller reklamvykort för medier, nämligen att mediet gör en blind och döv för omgivningen.

De två valda reklamvykorterna från 1930-talet kan ses som varandras motpoler i hur de vänder sig till sina olika läsekretsar.

Har man blott Stockholms-Tidningen glömmat man allting annat för dess fängslande innehåll, anser tecknaren Ruben Lundqvist, vilkens skämtteckningsserie regelbundet återkommer i St.-Tidn:s Landsortsupplaga.

Pantomimfiguren Herr Knatt är en vänlig person som inte låter sig störas i sin tidningsläsning. (Originalen i färg.) Teckning: Ruben Lundqvist (1885–1979).

1950-tal

Under åren 1949–1958 försvann 58 landsortstidningar och åtta dagstidningar upphörde i Stockholm, Göteborg och Malmö. 1950-talet var tidningsdödens decennium (Engblom, 2002:107).

Men undantag fanns. Kvällstidningen *Expressen*, som lanserades 1944, gick från 57 000 exemplar år 1945 till 343 000 exemplar år 1958 (anfört arbete:45). *Expressen* var också den första verkligt riksspridda dagstidningen och i slutet av 1950-talet såldes två tredjedelar av upplagan utanför Stockholmsområdet.

Tidningens första redaktionschefer, Carl-Adam Nycop och Sigge Ågren, var ganska samstämmiga om vad som gav tidningen dess lyft. ”Vi skrev fränare, vi spetsade till rubrikerna,

Med en blinkning till betraktaren lockas läsarna. Expressens sommarvykort, poststämplat 1957. (Logotype, hår och läppar i färg.) Teckning: Lilly Margareta "Gobi" Uppenberg (1906–1967).

I ett totalt mörker utgör tidningen en ljuspunkt... Sommarvykort, poststämplat 1958. (Logotype, kontur och hatt i färg.) Teckning: Ewa Rudling, författare och fotograf, född 1936.

vi pressade löpsedlarna” var något som Nycop senare medgav (a.a.).

Kanske är det utifrån dylikt uttalande som de två reklamvykortet för *Expressen* kan förstås.

Den första teckningen är gjord inom redaktionen. Gobi Uppenberg anställdes som tecknare på *Expressen* 1944 och var *Expressens* första kvinnliga skämttecknare (von Bahr, 1964). Den andra teckningen gjordes av en frilans. Det framgår att *Expressen* köpte teckningen av Ewa Rudling för 100 kronor men uppgav inte hur tidningen tänkte använda den (Rudling, 1996:39). Utöver som vykort förekom teckningen i annonser och på affischer i tunnelbanan.

Även om begreppet könsdiskriminerande reklam inte hade etablerat sig vid denna tid så förekom kritik. Reklam var ett av de första medieområden som kom att kritiseras utifrån ett feministiskt perspektiv.

Kvinnan på *Expressens* vykort framställs knappast som renodlat sexualiserad med dess kränkande innebörd utan får snarare tolkas som en schabloniserande objektivering, det vill säga kvinnans roll har inte med produkten att göra utan utgör ett blickfång. För kvinnan är inte läsning av tidningen det primära och förmedlar därmed en schabloniserande föreställning om kvinnors oförmåga till att vara annat än ett tilldragande motiv för den manliga blicken.

Mot bakgrund av den mångåriga diskussion som förts kring könsdiskriminerande reklam möter förmodligen vykortet större motstånd i dag än för sextio år sedan. Debatten om reklamens kvinnobilder har fortsatt och har sedan 1980-talet varit föremål för flertal utredningar (se Svensson & Edström, 2016).

Ordet ”könsdiskriminerande” förekom inte på dagstidningarnas sidor i mitten av 1950-talet men det gjorde ordet ”neger”. Sökning för året 1956 ger mer än 100 träffar i såväl *Svenska Dagbladet* som i *Dagens Nyheter* och förekom i olika sammanhang som om Harry Belafonte, eller om Eddie Machen, boxaren som förlorade mot Ingemar Johansson. ”Neger” användes också flitigt i rapportering av brott, begångna i olika delar av världen.

Detta är också en tid då solresor började att ta fart och ännu hade inga varningstecken för överdrivet solande höjts. Med andra ord, även detta vykortsmotiv väcker säkert mer anstöt i dag än vad det gjorde för sextio år sedan.

Båda reklamvykortet är vältecknade, väcker uppmärksamhet och har ett slags humoristisk ”frivol” vinkling. Emellertid är det oftast så att ”dissekera humor är en intressant operation, under vilken patienten vanligen dör” (Berger, 1978:113).

Tv-åldern

Televisionen fick ett mycket snabbare genomslag än vad de som utrett införandet av svensk television hade räknat med (Kleberg, 1994). Bedömningen var att sommaren 1959, det vill säga tre år efter starten skulle antalet licenser vara 72 000. I själva verket fanns det då redan över 400 000 licenser. 1958 hade 20 procent av befolkningen tv, 1960 var det cirka 50 procent och 1962 cirka 75 procent.

Många tillskriver VM i fotboll 1958, som ägde rum i Stockholm, den viktigaste orsaken till den snabba licensutvecklingen. Men det fanns flera skäl. Televisionens förväntade folkbildningsnit överskuggades av den ”amerikanisering” som kom att präglade den svenska televisionens innehåll redan från början. En ökning av fysiskt våld och grovt språk befarades och sågs som ett hot (Thorslund, 2018:216 ff.). Å andra sidan stod den amerikanska 1950-talskulturen för modernitet, något som uppskattades av många. Underhållningsformat från USA som frågesportävlingar, talk shows, vilda västern-serier, komediserier visade sig vara oerhört populära bland den svenska publiken och var avgörande för den snabba populariseringen av tv som underhållningsmedium, vilket givetvis påskyndade licensutvecklingen. Under 1950-talet utgjorde amerikanska program den absolut största delen av svensk tv (anfört arbete).

Tv-tittandet sker utanför hemmets vrå, vilket känns igen från de annonser för tv-apparater som förekom under sent 1950-tal (Kleberg, 1994). Rädslan för att det nya mediet, tv, skulle göra oss till ”soffpotatisar” motverkades av att i annonserna tittade man på tv utomhus med Eiffeltornet eller Frihetsgudinnan i bakgrunden, men också av tv-apparaternas exotiska benämningar som Bali, Colombo, Caravan. Till skillnad från reklamvykort för pressen är det här kvinnan som tar del av mediet medan mannen ägnar sig åt friluftsliv, aktiviteterna går att förena och utgör inget hot mot deras relation. Kvinnan får sin dos av romantik och mannen sin avkopplande spänning.

Tv-tittandet går bra att förena med camping. (Originaliet i färg.) Teckning: Jac Edgren, pseudonym för Jacob Albert Edgren (1899–1980).

Bortom Stockholms horisont

När televisionen startade i Sverige 1956 hade pressen, som sagt, lämnat sin guldålder bakom sig men samtidigt ökade landsortspressens samlade upplaga från 1,5 till 2 miljoner exemplar (Hyvönen, 2015).

I sin avhandling om vilka självbilder ett antal lokaltidningar förmedlade i början av ”TV-åldern”, ett begrepp som tidningarna själva använde, finner Mats Hyvönen att det är i det lokala materialet som tidningarna hade sin fasta grund (anfört arbete: 97 ff.). I självbilden ingick att kunna göra det som andra medier, särskilt televisionen, inte klarade av. Nya massmedier bedömdes bara skumma nyheterna, medan de lokala tidningarna kunde referera, kommentera och ge bakgrunder till skeenden, det vill säga fördjupning. Televisionen framställdes dessutom som ett medium som tröttade ut tittaren, krävde oavlätlig

koncentration samt att det inte fick finnas störande moment i omgivningen under tv-tittandet. Tv-mediet tillskrevs närmast ”hypnotiska kvaliteter” och detta användes som ett argument till dagstidningens fördel.

Lokaltidningarna framställde sig själva och sin uppgift på 1950- och 60-talet som en spegel i vilken den stora världen kunde följas i den lilla (a.a.:227).

I efterkrigstiden rådde en ambivalens vad gäller kvinnor som tidningsläsare (jämför *Expressens* reklamvykort). Även om kvinnan, ibland också hela familjen, allt oftare dök upp som läsare i prenumerationsannonser, så var det fortfarande mannen som var den primära läsaren (a.a.:138). Medan männens läsande kopplades till tidningens nyhetsmaterial så handlade det för kvinnornas del främst om annat.

När det gäller hur lokalpressen profilerade sig i mitten av 1950-talet genom reklamvykort har jag valt att illustrera detta med några exempel från *Västerbottens-Kuriren*. Tidningen, som gav ut sitt första nummer 1900, var en av de tio största landsortstidningarna 1945–1958 och hade år 1945 en upplaga på 23 900 och 1958 på 30 500 (Engblom, 2002:109). Tidningen gavs ut (och ges alltjämt ut) i Umeå med förankring i Västerbottens län.

Reklamvykortet, tecknade av Bert Tawic, pseudonym för Anders Bertil Tavik (1904–1981), är en serie som representerar olika läsare i skilda situationer. Bert Tawic medverkade också i *Västerbottens-Kuriren* som tecknare och kåsör.

I de reklamvykort som visas här återfinns de ”självbilder” Hyvönen identifierat: ambivalensen när det gäller kvinnliga läsare, tidningens ”hypnotiska” förmåga till fördjupade kunskaper liksom att i den lilla världen kan den stora världen följas.

Inget kan hindra tidningsläsning. (Vykorten för V-K är gjorda i svartvitt med ett rödbrunt komplement.) Teckning: Bert Tawic, pseudonym för Anders Bertil Tavik (1904–1981).

Även under jaktpasset är tidningsläsning spännande. Teckning: Bert Tawic.

Familjesidan passar bra ihop med mjölkning. Teckning: Bert Tawic.

Bekräftelse

Inte oväntat är reklamvykortet från 1930- och 50-talen kongeniala med sin produkt i den mening att de överensstämmer med tidningarnas självbilder. På den kommersiella, konkurrensutsatta marknaden som pressen befinner sig profilerar dessutom vykortsmotivet tidningen i relation till andra tidningar. Även om några av vykortsmotiven kan sägas vara en del av sin tid med könsdiskriminerande reklam är de också uttryck för den ambivalens inom pressen som rådde om kvinnliga läsare. Om sedan reklamvykortet hade någon egentlig inverkan på tidningsförsäljningen är dock en annan fråga. Kanske fungerade de mer som en påminnelse om tidningens existens.

De valda exemplen på pressveckans vykort visar att Publicistklubben arrangerade 1901 iscensatte, nostalgiskt, en svunnen tids festligheter vid det gustavianska hovet och därutöver att pressen var något för överklassen, som bars ut av underklassen.

Referenser

- Ariel: Pressveckans tidning*. Stockholm: Ariel, 1901.
- von Bahr, Björn (1994). Expressenvykort. *Frimärkstidskriften Skillingtrycket*, s. 62–63.
- Berger, Arthur, Asa (1976). The Anatomy of the Joke. *Journal of Communication*, 26(3), s. 113–115.
- Billgren, Jan (1990) Brevkortets historia 1872–1925. I: *Poststryttaren* (Postmusei årsbok) s. 87–105.
- DigitaltMuseum (2019). <https://digitaltmuseum.se> [Hämtad 2019-01-09]
- Ehrensverd, Ulla (1972). *Gamla vykort. En bok för samlare*. Stockholm: Bonniers.
- Engblom, Lars-Åke (2002). Tidningar dör men pressen lever (1945–1958). I: Gustafsson, Karl Erik och Rydén, Per (red.). *Den svenska pressens historia, del IV. Bland andra massmedier (efter 1945)*. Stockholm: Ekerlids förlag, s. 20–129.

- Hyvönen, Mats (2014). *Lokalpressens självbilder 1920–2010: exemplet Gävleborg*. Sundsvall: Mittuniversitetet.
- Idun* (1901). Om Pressens vecka, 25 maj, första sidan. www.ub.gu.se/tidskrifter/idun [Hämtad 2019-01-09]
- Johannesson, Lena (1978). *Den massproducerade bilden. Ur bildindustralismens historia*. Stockholm: AWE/Gebers.
- Jülich, Solveig, Lundell, Patrik & Snickars, Pelle (2008). *Mediernas kulturhistoria*. Mediehistoriskt arkiv 8. Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv.
- Kleberg, Madeleine (1994). Televisionen flyttar in. En analys av veckopressannonser för tv-apparater kring slutet av 1950-talet. I: Ulla Carlsson et al., *Kommunikationens korsningar. Möten mellan olika traditioner och perspektiv i medieforskningen*. Göteborg: Nordicom-Sverige, s. 163–185.
- Lundell, Patrik (2005). Pressen är budskapet: Journalistkongressen och den svenska pressens legitimitetssträvanden. I: Ekström, Andreas, Jülich, Solveig & Snickars, Pelle (red.) 1897: *Mediehistorier kring Stockholmsutställningen*. Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv, s. 47–82.
- Lundström, Gunilla (2001). En värld i rubriker och bilder (1897–1919). I: Gustafsson, Karl Erik och Rydén, Per (red.) *Den svenska pressens historia, del III. Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*. Stockholm: Ekerlids förlag, s. 22–140.
- Rudling, Ewa (1996). *Är man inte Matisse bör man inte måla*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Rydén, Per (2001). Guldåldern (1919–1936). I: Gustafsson, Karl Erik och Rydén, Per (red.) *Den svenska pressens historia, del III. Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*. Stockholm: Ekerlids förlag, s. 142–265.
- Sandström, Arne (2015). *Vykortets historia*. Stockholm: Trafik-Nostalgiska Förlaget.
- Saxon, Anders (2008). *Vykortens underbara värld. En resa i tiden*. Marichamn: PQR-kultur.
- Svensson, Eva-Maria och Edström, Maria (2016). Står jämställdhet och yttrandefrihet på samma sida? Därför har Sverige avstått från att lagstifta mot könsdiskriminerande reklam. *Presshistorisk Årsbok 2016*. Stockholm: Svensk Presshistorisk Förening.

Thorslund, Tove (2018). *Do you have a TV? Negotiating Swedish Public Service through 1950s Programming. "Americanization," and Domesticity*. Stockholm: Department of Media Studies, Stockholm University.

Genomgångar av *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* med hänvisningar i texten.

Madeleine Kleberg är docent i medie- och kommunikationsvetenskap och var 1975–2009 verksam vid institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet. I sin forskning har hon framför allt skrivit om kön och medier samt om televisionens historia.

E-post: madeleinekleberg@gmail.com

Etiska riktlinjer i USA från 1926 till 2014

■ Sedan 1926 har Society of Professional Journalists i USA utfärdat etiska riktlinjer för sina medlemmar. Transparensen fördes poängterades 2014.

Den första utgåvan 1926 hade sju mellanrubriker: 1 ansvar, 2 pressfrihet, 3 självständighet, 4 uppriktighet, sanningsenlighet, noggrannhet, 5 opartiskhet, 6 hederlighet och 7 anständighet.

1973 hade mellanrubrikerna reducerats till fem: 1 ansvar, 2 pressfrihet, 3 etik, 4 noggrannhet och objektivitet samt 5 hederlighet.

1996 innehöll mellanrubrikerna fyra uppmaningar: 1 sök sanningen och rapportera den, 2 minimera skadan, 3 handla självständigt och 4 var ansvarig.

2014 gjordes en förändring av en av mellanrubrikerna. Punkt fyra ändrades till "Var ansvarig och transparent".

Sammanfattningen av paragrafen lyder: ”Etisk journalistik innebär att ta ansvar för sitt arbete och att förklara sina beslut för allmänheten.”

Torbjörn von Krogh

Ingen transparens i svenska riktlinjer

■ I de svenska publicitetsreglerna finns ingen formulering som rekommenderar öppenhet kring publicistiska beslut.

Transparensen berörs däremot indirekt i ingressen till yrkesreglerna. Journalistförbundet införde år 2000 ett tillägg med lydelsen ”Den som granskar samhället måste också själv kunna tåla att bli granskad”.

På min fråga via sms om någon särskild händelse låg bakom tillägget svarar Lilian Ottosson, som vid tidpunkten var ordförande i Journalistförbundets Yrkesetiska nämnd, YEN:

– Nej, ingen speciell händelse, snarare ett försök att stärka yrkesreglerna. Jag upplevde många gånger att journalister som blev föremål för något ärende hos YEN blev orimligt upprörda övar att vi ens frågade hur de gått tillväga, att vi hade mage att tro att de eventuellt inte skött sitt jobb helt föredömligt. Och mest ömma tår hade de tuffaste granskarna.

Torbjörn von Krogh

Tora Byström

K.P. i PK – Konflikt om ett ordförandeval 1942

1939 sade Publicistklubben nej till antinazisten Torgny Segerstedt som ordförande. Tre år senare blev Segerstedts närmsta man Knut Petersson vald till PK-bas. Skedde det utan debatt, vilket tidigare hävdats?

Nej, svarar Tora Byström, som studerat PK-protokoll, debattinlägg och privata brev.

Signaturen K.P. står för Knut Petersson i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, GHT (L), i fortsättningen benämnd *Handelstidningen*. PK betyder Publicistklubben, och konflikten handlar om när Knut Petersson blev vald till dess ordförande 1942, mitt under andra världskriget.

I litteraturen har det valet jämförts med ordförandeval 1939, då PK:s valnämnd lanserade Ivar Österström, chefredaktör för *Västernorrlands Allehanda* (L), som ny ordförande, samtidigt som en grupp inom klubben föreslog och propagerade för Torgny Segerstedt, *Handelstidningens* huvudredaktör. Diskussionen på det årsmötet gällde bl.a. ”den mycket utrerade

ståndpunkt” Segerstedt hade intagit i utrikespolitiska frågor. Han var då Sveriges mest kände och omtalade antinazist.

I omröstningen segrade Österström, och därmed blev han Publicistklubbens ordförande fram till 1942. Då valdes Knut Petersson, enligt standardverket *Den svenska pressens historia*, ”utan diskussion” (Sandlund, 2001:338). Författaren stöder sig troligen på Ivar Sundvik, som använder samma uttryck i sin historik över Publicistklubben. Han beskriver först valet och kontroversen 1939, därefter ordförandevalet 1942, som han menar tydde på en sinnesändring. ”Utan diskussion utsåg då klubben Segerstedts närmaste man på GHT Knut Petersson till ordförande, och han omvaldes även 1943” (Sundvik, 1974:169).

Men valet av K.P. skedde inte utan diskussion, tvärtom, det blev både diskussion på själva årsmötet, insända protestskrivelser samt fortsatt debatt i tidningarna efteråt. Den här artikeln ska undersöka den konflikt som uppstod i samband med valet av Knut Petersson 1942. Genom K.P:s efterlämnade papper blir det också möjligt att få en inblick i vad han själv ansåg om det hela.

Vem var då Knut Petersson? Liksom många av sina kollegor den här tiden var han både publicist och riksdagsman. Han blev anställd på *Handelstidningen* redan 1916, och från 1923 var han tidningens andreredaktör. Det var den positionen, som Torgny Segerstedts närmaste medarbetare, som låg bakom protesterna mot honom som ny ordförande i PK. Han arbetade också partipolitiskt, åren 1935–45 som riksdagsman för folkpartiet. Under de långa riksdagsperioderna i Stockholm skrev han regelbundet brev hem till sin hustru Elsa. När Segerstedt avled våren 1945 tog K.P. över som tidningens huvudredaktör, och avslutade samtidigt sitt uppdrag i riksdagen.

Knut Petersson 1947. Varje ordförande i Publicistklubben har till för ungefär tio år sedan av tradition avbildats av olika konstnärer efter fullbordad ordförandegärning. Porträtten hänger i en korridor i tv-huset (SVT) i Stockholm. Teckning: Bror Chronander (1880–1964).

Tryckfrihetsfrågan

Tryckfrihetspolitiken i Sverige under andra världskriget är förmodligen ganska välkänd för läsarna, och ska här bara beskrivas översiktligt. I Tryckfrihetsförordningen, TF, fanns en paragraf som beskrev under vilka omständigheter en skrift kunde konfiskeras. Det handlade om uttalanden som var smädliga, förgripliga eller syftade till osämja med främmande makter. Före kriget konfiskerades också skrifter, men de fick alla sin sak prövad i domstol.

Det nya under andra världskriget var att man använde en formulering i den aktuella paragrafen, som angav att skriften kunde konfiskeras *utan* rättegång ”om missförstånd med främmande makt sig yppat” (Edberg, 1947:348). Framför allt var det tyskarna som anmälde missförstånd, och det blev också vanligt att konfiskation skedde innan missförstånd hade yppats.

Under åren 1940–43 utfärdades också förordningar om transportförbud för vissa periodiska skrifter som ansågs kunna skada rikets förhållande till främmande makt och som hade fällts av en tryckfrihetsjury. Själva förordningen var tidsbegränsad till tolv månader och blev därmed föremål för riksdagsdebatt när den måste godkännas på nytt, allt som allt fyra gånger under perioden. Det var sex kommunistiska, en nazistisk och en antinazistisk tidning, Ture Nermans *Trots allt!*, som drabbades av transportförbudet.

Det allvarligaste ingreppet i tryckfriheten var nog grundlagsändringen 1940–41, då den så kallade censurlagen infördes. Den kom aldrig att användas i praktiken, men den låg som ett latent hot och bidrog troligtvis till självcensur bland skribenter. Grundlagsändringarna orsakade en omfattande debatt för och emot. I alla dessa riksdagsdiskussioner tillhörde Knut Petersson de ledande bland dem som försökte försvara tryckfriheten och förhindra de tryckfrihetsinskränkande ingreppen.

Han hade också 1941 publicerat en skrift med titeln *Pressen och tryckfriheten*. Dessa omständigheter bör ha gjort honom intressant – åtminstone bland vissa grupper – som ny ordförande för Publicistklubben.

Förutom de juridiska ingreppen under kriget inrättades också en pressnämnd, samt krisorganet Statens informationsstyrelse. Den senare informerade bland annat tidningarna om vad som *inte* fick publiceras. Pressnämnden, som skulle utgöra ett frivilligt kontrollsystem, var på sina håll mycket illa tåld. Den bestod av pressens egna som skulle sitta till doms över sina kollegor, så uppfattades saken. Pressnämnden försvarade regeringens politik när den föll undan för tyska klagomål och tyska krav på den svenska pressen, och den utfärdade varningar till olika tidningar, efter begäran från utrikesdepartementet.

Inför årsmötet 1942

Enligt stadgarna skulle Publicistklubbens årsmöte hållas den sista sammankomsten i februari, och när det gällde val av ordförande måste förslag lämnas in skriftligt i förväg, senast den 31 januari. Endast i förväg föreslagna kunde väljas, så det var alltså inte möjligt att på själva årsmötet komma med förslag på nya kandidater.

Valnämndens ordförande, Karl Ewald Beckman (TT), beskrev vid årsmötet tämligen noggrant hur nämnden hade arbetat, uppenbarligen för att bemöta den kritik som från vissa håll hade riktats mot själva valproceduren. Vid valnämndens första möte den 22 januari, hade det framkommit vissa önskemål gällande den nya styrelsen, och det viktigaste var att man ville ha en ”förnyelse”. Detta innebar bland annat att man ville förnygra styrelsen.

Det svåraste var att hitta en ny ordförande, men detta till trots hade valnämnden varit enig om att ett ordförandeskifte borde ske. Ett krav hade också varit att den nya ordföranden

inte skulle hämtas bland pressnämndens ledamöter. Några tilltänkta kandidater tillfrågades, och den 29 januari fanns ett positivt svar från Knut Petersson. Detta offentliggjordes i tidningarna den 30 januari, och eventuella ytterligare förslag på ordförandekandidater måste då – enligt stadgarna – lämnas senast dagen därpå, den 31 januari.

Samma dag som han hade tackat ja, skrev K.P. i brev hem till sin fru Elsa att han hade accepterat kandidaturen. ”Det känns som om jag gjort det jag kommer att få ångra” (29/1 1942). Han hade rådgjort både med Segerstedt och med Anton Lindberger, ledarskribent i *Dagens Nyheter* (L) och PK:s vice ordförande, innan han bestämde sig. ”Jag var som sagt ytterst tveksam men ville inte riskera att valnämnden satte upp en ledamot av pressnämnden som kandidat.” Uppenbarligen ville både Publicistklubbens valnämnd och K.P. själv undvika en pressnämndsledamot som klubbens nye ordförande. Två dagar efter att han tackat ja skrev K.P. åter till hustrun.

Jag gruvade mig rätt mycket över ordförandefrågan, men finner mig lättare till sinnes sedan jag väl bestämt mig. Det var svårt att säga nej, inte minst med hänsyn till tidningen. Det är ju dock en utsträckt hand. Och den som räcker fram näven är pressens mest representativa sammanslutning. Det hade icke varit riktigt att vända ryggen till. (...) Nu får det gå som det kan. Kanske blir det protest från tyska legationen. Kanske blir jag nedvoterad. Båda delarne skulle jag taga med mycken ro efter[som] jag inte på något sätt eftertraktar befattningen.

(Brev, 31/1 1942)

Protestskrivelserna

Under nästan hela februari skedde ingenting angående ordförandefrågan, men strax innan årsmötet kom det in tre protestskrivelser till Publicistklubben. Det var inte alla som gillade förslaget till ny ordförande. Två av skrivelserna kom från två av PK:s regionala kretsar, den södra och den östra, och den

Här firar Knut Petersson och hustrun Elsa Petersson jul 1941, en månad innan ordförandefrågan i Publicistklubben blev aktuell. Utom bild finns också de två barnen, då 17 och 15 år gamla. Under de långa perioder när Knut bodde i Stockholm för riksdagsarbetet, skrev han och Elsa flitigt brev till varandra. Foto: privat.

tredje var undertecknad av 41 enskilda medlemmar i den södra kretsen. Skrivelserna föredrogs alla på årsmötet och de hade ett likartat innehåll. (Skrivelserna finns inklistrade i årsmötesprotokollet 28/2 1942.)

Publicistklubbens medlemmar ute i landsorten hade inte i tid fått vetskap om att den sittande ordföranden, Ivar Österström, skulle avgå. Det blev känt först när valnämndens förslag på ny ordförande offentliggjordes, och då var tiden för knapp för att hinna komma med ett motförslag. Medlemmarna, särskilt de utanför Stockholm, hade därför inte haft möjlighet att påverka förberedelserna inför valet, och det fanns nu bara en enda kandidat att rösta på. ”Det skenbart enhälliga ordförande valet kommer därför att ge en felaktig uppfattning om den

allmänna opinionen inom klubben”, skrev östra kretsen. Skrivelsen från södra kretsen avslutades med kraven

- att* valet av ny ordförande i Publicistklubben uppskjutes
- att* hittillsvarande ordföranden anmodas fungera till efterträdare valts
- att* ny kandidatnominering till ordförandeposten utlyses, samt
- att* resultatet av denna kandidatnominering meddelas minst en vecka före den för nyval utsatta dagen.

Efter att dessa skrivelser föredragits på årsmötet föreslog ordföranden – då valförberedelserna formellt sett hade skett enligt stadgarna – att skrivelserna skulle läggas till handlingarna.

Årsmötesdebatten

Därefter började debatten och den förste som tog till orda var Allan Vougt, chefredaktör för tidningen *Arbetet* (S) i Malmö. Han var också riksdagsman, vice ordförande i socialdemokratiska riksdagsgruppen, ledamot i Pressnämnden och en av dem som mest aktivt försvarade regeringens eftergiftspolitik gentemot Nazityskland. Dessutom var han södra kretsens representant i PK.

Den valprocedur som hade ägt rum ansåg han otillfredsställande, särskilt för landsortskollegorna. Efter att ordförandeskiftet hade tillkännagetts hade de bara haft något dygn på sig att föreslå en annan kandidat. Som representant för den södra kretsen yrkade därför Vougt att årsmötet skulle ajourneras och att styrelsen skulle ta saken under omprövning – även om det ”i viss mån innebär en pressning av stadgarna”.

Det var efter Vougts yrkande som Beckman, valnämndens ordförande, redogjorde för valnämndens arbete. Han avslutade sitt inlägg med att yrka att valet skulle ske enligt stadgarna och enligt gällande praxis. Debatten fortsatte därefter med ytterligare 31 inlägg, det var många som ville göra sin röst hörd.

Näste i talarordningen var Rickard Lindström, chefredaktör för tidningen *Social-Demokraten* (S) i Stockholm. Han var riksdagsman och tillhörde även den socialdemokratiska parti-styrelsen, och liksom Vougt försvarade han energiskt samlingsregeringens utrikespolitik. Lindström ansåg det orimligt att fullfölja valet, eftersom två av PK:s kretsar hade protesterat och eftersom journalisterna i landsorten i princip blivit uteslutna från att kunna delta i valet. Årsmötet borde därför ajourneras. Vougt och Lindström var de mest tongivande bland dem som var kritiska till förslaget till ny ordförande, men det var flera årsmötesdeltagare som yttrade sig med liknande krav och protester.

Även de som gärna ville se K.P. som den nye ordföranden kom till tals. De påpekade att valproceduren hade skett enligt stadgarna, och hävdade att ingen kunde vara förvånad över att det förekom styrelseval vid den här tiden på året. Det hade inte heller funnits något som hindrat att medlemmar – inom föreskriven tid – lämnade in egna förslag på ny ordförande. Anton Lindberger tillade att ingenting kunde vinnas genom att ajournera årsmötet. Då skulle PK stå utan styrelse, och vid ett fortsatt årsmöte skulle situationen vara precis densamma. Det fanns bara en föreslagen kandidat till ordförandeposten, och något ytterligare förslag kunde inte läggas, ”det skulle strida mot stadgarnas uttryckliga bestämmelse”.

När det gällde stadgarna visade det sig finnas olika inställning till hur man skulle förhålla sig. Var det möjligt att tänja på stadgarna, utsätta dem för en viss ”pressning”, som Allan Vougt hade föreslagit, eller måste man följa stadgarna absolut? Erik Pallin, välkänd sportjournalist, ansåg att man borde kunna skjuta upp valet, eftersom det inte var nödvändigt att följa stadgarna slaviskt. ”Vi stå dock över stadgarna, herr ordförande, mina herrar.” Och även enligt Nils Elowsson, chefredaktör för *Kristianstads Läns-Demokraten* (S) och riksdagsledamot för socialdemokraterna, var det – för att få något uträttat – nöd-

vändigt att bryta mot stadgarna och ge valnämnden i uppdrag att göra om valproceduren.

På detta svarade Anton Lindberger, vice ordföranden, med att fråga

... till vilket ändamål man har stadgar i en församling. Har man dem bara för de tillfällen, då de inte sätts i fråga, eller har man stadgarna just för det tillfälle, då det kan råda menings-skiljaktigheter om en sak, och där stadgarna skola utpeka den enda väg, som är den lagliga och rätta?

Jag menar alltså, att vilka meningar vi än ha här i skilda läger om själva realinnehållet i det val, som stadgeenligt skall försiggå nu i dag, måste vi, om vi vilja fortsätta att existera som sammanslutning, respektera våra egna stadgar.

Politik i en opolitisk klubb

En kärnpunkt i konflikten var åsikten att K.P. som ny ordförande för Publicistklubben kunde uppfattas som ett politiskt val. Publicistklubben skulle vara opolitisk och öppen för medlemmar från alla politiska läger, men i det starkt polariserade ideologiska klimatet under andra världskriget, var det svårt att bortse från var till exempel en ordförandekandidat stod politiskt. De som inte sympatiserade med dennes åsikter, protesterade därför och försökte omintetgöra valet.

I februari–mars 1942 befinner vi oss också fortfarande före de händelser som brukar betecknas som vändpunkter i kriget; slaget vid el-Alamein i Nordafrika utkämpades i november 1942, och tyskarnas kapitulation vid Stalingrad skedde först den 31 januari 1943.

När det gäller inrikespolitiken och mer specifikt tryckfrihetspolitiken kom det beryktade massbeslaget just i mars 1942. Då beslagtogs 17 tidningar som alla hade publicerat samma artikel som innehöll vittnesmål om tortyr i norska fångelser. Det beslaget rev upp en stormig debatt både i riksdagen och i pressen, och enligt historikern Kent Zetterberg innebar det en

vändpunkt, regeringen blev därefter försiktigare när det gällde beslagspolitiken (Zetterberg, 2005:163). Så andra tider och ett annat politiskt och ideologiskt klimat var på väg, men i februari-mars 1942 låg det fortfarande i en okänd framtid.

Några av årsmötesdeltagarna säger i debatten att det är en politisk färg över detta ordförandeval, Knut Petersson är ett namn som splittrar, och det Publicistklubben behöver är i stället ett namn som enar. ”För tre år sedan var det en likadana splittring”. Här antyds en jämförelse med ordförandevallet 1939. En annan talare instämmer och säger att det då var nära att klubben gjorde ett politiskt val – det vill säga valde Segerstedt – men klubbens majoritet avvisade det valet. Och det borde man göra även den här gången.

Problemet var att de olika sidorna i konflikten hade var sin uppfattning om vad som kunde uppfattas som ett politiskt val. Gustaf Stridsberg, medarbetare i *Svenska Dagbladet* (H) och hängiven antinazist, ställde saken på sin spets: ”Vilket kommer att mest verka politik – om klubbens stadgar följas och vi välja ordförande vid denna tid på året, eller vi inte göra det.” Han försäkrade att om det skulle göras ett allvarligt försök att riva upp vad som skett enligt stadgarna, och ”trassla bort” det stadgeenliga val som nu skulle äga rum, då ”komme detta att i mycket vida kretsar uppfattas såsom ett resultat av påtryckningar utifrån.”

Tidningsdebatten

Efter att årsmötesdebatten var avslutad sade ordföranden Österström att han inte kunde ställa proposition på yrkandet om ajournering, utan de kandidater som valnämnden hade föreslagit förklarades också stadgeenligt valda. Och därmed var Knut Petersson vald till PK:s nye ordförande. Men detta innebar inte slutet på debatten, nej, den fortsatte i pressen.

Knut Petersson läser tidningen, här i hemmet i Göteborg. Foto: privat.

Där ägnades mycken trycksvärta åt själva valproceduren som ansågs odemokratisk. Dessutom förklarades K.P. olämplig som ordförande på grund av hans ställning i *Handelstidningen*, som var den – på visst håll i utlandet – mest misshagliga av alla tidningar. Den påstods arbeta för öppna fientligheter mellan Sverige och Tyskland, den förde en tydligt västmaktsorienterad politik, och den hade på ett illojalt och utmanande sätt saboterat regeringens önskemål och varningar. Ordförandevalet borde göras om och K.P. ställa sin plats till förfogande.

Bland de mest kritiska fanns *Skånska Dagbladet* (BF), *Sydsvenska Dagbladet* (H), *Kalmar Läns Tidning* (BF), *Östgöta Correspondenten* (H) och *Nord-Sverige* (BF). Hjalmar Berlin, chefredaktör på *Skånska Dagbladet*, intog uppenbarligen en ledande roll. Han var även ordförande för den protesterande södra kretsen, samt ledamot av pressnämnden.

Den andra sidan i debatten försvarade ordförandevalet som stadgeenligt genomfört, och K.P. som en utmärkt representant

för det fria ordet. Publicistklubben var en opolitisk organisation, och valet en rent intern angelägenhet. Därmed var det också helt ovidkommande hur det uppfattades i utlandet. Det var i själva verket de som blåste upp frågan till en stor debatt, som gav främmande makter anledning till missförstånd.

Till dem som på detta sätt försvarade det genomförda ordförandevallet hörde bland andra *Svenska Dagbladet* (H), *Ny Tid* (S), *Örebro-Kuriren* (S), *Karlstads-Tidningen* (L), *Svenska Morgonbladet* (L), *Sundsvalls Tidning* (L) och *Bohusläningen* (L).

Från K.P:s horisont

Knut Petersson hade – efter en del funderande – tackat ja till att kandidera som ny ordförande för Publicistklubben. I början av februari fick han också veta att saken i princip var klar, eftersom det då var för sent att föreslå någon ytterligare kandidat. Men några dagar efter årsmötet den 28 februari var pressdebatten i full gång, och han skriver hem till sin hustru:

Det har blivit ett förfärligt kackalorum om ordförandevallet i Publicistklubben. Hela Skånepressen är i fullt uppror och ford-
rar, att jag skall avsäga mig. Så gör även Social-Demokraten i dag. De förebära att det hela är en överrumpling, en konspira-
tion av en klick i Stockholm. Och nassepressen med Afton-
bladet i spetsen instämmer. Det hela är ytterst obehagligt. De
flesta människor råda mig att låtsas om ingenting. (...) Styrel-
sen vill nog i grunden detsamma.

(Brev, 4/3 1942)

K.P. resonerar i brevet om vad som skulle hända om han lät ”de skånska skrikhalsarna” få sin vilja fram genom att avgå. Då skulle de båda lägren nominera var sin kandidat, och det skulle bli ”en våldsamt kampanj efter politiska eller rättare utrikespolitiska linjer. Den andra villan blir värre än den första.” För att försöka reda ut konflikten hade K.P. sammankallat ett styrelsemöte där även representanter för de olika regionala kretsarna

var inbjudna. ”Där få de sedan göra upp saken bäst de kunna, med eller utan min medverkan. Jag hoppas att på så sätt åtminstone för ögonblicket kunna tysta skallet i pressen.”

Han skriver vidare i brevet: ”Trots alla skrivierna tar jag det hela rätt lugnt. De personliga utfallen ha varit rätt få om de ens förekommit.”

Det stämmer även bland dem som var mest kritiska till ordförande valet, de tycks alla hysa respekt för Knut Petersson som person. På årsmötet beskrevs han av meningsfränderna som en av de allra bästa och lämpligaste representanterna för svensk press, ”en rättrådig karl, som vet sin mening och kan företräda klubbens intresse på ett förstklassigt sätt”. Även de som motsatte sig valet hade ingenting att anmärka på hans formella meriter, han beskrevs som en duktig tidningsman, representativ och kunnig. Det var inte det saken handlade om.

Claes Lindskog, chefredaktör för *Sydsvenska Dagbladet*, betonar i ett brev till K.P. att det inte handlade om hans person.

Den enda ljuspunkten torde Du finna däri, att Du personligen är höjd över varje klandertalan. Vid de många diskussioner, som förts om denna affär, har Ditt namn alltid nämnts med den största aktning. Man finner det uteslutande beklagligt, att en person med Dina utomordentliga kvalifikationer skall ha råkat ut för ett sådant oväder – helt utan Din egen förskyllan. Det harmfulla – inte minst för oss andra – är ju detta, att Du oförskyllt får lida dels för valnämndens dumheter, dels för Segerstedts dumheter.

(Brev, 5/3 1942)

Men Lindskog hade ändå tillhört undertecknarna av en av protestskrivelserna och han vill samtidigt inte sticka under stol med att stämningen bland journalister ur alla läger är ”mycket irriterad”, och det handlar främst om tillvägagångssättet, att inget egentligt val har ägt rum. Han kan också berätta att många talar om en utbrytning ur Publicistklubben.

En dryg vecka efter årsmötet samlades så den utökade styrelsen. Men av de inbjudna oppositionella kretsrepresentanterna var det endast Allan Vougt som infann sig, och det först efter att halva mötestiden hade gått. Den nye ordföranden, Knut Petersson, sade att han noga hade övervägt de krav på hans avgång, som framkommit i många tidningar. Han hade kommit fram till slutsatsen att han bäst tjänade klubben genom att inte tillmötesgå ett krav som måste anses vara av huvudsakligen politisk art. Klubben måste stå utanför alla politiska strider.

Från styrelsemedlemmarnas sida möttes K.P:s beslut med tillfredsställelse. Så menade till exempel Nils Boman, medarbetare i *Svenska Dagbladet*, att om K.P. hade avgått skulle det ha inneburit en risk för ”verklig politisering av klubben”.

Avslutning

Inför årsmötet 1943 kom återigen krav på Knut Peterssons avgång från några tidningar, grundat på liknande argument som året innan, men vid årsmötet skedde omvalet av K.P. i princip utan diskussion. Det hade dock – även detta år – kommit en protestskrivelse från södra kretsen.

Styrelsen för södra kretsen hade övervägt att framföra en alternativ ordförandekandidat, men man hade beslutat att avstå, ”enär en strid om ordförandeposten kunde framkalla en i nuvarande läge mindre lämplig pressdiskussion, i vilken även utrikespolitiska spörsmål kunde befaras bli indragna.” (Skrivelsen ligger tillsammans med årsmötesprotokollet 27/2 1943.)

Däremot upprepades att fjolårets val inte hade genomförts på ett tillfredsställande sätt. I skrivelsen fanns alltså inget yrkande, men väl en vidhållen protest. Intressant nog var det en deltagare på årsmötet, som även var medlem i södra kretsen, som ville understryka att styrelsen företrädde endast sig själv

i skrivelsen. Den hade, i detta fall, ingen fullmakt att tala för hela södra kretsen.

Knut Petersson omvaldes därmed för ytterligare ett år, men 1944 avböjde han omval. Han fortsatte dock sitt engagemang för tryckfriheten, inte minst som sakkunnig i den utredning, 1944 års tryckfrihetssakkunniga, som tillsattes för att göra en fullständig översyn och även revision av tryckfrihetslagstiftningen. Deras betänkande låg sedan till grund för den nya Tryckfrihetsförordningen, TF 1949, som fortfarande idag är den gällande.

Referenser

Otryckta källor

Publicistklubben. *Årsmötesprotokoll*, 25/2 1939, 28/2 1942, 27/2 1943, *Styrelseprotokoll* 11/3 1942. Publicistklubbens arkiv, A1A:18, A2A:13, Riksarkivet.

Huvudredaktör Knut Peterssons Papper. Brev från Knut Petersson till Elsa Petersson 29/1, 31/1, 4/3 1942. Brev från Claes Lindskog till Knut Petersson 5/3 1942. H1996:6, Göteborgs universitetsbibliotek, Handskriftsavdelningen.

Tryckta källor

Tidningar

Aftonbladet (1942). Ett ordförande-”val”, 1/3.

Arbetsbladet Gävle (1942). En ordförandefråga, 28/12.

Bohusläningen (1942). Misslyckad attack, 29/12.

Dagsposten (1942). Publicistklubben demonstrerar, 12/10.

Karlstads-Tidningen (1942). Publicistklubbens val, 5/3.

Mellersta Skåne (1942). Ordförandevalet i Publicistklubben, 2/3.

Nord-Sverige (1942). En valskandal, 3/3. P.K.-valet än en gång, 7/3.

Ny Tid (1942). Ett ordförandeskifte, 2/3.

- Skånska Dagbladet* (1942). Ett ordförandeskifte, 22/2. P.K.-"valet" än en gång, 27/3. Inför P.K:s ordförandeval, 21/12. Hr Segerstedts livvakt, 28/12.
- Sundsvalls Tidning* (1942). För främmande ögons skull, 30/12.
- Svenska Dagbladet* (1942). Ett ordförandeval, 4/3.
- Svenska Morgonbladet* (1942). Handelstidningen och Publicistklubben, 23/12.
- Örebro-Kuriren* (1942). Storm kring ett vattenglas, 5/3.

Böcker och tidskrifter

- Edberg, Rolf (1947). Är skriften ej smädlig... En studie i tryckfrihetspolitik I. *Tiden*, 6, 344–352.
- Sandlund, Elisabeth (2001). Beredskap och repression (1936–1945). I: Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per (red.). *Den svenska pressens historia, del III. Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*. Stockholm: Ekerlid, s. 266–381.
- Sundvik, Ivar (1974) *100 år för ordets frihet: Publicister i samhällsopdaningen 1874–1974*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Zetterberg, Kent (2005). Tryckfrihet och neutralitet: Den liberala pressen, tryckfriheten och kampen mot Hitlertyskland och nazismen 1933–1945. I: *Stridsfrågor och stillbildare: Liberal press i 100 års samhällsdebatt*. Uppsala: Uppsala Publishing House, s. 163.

Tora Byström är fil dr i idéhistoria och disputerade 2009 i Umeå på avhandlingen *Nordens Frihet. Samfundet, tidningen, kretsen*. Den behandlar antinazism och nordism i Sverige under andra världskriget. I *Presshistorisk årsbok 2011* har hon tidigare skrivit om Harald Wigforss på *Handelstidningen*. Byström är dels verksam som lektor vid Institutionen för idé- och samhällsstudier vid Umeå universitet, dels har hon påbörjat ett forskningsprojekt om Knut Petersson. Det finansieras av Ridderstads stiftelse för historisk grafisk forskning, och kommer att resultera i en biografi.

E-post: tora.bystrom@umu.se

PK-debatter var interna

■ Journalistveteranen Sven Sandstedt, redaktionssekreterare på *Svenska Dagbladet* och verksam på ledande poster inom Svenska Journalistförbundet, skrev i sin handbok *Hur man blir journalist* (Strömbergs, 1953) att Publicistklubben med sina 1809 medlemmar utgör ”ett mycket högtstående forum för debatter”.

Han berättade också att ”debatterna på PK är nästan alltid undantagna från publicering i dagspressen”, men förklarade inte varför. Däremot refererades de senare i klubbens årsböcker.

Slutenheten fortsatte åtminstone in på 1960-talet och kritiserades bland annat när ungdomliga mediekritiker mötte etablerade chefredaktörer i en PK-debatt 23 januari 1969. Samuel Bross representerade gruppen ”Unga journalister” och kritiserade kvällens debattupplägg. ”Hela tillställningen är ohederlig genom att den hålls intern och inte refereras i massmedia” (*Publicistklubbens årsbok*, 1969).

Publicistklubbens ordförande Gustaf von Platen motive-
rade avsaknaden av omedelbara referat med att de av lojalitetsskäl skulle innebära ”en hämsko på den öppna debatten”.

Torbjörn von Krogh

Göran Jonsson

Orkester Journalen: Världens äldsta jazztidsskrift

Förkortningen OJ har haft olika innebörder – *Om Jazz* och *Orkester Journalen* – men inriktningen har varit den samma.

Göran Jonsson tecknar tidskriftens historia under de första 86 åren.

Första gången ordet jazz förekom i svensk press var för precis 100 år sedan, våren 1919. Det skedde i konservativa *Göteborgs Dagblad* 13 mars i kolumnen ”Sagt och gjort”.

Inte särskilt långt därefter, i november 1933, utkom *Orkester Journalen (OJ)* med sitt första nummer. *OJ* publiceras alltså alltjämt och är världens äldsta jazztidsskrift, något äldre än amerikanska *Down Beat*.

Ordet jazz – i början ibland stavat jass – är av okänt ursprung. Det var under 1920-talet i första hand ett identitets-skapande modeord, en benämning på nya amerikanska dansstilar. Att jazz var bara ett annat ord för att dansa till dessa nya stilar, man gick helt enkelt ut och jazzade (Jonsson, 2018). Den

musik som spelades i Sverige vid den tiden hade inte mycket att göra med det som kommit att kallas jazz.

I oktober 1933 skingrades emellertid alla tvivel om hur den genuina jazzen lät. Då besökte nämligen den världsberömda trumpetaren Louis Armstrong Sverige för första gången. De konserter som gavs är mest ihågkomna för de djupt rasistiska recensionerna i dagspressen. Louis Armstrong möttes med avsky, förakt, och gjordes till åtlöje av musikrecensenter och karikatyrtecknare som inte förmådde ta till sig något av musikens kvaliteter. De kränkande, rasistiska omdömena har ofta citerats. Det rörde sig inte om enskilda övertramp, kritiken var genomgående nedsablande.

Strax därefter, i november, började Nordiska Musikförlaget ge ut *Orkester Journalen* med undertiteln ”Aktuella nyheter för dansorkestrar”. De första numren – tidningen utkom en gång i månaden – var rena reklamblad riktade till dansmusiker. *OJ* fick emellertid ganska snart ett redaktionellt innehåll, som till en början i huvudsak bestod av instrument- och speltips från några av den tidens mest kända musiker.

Amerikanska *Down Beat* startades på liknande grunder i Chicago i juli 1934 (Alkyer, 1995). Den riktade sig också till musiker och hade till en början inga skivrecensioner eller annat redaktionellt material. Efter bara några månader bytte tidningen ägare och i januari 1935 publicerades de första skivrecensionerna.

Impulser från New York

Avgörande för *OJ*:s utveckling var den resa till USA som Nils Hellström gjorde 1935. Han har kallats Sveriges första jazzjournalist och från New York rapporterade Nils Hellström om den amerikanska jazzen och dess stjärnor i form av så kallade Amerikabrev, som publicerades i *OJ*.

När Nils Hellström, 25 år, efter ett halvår i New York återvände till Sverige anställdes han som tidningens redaktör. Under hans ledning fick den unga jazztidningen en mer journalistisk profil. Från och med november 1935 hade tidningen ett nytt format, ett fylligare innehåll och de första skivrecensionerna publicerades. Själv skrev Nils Hellström under signaturen "Michelin".

Vid årsskiftet fick tidningen dessutom sin klassiska logotype med ordet *Orkester* i raka versaler och *Journalen* i gemena kursiverade. Undertiteln ändrades till "Tidskrift för modern dansmusik". Omslagens färg skiftade från månad till månad, men formmässigt var de identiska med ett foto på någon musiker, så gott som alltid en man.

Två år efter Louis Armstrongs historiska besök kom saxofonisten Coleman Hawkins till Stockholm. Mottagandet var blandat, publiken var entusiastisk men i dagstidningarnas recensioner förekom nedsättande omdömen. När saxofonisten Benny Carter året därpå, 1936, besökte Stockholm tröttnade *OJ* på dagspressens nedlåtande och rasistiskt färgade skrivelser. Över ett uppslag granskades dagstidningarnas recensioner av Benny Carters konsert och redaktör Nils Hellström skrev i en kommentar:

"Jag vet, jazzen gjorde det fatala misstaget att inte skapas i salongerna. Den skapades i negerbaracker, på flodbåtar och krogar. Den klev in genom köksdörren. Den luktade rännsten, neger, whisky, dålig öl och reefercigaretter. Men herrar musikkritiker! Detta är inte det första träsk, som skapat en blomma!" (*OJ*, 1936).

I slutet av året kunde *OJ* meddela: "Det går framåt! Vi utöka". Antalet prenumeranter hade på ett år fördubblats och antalet sidor utökades från 16 till 24 per nummer. Tidningen sökte landsortskorrespondenter och skrev: "Ha vi någon huvuduppgift, så är det den, att särskilja god och dålig dansmusik!"

Efter bara tre år som redaktör lämnade emellertid Nils Hellström sin post för att starta den egna konkurrerande jazztidningen *Estrad*.

Till ny redaktör för *Orkester Journalen* utsågs Harry Nicolausson, 29 år, en kontorsanställd jazzintresserad medarbetare på Nordiska Musikförlaget som tillträdde i december 1938. Upplagan var vid den tiden cirka 8 000 exemplar.

Konkurrenten *Estrad* utkom med sitt första nummer i januari 1939 med den minst sagt snarlika undertiteln ”Tidskrift för den moderna dansmusiken”, att jämföra med *OJ:s* ”Tidskrift för modern dansmusik”.

Under andra världskriget hade inga utländska jazzartister kunnat gästa Sverige och importen av grammofonskivor hade upphört. När det blev fred och isoleringen bröts var därför törsten efter amerikanska nyheter stor. Pressen drabbades emellertid av pappersransonering och *OJ*, liksom *Estrad*, tvingades krympa upplagan och/eller göra tunnare tidningar.

I USA hade den moderna jazzen, bebop, vuxit fram och under åren närmast efter krigsslutet nådde den nya utmanande stilen Europa. De svenska jazztidningarna var villrådiga. När trumpetaren Dizzy Gillespie, en av bebopens grundare, första gången uppmärksammades stort i *OJ* löd rubriken: ”Bluff eller geni?”. Det var i mars 1947 och rapporteringen om den nya bebopen var ännu knapphändig och sporadisk.

Carl-Erik alias Cool-Erik

I det traditionsenliga julnumret skrev Carl-Erik Lindgren om den banbrytande och stilbildande altsaxofonisten Charlie Parker under rubriken ”Omdiskuterad modernist”. Carl-Erik Lindgren var en saxofonist som gav upp sin karriär som musiker för att istället skriva om musik. Han kallades ”Cool-Erik” eftersom han sägs ha varit den första som introducerade det

Signaturerna Ole Dole Doff svarade under 1950-talet för de viktiga skrivrecensionerna. Bakom den kända ramsan dölde sig redaktör Harry Nicolausson (Ole, stående), redaktionssekreterare Carl-Erik Lindgren (Dole, sittande till vänster) och Anders R Öhman (Doff, sittande till höger). På väggen hänger Dizzy Gillespie. Ur Orkester Journalens arkiv i Svenskt Visarkiv (SVA). Foto: okänd.

amerikanska begreppet cool i Sverige, som benämning på en annan ny modern inriktning inom jazzen (Jonsson, 2018).

Ole, Dole, Doff

Efter att under några år ha dubblerat som musiker och skribent valde Carl-Erik Lindgren journalistiken. Som opinionsbildare hade han stort inflytande. Han var redaktionssekreterare på *OJ* där han ingick i trion Ole (Harry Nicolausson), Dole (Carl-Erik Lindgren), Doff (Anders R Öhman), som från och med maj 1950 ansvarade för de betydelsefulla skivrecensionerna. Fram tills dess hade alla skivrecensioner skrivits av redaktör Harry Nicolausson under signaturen Needle.

Carl-Erik Lindgren gick 1956 över till *Estrad*, antagligen på grund av en konflikt med Harry Nicolausson. Lindgren skrev omslagstexter till grammofonskivor, översatte utländska jazzböcker och gav ut den egna boken *Jazzen går vidare*, samt medverkade i radio.

En annan musiker som slutade spela var Ulf Linde, ledande vibrafonist inom svensk jazz. Han verkade också som jazzskribent, främst som kåsör i *Orkester Journalen* (Linde, 2004). 1952 började han skriva på *Morgon-Tidningens* kultursida. Efter att tidigare ha varit placerade på tidningarnas nöjessidor började artiklar om jazz nu också emellanåt att publiceras på kultursidorna.

Ulf Linde kom i stället för jazz att ägna sitt liv åt modern konst. Som konstkritiker i *Dagens Nyheter* var han under lång tid den mest inflytelserika och omdiskuterade personen i svenskt konstliv.

I Göteborg lade Ingmar Glanzelius saxofonen på hyllan. Som jazzskribent i facktidningarna var han omstridd. Mest känd är Ingmar Glanzelius som mångårig musikkritiker i *DN*.

Ingmar Glanzelius var en av alla unga som reste till New York när den reguljära fartygstrafiken med Svenska Amerika

Linien återupptogs efter andra världskriget. Det var lätt att få jobb ombord och tiden i land tillbringades på Manhattans jazzklubbar och i skivaffärer. Flera av de jazzintresserade resenärerna skrev Amerikabrev som publicerades i *OJ* och *Estrad*.

Det har i alla tider funnits utrymme för musiker att skriva i tidningen, vars mix tämligen genomgående bestått av nyheter, intervjuer och ett omfattande block av recensioner i slutet. Under många år fanns en avdelning som kallades ”Plankat från platta” som publicerade noter som nedteknats med kommentarer av musiker från skivor som avlyssnats.

En som kom att bosätta sig permanent i USA var Claes Dahlgren. Han var född i USA av svenska föräldrar men upp vuxen i Sverige. I *Orkester Journalen* skrev han under pseudonymerna Jack Harlen och Airman.

1949 flyttade Claes Dahlgren till New York där han började arbeta för det nystartade svenska skivbolaget Metronome Records, som tagit sitt namn efter den amerikanska musiktidningen med samma titel. Samtidigt med detta kommersiella uppdrag var han USA-korrespondent för *OJ*, skrev krönikor i kvällstidningen *Expressen* och medverkade i ungdomstidningen *Fickjournalen*. Sommaren 1950 började Claes Dahlgrens radioprogram *Jazzglimtar från USA* att sändas en gång i månaden med Woody Hermans inspelning av *Early Autumn* som signaturmelodi.

”... söt och cool ...”

Kvinnliga jazzmusiker var sällsynta. De få som gjorde sig ett namn var sångerskor. I vokalisans roll ingick att sitta och se snygg ut. Kvinnor fick finna sig i att bli bedömda både efter sin sång och sitt utseende av recensenter och andra tyckare som beskrev dem som ”söta töser”, ”flickebarn” eller ”tuttenuttor”.

När den brittiska tensorsaxofonisten Kathleen Stobart gästade Nalen och jammade med saxofonisten Arne Domnérus

konstaterade *Estrad* att hon ”spelade som en hel karl”, ett vanligt omdöme om kvinnliga musiker.

Under rubriken ”Jazzfest på Nalen” skrev *OJ*:

Det var ganska lustigt att se en flicka spela ett blåsinstrument, men även utan hänsyn härtill var hon bedömd endast som tenorsaxofonist inte alls dålig.” (...) ”En viss geist fick hon fram i några nummer, men givetvis har hon inte samma kraftresurser som en man, och efter ett par rivande chorus i ett nummer såg hon ett slag riktigt ’groggy’ ut.”

(*OJ*, 1948)

En artikel i *OJ* 1955 är ett annat flagrant exempel på hur kvinnliga jazzmusiker bedömdes på den tiden. Rubriken löd: ”Jutta söt och cool tuttenutta”. Rent musikaliskt fick pianisten Jutta Hipp från Västtyskland beröm för sitt framträdande på det kända danspalatset Nalen i Stockholm, men hennes vardagliga utseende låg henne i fatet (*OJ*, 1955).

1 424 jazzplattor

Vid det här laget hade det getts ut så många jazzskivor att *Orkester Journalens* redaktör Harry Nicolausson beslutade sig för att upprätta *Svensk jazzdiskografi*, en förteckning över alla jazzskivor inspelade i Sverige under åren 1935–1952. Han listade 1 424 skivtitlar av 560 musiker, varav 123 utländska (Nicolausson, 1953).

En bekräftelse på att skivutgivningen blivit betydande var instiftandet av *OJ*:s musikpris Gyllene skivan för årets bästa svenska jazzskiva. Den första som belönades var saxofonisten Lars Gullins *Danny’s Dream*, utgiven av Metronome Records 1954.

Priset delades ut under en minneskonsert i Stockholm för Charlie Parker, som till följd av sitt självdestruktiva leverne, ett hejdlöst drogmissbruk, hade avlidit i mars 1955 endast 34

är gammal. ”Den störste är borta”, löd rubriken över Carl-Erik Lindgrens minnestext i *OJ*, som arrangerade minneskonserten i stora salen på Konserthuset.

Droger kom att under de närmaste decennierna bli flera musikers undergång – och de svenska var inte immuna mot vare sig alkohol eller narkotika. När musiker var för berusade eller för påtända för att genomföra en konsert av sedvanlig standard, eller för att överhuvudtaget uppträda, använde *OJ* omskrivningen ”indisponibel”.

Nya vindar, ny musik

Vid samma tid nådde den nya rockmusiken Sverige. Rock’n’roll sågs till en början som en ny, extrem form av jazz. 1956 presenterade *DN* Elvis Presley som den nya amerikanska ”jazzidolen”. Det skrevs om ”rock’n’roll-flugan” som något övergående.

Det Bonnierägda förlaget Åhlén & Åkerlund kände av de nya vindarna och gjorde om gamla *Filmjournalen*, som startats 1919, till ungdomstidningen *Bildjournalen*. Den fick större inriktning på musik, där skrevs om både rock, pop och schlager, men även lite jazz. Och filmstjärnor hade även fortsättningsvis en framskjuten plats.

I april 1960 nådde *Bildjournalen* sin största upplaga genom tiderna, då såldes 305 000 exemplar. Men sedan gick det snabbt utför. Innan 1960-talet var till ända hade ”Bildis” lagts ned.

I USA lades musiktidningen *Metronome* ned efter 80 års utgivning. Tidningen, som det svenska skivbolaget tagit sitt namn ifrån, hade grundats redan 1881.

Samma år, 1961, blev *Orkester Journalens* redaktör Harry Nicolausson ensam ägare till tidningen och ansvarig utgivare. Grundaren, Nordiska Musikförlaget, ville inte driva den vidare.

Kort därefter lades konkurrenten *Estrad* ned efter 25 års utgivning. Decemernumret 1963 blev det sista. Beslutet tillkännagavs i en ruta där redaktör Nils Hellström skrev: ”Vi

Sribenterna Jan Olsson och Lars Westin tillsammans med redaktör Harry Nicolausson bakom skrivbordet 1968. Näst efter Harry Nicolausson är Lars Westin OJ:s mest långvariga redaktör. Notera motivet på målningen mellan fönstren, ett exemplar av OJ. Ur Orkester Journalens arkiv i Svenskt Visarkiv (SVA). Foto: okänd.

plockar lugnt och stilla ihop pinalerna, släcker ljuset och lämnar estraden tom”.

Med melodiradion kom hitlistorna. På lördagseftermiddagarna sändes det omåttligt populära radioprogrammet *Tio i topp*. Topplistor publicerades också i tidningar.

Hösten 1965 resignerade OJ och startade en egen poplista. Skivorna valdes ut av en jury bestående av musiker och skribenter, bland andra pianisten Lasse Werner. Han var något så ovanligt som en jazzmusiker som intresserade sig för och såg musikaliska kvaliteter i rock- och popmusik. Alla jazzdiggare

var inte lika fördomsfria och poplistan var omstridd, trots försäkringar om att *OJ* inte skulle bli en poptidning.

Men poplistan till trots, upplagan sjönk och i årets sista utgåva ställde redaktör Harry Nicolausson frågan: ”Ska vi fortsätta?”.

Nannie Porres pionjär

Även om jazzen aldrig mer skulle nå en lika stor och bred publik som tidigare återvände intresset för musiken så sakteliga. *OJ* konstaterade våren 1973: ”Frågan är om det någonsin funnits så många jazzställen i Stockholm som i våra dagar. Och när har så många jazzstilar funnits representerade som nu?”.

Under 1970-talet växte sig kvinnorörelsen stark och för första gången belönades en kvinna med *OJ*:s musikpris Gyllene skivan. Till årets bästa svenska jazzskiva 1976 utsågs sångerskan Nannie Porres album *Närbild*.

Helt dedikerat till jazz grundades 1975 skivbolaget Dragon av musikjournalisten Lars Westin, framträdande skribent och kritiker i *Orkester Journalen*. När Harry Nicolausson i september 1981 gick bort kom Lars Westin att leda tidningen och, så småningom, inträda som dess redaktör. Samtidigt vann skivor utgivna på hans skivbolag Dragon *OJ*:s pris Gyllene skivan inte mindre än elva år i rad. En tämligen unik koppling mellan skivbolag och musikjournalistik.

Harry Nicolausson hade vid sin bortgång varit redaktör i 43 år. Hans son Lennart Nicolausson tog tillfälligt över innan ägandet överfördes till en nybildad stiftelse. Till dess ordförande utsågs Anders R Öhman, advokat till yrket och mångårig skribent och recensent. Han drev också ett skivbolag, Phontastic. Det etiska dilemma att ledande personer satt på två eller flera stolar berördes knappast alls i *OJ*. Skivbolagsägaren och redaktören Lars Westin arbetade också som producent för Sveriges Radio, gjorde tv-program och filmer om jazz, var

verksam inom Rikskonserter och hade genom sina olika roller en unikt stark ställning.

Stödkonserter för OJ

OJ hade gått på tomgång rätt länge när Harry Nicolausson hastigt avled av en hjärtinfarkt. Så länge *Estrad* fanns utgjorde konkurrensen en sporre, men ensam på scenen förmådde inte *OJ* riktigt fånga upp de nya strömningarna. Synen på vad som definerades som jazz var konservativ, omvärldsfaktorer ignorerades i stort. Och ändå hade intresset för jazz återvänt efter 1960-talets krisår.

Trots detta var tidningens existens hotad – igen. Det var inte i första hand prenumeranterna som svek, snarare produktionskostnaderna som skenade. I november 1985 hölls under två dagar stödkonserter på flera platser i Stockholm. Räddningsaktionen lyckades.

Den kortlivade rocktidningen med det missvisande namnet *Schlager* gick däremot i graven vid samma tid efter bara fem års utgivning. *Schlager* hade grundats av en handfull journalister som kom direkt från musikärens husorgan *Musikens Makt* när den tidningen lades ned.

Trots rock- och popmusikens publika dominans har Sverige aldrig haft en tidning med en seriös bevakning av dessa riktningar som utkommit kontinuerligt under lång tid. Jazzen däremot hade under 25 år två i stort sett likvärdiga tidskrifter.

Under storhetstiden på 1950-talet trycktes de båda jazztidningarna i närmare 30 000 exemplar tillsammans. Tillförlitliga upplagesiffror är svåra att få fram, men i nummer sex 1957 av *OJ* uppges att tidningen då hade en upplaga på cirka 15 000 exemplar. *Estrads* upplaga ska ha varit något mindre. Som jämförelse kan nämnas att det första numret av musikärens husorgan, *Musikens Makt*, som fanns 1973–1980, trycktes i 10 000 exemplar.

Under 1980-talet uppmärksammades ett par grupper med kvinnliga jazzmusiker, men det hände fortfarande att den unkna kvinnoyn som i decennier präglade skrivelser om kvinnliga jazzmusiker sken igenom. När Tintomara spelade på Renströmska i Göteborg var anslaget i *OJ*: ”De glada flickorna...” och när skribenten noterade att gruppen fått en ny, manlig basist följdes det av konstaterandet: ”Men det var inte bara hans förtjänst att de lät så bra” (*OJ*, 1981).

Salamander från Göteborg var en grupp som uppmärksammades regelbundet i *OJ*, där saxofonisten Cecilia Wennerström avancerade i spalterna från att på ett lite nedlåtande sätt ha kallats ”söta Cecilia Wennerström” till att pryda tidningens omslag med en närbild där hon med inlevelse spelar saxofon. Det var minst sagt sällsynt med kvinnliga instrumentalister på omslaget.

OJ – Om Jazz

I mitten av 1990-talet svepte en ny jazzvåg fram. I *OJ* proklamerades att 1995 var ”Jazzens rekordår”. Aldrig tidigare hade så många festivaler arrangerats – och aldrig tidigare hade så många skivor getts ut.

Själv hade tidningen i ett försök att modernisera sig, att hänga med i tiden, bestämt att förkortningen inte längre skulle utläsas som *Orkester Journalen*. Det kunde väl uppfattas som lite ålderdomligt. *OJ* stod sedan 1992 för *Om Jazz*.

I denna våg av ny ung jazz utmärkte sig framför allt Esbjörn Svensson Trio, som kom att bli Sveriges internationellt mest framgångsrika jazzgrupp genom tiderna. Trion uppmärksammades i dagspressen, till och med i kvällstidningarna, som länge ägnat jazz ett förstrött intresse.

2008 genomgick världens äldsta jazztidning en stor omgörning under sin nya redaktör Lars Grip, som i en ledare skrev: ”Vi tar upp kampen mot *Post- och inrikes tidningar* från 1645.”

Den klassiska logotypen, som hade använts mellan 1936 och 1952, gjorde comeback och *OJ* stod åter för *Orkester Journalen*. Tidningen fick en ny, modern formgivning och förnyade sig redaktionellt. Men samtidigt bantades utgivningen från tio till sex nummer per år. Läsarna kompenseras i viss mån genom fler sidor i varje nummer.

Första numret av ”nya” *OJ* hade den amerikanska kompositören Maria Schneider på omslaget. Kvinnliga jazzmusiker skulle framöver uppmärksammas och ta plats på ett annat sätt än tidigare, både i tidningen och på jazzscenen.

En rubrik över ett block med recensioner från 2013 års upplaga av Stockholm Jazz Festival löd: ”Äntligen är kvinnliga jazzmusiker en självklarhet”. Redaktör Lars Grip skrev: ”Här handlade det inte om kvotering eller politisk korrekthet, utan om musikaliska kvaliteter” (*OJ*, 2013).

Vid det laget hade *OJ*:s Gyllene skivan delats ut under nästan 60 år, men fortfarande hade musikpriset bara en gång tilldelats en kvinna. När Isabella Lundgren blev den andra kvinnliga mottagaren fick hon dela 2014 års pris med Daniel Karlsson Trio. Först 2017 stod en kvinna, återigen en sångerska, som ensam vinnare igen: Ellen Andersson. Hennes debutalbum med amerikanska standardlåtar, *I’ll Be Seeing You*, korades till 2016 års bästa svenska jazzalbum. Året därpå hände samma sak, sångerskan Lina Nyberg vann. Vid sammanräkningen visade det sig att tre av de fyra album som fick flest röster det året var av kvinnliga artister.

Våren 2019 utkommer nummer 900 av *Orkester Journalen*, som därmed är inne på sitt 87:e utgivningsår. Upplagan uppgår till drygt 2 000 exemplar.

Tidningen görs med knappa resurser och ett stort mått av ideellt arbete. Skribenterna är i huvudsak frilansare, engagerade mot låg ersättning.

Inkomster från läsare och annonsörer svarar för två tredjedelar av intäkterna. Den resterande tredjedelen är bidrag.

Stiftelsen Orkester Journalen har sedan många år kulturtid-
skriftsstöd från Kulturrådet. 2019 uppgår stödet till 300 000
kronor. Därtill erhåller *OJ* ett visst frivilligt ekonomiskt stöd
från privat håll, hängivna och lojala läsare av tidningen.

Stor skillnad

Konkurrenten *Lira Musikmagasin* i Göteborg har ett bredare
innehåll och skriver om jazz, visa, folkmusik och andra smala
genrer. *Lira* får nästan dubbelt så mycket pengar i statligt stöd,
575 000 kronor. Räknat per nummer är skillnaden ännu större
eftersom *Lira* 2019 bantar utgivningen till fyra nummer per år
jämfört med *OJ:s* sex. Någon förklaring till den iögonfallande
skillnaden går inte att få eftersom Kulturrådet varken motive-
rar eller kommenterar enskilda ansökningar och beslut.

Under rubriken ”Fortsatt bredd med tunnare nummer”
meddelade *OJ:s* nuvarande redaktör Magnus Nygren i nummer
tre 2018 att tidningen av kostnadsskäl krympt i omfång till 72
sidor från tidigare 80–100 sidor per utgåva. I samma ledare
skrev han: ”Vi är inte i större kris än vi varit tidigare – vad nu
det innebär – men vi måste kapa i utgifterna för att fortsätta
göra den kvalitativa jazztidning som Sverige förtjänar”.

OJ finns också på internet (orkesterjournalen.com) och
som taltidning för synskadade. Det är svårt hålla jämna steg
med den tekniska utvecklingen när resurserna är knappa, men
genom en app ska en digital version gå att läsa som e-tidning.

Förtröstansfullt är att *Orkester Journalen* i likhet med (jazz)
katten under sin långa historia har visat sig ha nio liv. Men
OJ är ingen tidning som vilar på historiska lagrar, det är en
modern, relevant musiktidning väl i klang med samtiden.

Referenser

Tidskrift

Orkester Journalen

OJ (1936). Dagspressen och jazzen. Några reflektioner i samband med Carter-konserternas recensioner. Oktober, s. 12–13.

OJ (1948). Jazzfest på Nalen. November, s. 9.

OJ (1955). Jutta söt och cool tuttenutta. Kort gästspel på Nalen av Jutta Hipp. Januari, s. 14.

OJ (1981). Tintomara på Renströmska. April, s. 31.

OJ (2013). Nr 5, s. 17.

Böcker

Alkyer, Frank (1995). *Down Beat – 60 years of jazz*. Winona: Hal Leonard Corp.

Jonsson, Göran (2018). *Frihetens blå toner. En berättelse om jazzen i Sverige*. Stockholm: Carlsson.

Linde, Ulf (2004). *Jazz: kåserier i Orkesterjournalen 1950–1953 och två artiklar*, sammanställda och med efterord av Lars Nygren. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

Nicolausson, Harry (1953). *Svensk jazzdiskografi*. Stockholm.

CD

Bruér, Jan & Nyquist, Bengt (urval). *Svensk jazzhistoria 1899–1979*, volym 1–11. Stockholm: Caprice.

Göran Jonsson är reporter på *Dagens industris* helgmagasin *Di Weekend* och har varit utrikeskorrespondent för *Di*, stationerad i New York (1999–2003) och i London (2009). Han har tidigare varit reporter på bland annat *Nyhetsbyrån TT*, *Dagens Nyheter* och *Länstidningen i Östersund*.

Ett 30-årigt intresse för jazzmusik resulterade i att han 2018 debuterade som författare till boken *Frihetens blå toner – en berättelse om jazzen i Sverige* (Carlsson). I boken skildras jazzens hundraåriga historia i Sverige.

E-post: g.jonsson@di.se

Besök vår mediehistoriska hemsida!

På Svensk Mediehistorisk Förenings hemsida – www.mediehistoria.se – hittar du aktuella mediehistoriska nyheter.

När detta skrivs i mars 2019 finns exempelvis ett referat av ett seminarium på Stockholms universitet om internet som en mediehistorisk utmaning. Dessutom notiser om fotografen Anders Engman, tidningstecknaren Georg Lagerstedt, tips om ett stort fotoarkiv i Landskrona, ett seminarium i Göteborg om Knut Petersson utifrån en artikel i denna årsbok samt en norsk recension av årsboken 2018.

På hemsidan finns vidare en förteckning över innehållet i årsböckerna från 1984 och framåt. Samt tillgång till fler än 50 artiklar ur årsböckerna 2013–2018.

Och material om annan mediehistorisk litteratur, om pressarkivet, om föreningen och om våra stipendier.

Titta in på www.mediehistoria.se!

Tomas Odén

"Tidningsförhållandena i Skaraborgs län verka närmast kaotiska"

Svenskt Näringslivs föregångare SAF fruktade socialistiska landvinningar och inrättade 1942 organisationen Libertas för att stärka den borgerliga opinionen. Målet var starka fp- och högertidningar i varje större stad.

Tomas Odén kartlägger upplägget i Skaraborgs län med penningbidrag, köp och sammanslagningar.

Från 1940-talets början och ett drygt decennium framåt satsade det svenska näringslivet miljontals kronor på att stärka borgerliga tidningar med ekonomiska problem. Metoden var att gå in med bidrag och lån till tidningar i kris, för att möta vad man uppfattade som en offensiv från socialdemokratin och dess press. På en del håll försökte man också åstadkomma sammanslagningar.

Näringslivets engagemang var ett presstödet före det statliga presstödet. Men framför allt var det en kamp mot socialism i allmänhet, och mot idéer om planhushållning i synnerhet,

idéer som man uppfattade som allt mer aktuella under krigsåren och tiden närmast därefter.

Näringslivets verktyg var organisationen Libertas, grundad 1942 som Förlagsaktiebolaget Libertas men efter något år omvandlad till stiftelse. Med bidrag från Svenska Arbetsgivareföreningen och från Näringslivets Fond tog den sig an uppgiften att stödja tidningar som stod högern och folkpartiet nära. Ett mål för verksamheten var att det skulle finnas en folkpartistisk tidning och en högertidning i alla större städer runt om i landet.

Hur engagemanget i näringslivskretsarna växte fram är ingående beskrivet i Niklas Stenlås avhandling *Den inre kretsen* (Stenlås, 1998). I avhandlingen redogörs emellertid inte för utformningen av stöden till de enskilda tidningarna, eller hur rationaliseringsarbetet i övrigt bedrevs. Avsikten med denna artikel är att med utgångspunkt från tidningssituationen i Skaraborgs län ge en inblick i hur organisationens verksamhet från 1940-talet och ett par årtionden framåt kunde se ut i praktiken¹. En översiktlig bild av Libertas verksamhet är tidigare publicerad i *Presshistorisk årsbok* (Odén & Weibull, 2010).

I Skaraborgs län saknades inte borgerliga tidningar – de fanns i stort antal. Men till skillnad från socialdemokratin hade borgerligheten ingen lokal tidning med spridning i hela länet. Närmast kom *Göteborgs-Posten*, som visserligen var folkpartistisk och hade stor upplaga i Skaraborg, men som med sin redaktion i storstaden Göteborg hade fokus på andra frågor än de som dominerade på den västgötska landsbygden. Resten var en närmast oöverskådlig samling av små varannandagstidningar, som nästan alla hade antingen Västergötland eller Skaraborgs län i titeln, men som i själva verket var mycket lokala organ.

¹ Studien är finansierad genom ett stipendium från Ridderstads stiftelse för historisk grafisk forskning.

Tidningsbranschen i Skaraborg som marionetteater. Under åren 1942–1961 gjorde det svenska näringslivet flera försök att genom stiftelsen Libertas strukturera om pressen i dåvarande Skaraborgs län, med målet att skapa en stabil borgerlig tidning som täckte hela länet. Den som rycker i trådarna på bilden är tidigare Asea-chefen Arthur Lindén (1877–1944), som var Libertas ordförande från starten 1942 och fram till hösten 1944. Teckning: Åsa Odén.

Hägge förordar "sanering"

Som branschexpert hade Libertas anlitat chefredaktören för tidningen *Halland*, Eric Hägge, vars uppgift var att bistå Libertas med utredningar och förslag till åtgärder. En utredning om Skaraborg, med rubriken "P.M. angående rationaliseringsplan. 11. Skaraborgs län", presenterad i slutet av augusti 1943, inledde han

Eric Hägge (1900–1994), redaktör för tidningen Halland, var den som under flera års tid tog fram underlaget för Libertas satsningar. Foto: Ingvar Arnmarker.

med meningen ”Tidningsförhållandena i länet verka närmast kaotiska.”

De närmaste åren genomförde Hägge liknande utredningar även om andra regioner där han och stiftelsen menade att tidningsförhållandena borde ”saneras”, vilket var det ord man använde för mera genomgripande förändringar än bara ekonomiska bidrag. Utredningar gjordes exempelvis för norra Norrland, för Ångermanland, för Halland och för Värmland. Några av planerna stannade på pappret, medan andra genomfördes med stöd från Libertas. Mest känd är kanske sammanläggningen 1951 av *Ume-Bladet*, *Skelleftebladet* och *Norrbottens Allehanda* till *Nordsvenska Dagbladet*, beskriven i fjärde delen av *Den svenska pressens historia* (Engblom, 2002).

I Skaraborgs län ansågs rationaliseringsbehovet trängande. Till det som Hägge fann kaotiskt hörde just avsaknaden av

ett dominerande borgerligt länsorgan, vilket han menade att Libertas borde försöka åstadkomma, särskilt som det i länet fanns en länstäckande socialdemokratisk tidning. Den hette *Skaraborgaren*, hade startats i Falköping 1926, och kom liksom de flesta andra tidningarna i länet ut tre dagar i veckan. Till skillnad från de borgerliga konkurrenterna hade *Skaraborgaren* också ambitionen att täcka hela länet, inte bara till namnet utan också till gagnet. Tidningen fick stöd från arbetarrörelsens lokala och centrala organ, och även om de stora framgångarna dittills hade uteblivit så uppfattades tidningen vara på offensiven. Samtidigt hade, framhöll Hägge, några av de borgerliga tidningarna stora svårigheter att hävda sig. Det gällde framför allt högertidningarna i Lidköping och Skara, och kanske även den i Skövde, samt folkpartitidningen i Mariestad.

Rationaliseringsplan för Skaraborg

Småtidningarnas ekonomiska problem oroade utredaren, men merparten av hans utredning tog ändå upp behovet av en länstidning som kunde ta upp striden med *Skaraborgaren*. Den naturliga stommen för en sådan tidning, menade han, var folkpartistiska *Skaraborgs Läns Tidning* i Skara, ”som med sin dominerande ställning borde kunna utbyggas till ett effektivt borgerligt organ.” Med en upplaga på 15 000 exemplar var den länets största tidning, den var i färd med att bygga nytt tidningshus och förmodades inom kort gå över till daglig utgivning. Ett alternativ var att köpa *Skaraborgs Läns Annonsblad* i Skövde (nuvarande *Skaraborgs Allehanda*) som i början av 1940-talet var en av få privatägda tidningar som stödde bondeförbundet. Men att köpa den bedömdes som utsiktslöst, och tidningen i Skara var inte heller till salu.

Det kan idag synas lite märkligt att man i Libertas styrelse faktiskt övervägde att lägga betydande resurser på att köpa en folkpartitidning eller en bondeförbundetidning för att stödja

borgerliga idéer, men av stiftelsens dokument framgår att man generellt inte betraktade bondeförbundet som ett pålitligt borgerligt parti, och folkpartitidningen i Skara ansågs inte heller som en pålitlig allierad: ”Dess politik är f.n. ytterst urvattnad och något motstånd mot socialdemokratiskt inflytande utöver tidningen f.n. inte” konstaterade Hägge i sin utredning 1943. Frågan var vad som kunde göras, när nu ingen av dessa var till salu.

Väckte stora förhoppningar

Den möjlighet som ändå fanns att åstadkomma en pålitlig borgerlig länstidning i Skaraborg låg, menade Hägge, i en sammanslagning av de båda högertidningarna *Västergötlands Annonssblad* i Skara och *Tidning för Skaraborgs Län* i Mariestad. ”En dylik union skulle bygga på att stiftsstadens och residensstadens intressen kunde förenas” skrev han i rapporten till styrelsen.

Att inkludera Mariestad var emellertid ingen självklarhet, och frågan om en sådan fusion syns heller inte nämnvärt i de bevarade dokumenten, vare sig före eller efter styrelsemötet den 27 september 1943, där planen presenterades. Alldeles innan Hägge lade fram sin utredning för styrelsen hade han fört ganska ingående diskussioner med representanter för *Västergötlands Annonssblad*, både brevledes och på plats i Skara, där Mariestadstidningen över huvud taget inte tycks ha nämnts. Vad som sades muntligt kan vi naturligtvis inte veta, men ingenting i de arkiverade breven tyder på att den modellen diskuterades. I stället var det tidningen i Skara som stod i fokus, som i ett brev till tidningens chefredaktör Helge Erneberg i augusti -43, där Hägge skrev: ”Ju mer jag bryr min s.k. hjärna med Skara, undrar jag om det inte är rimligast att ta tjuren vid hornen, d.v.s. göra din tidning till en daglig morgontidning. Man kan på längre sikt intet förlora.”

Anledningen till brådskan var att den liberala lokalkonkurrenten förväntades bli daglig när det nya tidningshuset stod färdigt med en ny press i tryckhallen. ”Under sådana förhållanden måste det vara riktigast att förekomma honom när man ändå blir tvungen om ett par år att traska efter”, skrev Hägge, och bad om ett budgetförslag till en daglig tidning, utan att med ett ord nämna tidningen i Mariestad. Dialogen med högertidningen i Skara fortsatte under hösten, mest per brev där man diskuterade olika möjligheter, inklusive inköp av folkpartitidningen, men framför allt diskuterade man skapandet av en länstidning med *Västergötlands Annonssblad* som bas. Hägges intresse för saken väckte förhoppningar på den lilla tidningen, som kämpade en ojämn kamp med den liberala kollegan. Året innan hade tidningen slagits samman med högerkollegan *Westgöta-Posten* i grannstaden Lidköping, men även efter den sammanslagningen var tidningen i kraftigt underläge. I Hägges utredning uppgavs den sammanlagda upplagan till ca 6 000 exemplar, och frågan är om inte också den siffran var tilltagen i överkant.

I början av september -43 befann sig tidningens styrelseordförande i Stockholm, där han försökte få till stånd ett möte för att komma vidare med planerna. Det är oklart om mötet blev av, men om det gjorde det så blev resultatet inte vad tidningen hoppades, och en månad senare skrev chefredaktören ett brev i vilket han bifogade ett urklipp ur den liberala konkurrenten, där dess nya press presenterades för läsarna. Brevet andades uppgivenhet, redaktören förstod att en möjlighet gått förlorad:

”...så därför lär man väl inte kunna räkna med någon annan framtidsutsikt än den av sisyfusarbetet med att söka släpa upp en sten, som bara vill rulla bakåt i den uppförbacke, som vi genom tidningssammanslagningen skaffat oss.”

Det blev ungefär som han befarade, även om det skulle dröja något år till innan *Skaraborgs Läns Tidnings* nya press började rulla. Men någon satsning från Libertas sida på högertidningen som daglig länstidning blev det inte, utan redaktören fick kämpa vidare med sina olika upplagor.

Upprörda känslor i FLT

Om Libertas stödaktioner hade väckt förhoppningar på högertidningen i Skara, så väckte de i motsvarande grad farhågor hos andra tidningsutgivare, som oroade sig för vad de resursstarka storföretagarna skulle kunna åstadkomma. Exakt vad som planerades på Libertas var inte särskilt känt – organisationen höll sin verksamhet så hemlig som möjligt, för att inte väcka ont blod i onödan.

Men sensommaren 1943 – samtidigt som Hägge hade sin korrespondens med högertidningen i Skara – lyckades två representanter för Förenade Landsortstidningar, FLT, få till stånd ett möte med Libertas ledning. Libertas representerades av ordföranden Arthur Lindén samt Eric Hägge och direktörsassistenten Sven Hydén, representanterna för FLT var tidningsutgivarna J.A. Selander på *Eskilstuna-Kuriren* och Eskil Ridderstad på *Östgöta Correspondenten*. FLT-representanterna menade att näringslivets stöd till deras borgerliga konkurrenter både var en belastning för vad som i protokollet kallades ”den sanerade borgerliga pressen”, och att det var en belastning för tidningarna som fick stöd: ”Redan vetenskapen om att en viss tidning åtnjöt understöd minskade dess betydelse ur propagandasynpunkt och framför allt i fråga om dess förmåga att övertyga” menade FLT-representanterna, enligt ett PM som presenterades för Libertas styrelse vid följande sammanträde, den 27 september -43.

Libertas ledning lät sig inte påverkas, vilket fick FLT-representanten J.A. Selander att upprepa sin oro på FLT:s årssam-

ling 1944. Enligt dokumentationen från mötet uttryckte han stark oro för att pengarna från Libertas kunde snedvrída konkurrensen på tidningsmarknaden:

Att Libertas liksom också Landsorganisationens verksamhet så småningom, kanske hastigt, kommer att gå ut över den fria pressen är väl alldeles säkert. I framtiden avtecknar sig redan nu mycket starkt en svensk press, inom vilken Libertas, den socialdemokratiska pressen med LO:s miljoner bakom sig och Kreugerpressen kommer att tävla om makten.

(Wallin, 1983:9 f.)

Andra tidningsledare i FLT var inte lika oroade. Exempelvis manade *Borås Tidnings* huvudredaktör Henry Johnsson till lugn, eftersom han menade att Selander spred panik i onödan. Johnssons *BT* konkurrerade visserligen med både den LO-stödda socialdemokratiska tidningen *Västgöta-Demokraten* och den Libertasstödda folkpartitidningen *Borås Nyheter*, men han kände sig ganska säker på att klara av det, och med facit i hand kan man konstatera att han hade rätt.

Imponerande arbete i Skövde

Vintern 1945–1946 återvände Eric Hägge till Skaraborg, denna gång till Skövde, där folkpartitidningen *Skaraborgs-Tidningen* (senare *Skövde Nyheter*) hade ekonomiska svårigheter. I februari 1945 levererade Hägge sin utredning om tidningen, som hade två lokalkonkurrenter: *Skaraborgs Läns Annonssblad* (bf) och *Västgöta-Korrespondenten* (h). Dessutom – vilket var viktigt – konkurrerade den med den socialdemokratiska länstidningen *Skaraborgaren*. *Skaraborgs-Tidningens* upplaga var liten, och spridningen låg främst i Skövdes ytterområden, men utredaren var i sin rapport tydligt imponerad av dess ägare och redaktör, Petrus Österdahl, och hans engagemang för sin tidning.

Skaraborgs-Tidningen synes ha sin spridning bland småfolket och kan på goda grunder antagas ha en relativt stor arbetarpublik. Tidningen har sakta men säkert upparbetats under de senaste åren trots sina små resurser. Man tillskriver på folkpartihåll tidningens ökade spridning äran av att den socialdemokratiska Skaraborgaren inte fått nämnvärt fotfäste i staden.

(Hägge, 1945:1)

Den 23 mars 1945 fattade Libertas styrelse ett beslut att ”sanera och effektivisera” tidningsföretaget, gå in med 35 000 kronor i bolaget och för ytterligare 15 000 överta dess utgivningsbevis. Av någon anledning blev affären inte av. Det framgår inte av protokollet vad som stoppade den – kanske var det helt enkelt så att Österdahl tackade nej i sista stund. Men Libertas intresse för Skövde upphörde inte för det.

Upplösningen i Skaraborg

De storstilade planerna som Libertas hade för pressen i Skaraborg genomfördes inte på 1940-talet, men det gjordes mindre insatser i form av bidrag och förmånliga lån till de två mest behövande borgerliga tidningarna. Enligt en sammanställning bifogad till styrelseprotokollet 28 maj 1952 hade *Västergötlands Annonsblad* vid det laget fått totalt 170 000 kronor i driftsbidrag och ytterligare 229 000 till investeringar från Libertas. Den lilla folkpartitidningen i Mariestad – *Mariestads Länstidning* – hade under samma period fått 92 500 kronor i driftsbidrag och 23 909 kronor till investeringar. Bidragen hade hjälpt en smula – åtminstone för stunden – men *Mariestads Länstidning* gick inte att rädda utan lades ner 1952.

Ytterligare några år senare, 1961, genomfördes till sist en idé som fanns med i Libertas utredning om Skaraborg från 1943 – idén om inköp av bondeförbundstidningen *Skaraborgs Läns Annonsblad* i Skövde, och sammanslagning med ortens höger-

tidning, *Västgöta Korrespondenten*. Organisationen som genomförde sammanslagningen var Högerens Förlagsstiftelse, bildad 1949 på uppmaning av Libertas, som kommit fram till att det var bättre att högeren själv gjorde de nödvändiga prioriteringarna som rörde partiets tidningar, än att de gjordes av styrelsen för Libertas. På motsvarande sätt hade folkpartiet uppmanats att bilda en organisation för sina understödstitidningar – den tillkom vid samma tid och fick namnet Pressorganisation.

Tidningsfusionen i Skövde gick till så att Högerens Förlagsstiftelse köpte in sig i *Skaraborgs Läns Annonsblad*, som därigenom gled högerut och fick den politiska beteckningen borgerlig, varpå man även köpte *Västgöta Korrespondenten*. Sammanslagningen mellan tidningarna blev offentlig den 5 juli 1961 genom en ledare i *Västgöta Korrespondenten*, utformad som en avskedshyllning till konkurrentens VD och ägare:

Direktör Henning Ahlberg har lämnat ledningen för Skaraborgs Läns Annonsblad efter 25 års tjänst (...) Skaraborgs Läns Annonsblad med sin fasta förankring i den skaraborgska bygden runt Skövde har under direktör Ahlbergs ledning icke endast kunnat följa med tidens krav utan också lägga en allt fastare ekonomisk grund för den framtida utbyggnaden. Detta kommer att ske genom den nyligen genomförda fusionen mellan Skaraborgs Läns Annonsblad och *Västgöta Korrespondenten*.

(*Västgöta Korrespondenten*, 5 juli 1961)

Sammanslagningen skapade visserligen inget länsorgan som Libertas ursprungligen hade tänkt sig, men genom fusionen fick tidningen åtminstone en dominerande ställning i länets största stad Skövde med omnejd. Senare under 1960-talet kom Libertas, genom Högerens förlagsstiftelse, också att medverka till att de moderata tidningarna i Skövde, Mariestad och Hjo bildade en grupp inom Anderkoncernen.

När fusionen mellan de två Skövdetidningarna blev klar hade det gått ganska precis ett år sedan den socialdemokratiska konkurrenten gett upp för gott. *Skaraborgaren* hade 1946 gjort ett optimistiskt försök med daglig utgivning, som dess redaktör presenterade med orden: ”Med förenade krafter ska vi sträva mot nya milstolpar i *Skaraborgarens* utveckling. Det beror inte minst på det stöd vårt partifolk kan ge oss hur lång tid det skall dröja till nästa etapp.” (*Skaraborgaren*, 1 november 1946). Men framgångarna uteblev, och elva år senare noterade han besviket: ”Man kunde önska, att organisationernas intresse för sin tidning tagit sig uttryck i ett mera aktivt arbete i prenumerationskampanjerna.” (*Skaraborgaren*, 26 november 1957). Tidningens kräftgång hade inletts och efter några år som varannandagstidning lades den ner i november 1960.

Nya problem i Skövde

Ur SAF:s och Libertas synvinkel var ju därmed problemet med den socialdemokratiska konkurrensen borta i Skaraborg, och egentligen var frågan om planekonomi också undanröjd, sedan socialdemokraterna i början av 1950-talet hade övergivit de mera långtgående planerna (Lewin, 1967). Men den länge efterlängtrade fusionen mellan Skövdetidningarna skapade ett nytt lokalt problem, genom att den lilla folkpartitidningen, som imponerat så på utredaren Hägge på 1940-talet, därigenom fick en ännu starkare lokal konkurrent. Tack vare sin relativa styrka i tätorten klarade den sig emellertid ytterligare något decennium, tills det statliga presstödet rubbade balansen – det statliga stödet gick nämligen en period till den långt starkare fusionerade lokalkonkurrenten som hade mindre täckning på utgivningsorten, men desto större spridning på den folkrika landsbygden (Odén, 1999). I en återblick på folkpartistiftelsen Pressorganisations verksamhet finns en kort beskrivning av

hur *Libertas* 1978 gick in och räddade tidningen, som då hade akuta ekonomiska svårigheter (Holmberg, 1986).

Miljoner i bidrag

De lokala tidningarna i dåvarande Skaraborgs län var långt ifrån de enda som på detta sätt fick stöd från näringslivet, och det var inte heller inte de som fick de största summorna. Snarare var de ganska typiska för hur stödverksamheten i form av bidrag och rationaliseringsplaner såg ut på 1940-talet och början av 1950-talet.

Tidningar i Skaraborgs Län 1947

	Politisk tendens	Antal utgivningsdagar per vecka	Nettoppplaga i 1 000-tal ex	Kommentar
Lidköping				
<i>Nya Lidköpings-Tidningen</i>	Fp	3 f.m.	10.5	
Skara				
<i>Skaraborgs Läns Tidning med Skara Tidning</i>	Fp	3/morg.	15.9	
<i>Västergötlands Annonsblad med Skara-Posten och Westgöta-posten</i>	H	3/morg.	4.1	Sammanlaggen med <i>Skaraborgs Läns Tidning</i> 1956
Falköping				
<i>Falköpings Tidning</i>	H	3/morg.	8.5	
<i>Skaraborgaren</i>	SD	6/morg.	5.2	Nedlagd 1960
Skövde				
<i>Skaraborgs Läns Annonsblad</i>	Borgerlig	3/morg.	8.7	Namnändrad till <i>Skaraborgs Allehanda</i> 1998

	Politisk tendens	Antal utgivnings- dagar per vecka	Netto- upplaga i 1 000-tal ex	Kommentar
<i>Skaraborgs-Tidningen</i>	Fp	3/e.m.	2.6	Namnändrad till <i>Skövde Nyheter</i> 1958
<i>Västgöta Korrespon- denten</i>	H	3/e.m.	3.3	Sammansla- gen med <i>Ska- raborgs Läns Annonsblad</i> 1961
Hjo				
<i>Hjo Tidning</i>	M	2/e.m.	1.7	
Mariestad				
<i>Mariestads-Tidningen</i>	H	3/e.m.	10.8	
<i>Mariestads Länsstid- ning med Karlsborgs- tidningen</i>	Fp	3/e.m.	2.0	Nedlagd 1952
Tidaholm				
<i>Västgöta-Bladet</i>	H	2/e.m.	3.5	

Uppgifterna i Hägges sammanställning av tidningssituationen i Skaraborgs län 1947, med hans beteckningar, där SD efter Skaraborgaren står för Socialdemokratisk och M efter Hjo tidning står för Moderat, en beteckning som användes av flera tidningar långt innan Högerpartiet bytte namn 1969. För Skaraborgs Läns Annonsblad använde han beteckningen Borgerlig, vilket tidningen också kallade sig, samtidigt som den vanligen stödde dåvarande bondeförbundet, något som han också noterade i sin utredning. Spalten med kommentarer längst till höger är tillagd i efterhand av författaren.

Den största mottagaren under Libertas första decennium var, enligt en sammanställning som bifogades styrelseprotokollet i maj 1952, tidningen *Aftonposten* (tidigare *Göteborgs Morgonpost*) i Göteborg, som tills dess hade fått över 3,6 miljoner kronor till drift och investeringar. *Smålands Allehanda* i Jönköping, *Karlstads-Tidningen* i Karlstad och *Svenska Morgonbladet* i Stockholm hade vardera fått i storleksordningen en miljon kronor, och

stora summor hade också gått till sammanslagningar i Norrbotten/Västerbotten, i Ångermanland och i Halland. Satsningar som alla kan vara värda sin egen analys. Sammanlagt hade vid den tidpunkten 21,7 miljoner kronor fördelats, varav högerpressen fått 17,5 miljoner och folkpartitidningarna 4,2 miljoner.

Bidragen skulle fortsätta under återstoden av 1950-talet, och även därefter, men en felslagen insamlingskampanj 1954 dämpade ambitionerna, och flera nedläggningar av borgerliga tidningar i mitten av 1950-talet tycks ha kommit som en direkt följd av att Libertas inte fick in tillräckligt mycket pengar till sitt presstö. Förhoppningen när insamlingen startade var att många av företagen skulle bidra med 3–5 kronor per anställd och år, vilket man tänkte sig skulle ge en total intäkt det första insamlingsåret på 2,5 miljoner kronor. I protokollet från styrelsesammanträdet i oktober 1954 konstaterade man besviket att det snarare såg ut att bli en miljon. Det hade inte hjälpt att man hänvisat till en samtidig insamling i arbetarrörelsen.

Västergötlands Annonsblad var tänkt som bas för en höger tidning med spridning i hela Skaraborgs län. När SAF visade intresse för tidningen väcktes förhoppningarna hos tidningens redaktör, men de släcktes lika fort som de kommit. Här är sista numret av tidningen, utgivet 29 november 1956.

En av tidningarna som i protokollet pekades ut som nedläggningsobjekt om det inte kom in mera pengar var *Västergötlands Annonsblad* i Skara. Det var lite motsägelsefullt, för tidningen hade, tvärt emot Eric Hägges förutsägelser i utredningen 1943, inte alls drabbats negativt av att den lokala konkurrenten övergått till daglig utgivning, vilket skedde 1953. Tvärtom hade tidningen gynnats och tack vare konkurrentens prishöjning hade upplagan stigit ganska kraftigt. Enligt statistiken från TS ökade den från 3 600 exemplar till över 7 000 på bara något år.

Men tidningen var fortfarande i underläge och i behov av ett stöd som Libertas inte längre kunde skaffa fram. I december 1956 gick den upp i folkpartistiska *Skaraborgs Läns Tidning*, som trots namnet inte var en länstäckande tidning, men åtminstone en daglig tidning för västra delen av länet.

"Ett dyrt nöje"

Då hade Helge Erneberg, som blev besviken på den uteblivna satsningen 1943, lämnat tidningen. Det gjorde han 1949, för att i stället skriva ett bokkapitel (Erneberg, 1951) om den franske nobelpristagaren i litteratur, Anatole France, känd bland annat för aforismen: "Att säga vad man tänker är ett dyrt nöje" (France, 1888–1892).

Det fanns visserligen några satsningar som lyckades, som sammanslagningen av *Skaraborgs Läns Annonsblad* och *Västgöta Korrespondenten*. Men med tanke på utfallet för de flesta av tidningarna som fick stöd av Libertas är det ingen dålig sammanfattning av näringslivets engagemang i den borgerliga pressen.

Referenser

- Andersson Odén, Tomas (1999). *Skaraborgar'n och Spionen. Tidningar i Västra Götaland genom 250 år*. Göteborg: Warne Förlag.
- Engblom, Lars-Åke (2002). *Tidningar dör, men pressen lever (1945–1958)*. I Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per, (red.)

- (2002). *Den Svenska Pressens historia, del IV. Bland andra mass-medier (efter 1945)*. Stockholm: Ekerlids förlag, s. 20–133.
- Erneberg Helge (1951). *Anatole France – en fallen ängel?* Stockholm. Särtryck av Svenska Humanistiska Förbundets minneskrift nr 61: Skarastudier. Andra samlingen.
- France, Anatole (1888–1892): *La vie littéraire*. Paris: Calmann-Lévy.
- Hägge Eric (1943) P.M. angående rationaliseringsplan. 11 Skaraborgs län. Centrum för Näringslivshistoria. SAF, Ö, Libertas.
- Hägge Eric (1945) Utredning ang. Skaraborgs-Tidningen. Centrum för Näringslivshistoria. SAF, Ö, Libertas.
- Hägge Eric (1947) P.M. nr 2 ang Rationaliseringsplan för Skaraborgs län, samt Företag nr 19 – Västergötlands Annonsblad. Centrum för Näringslivshistoria. SAF, Ö, Libertas.
- Lewin, Leif (1967). *Planhushållningsdebatten*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Odén, Tomas A. & Weibull, Lennart (2010). Presstöd före presstödet. Om näringslivets bidrag till den borgerliga pressen. I: *Presshistorisk årsbok, 2010*. Svensk Presshistorisk Förening, s. 210–211.
- Stenlås, Niklas (1998). *Den inre kretsen*. Lund: Arkiv förlag
- Wallin, Sven (1983). *Med FLT till miljonupplaga: en femtioårskrönika*. Stockholm: Förenade Landsortstidningar.

Underlaget till artikeln utgörs främst av protokoll och utredningar ur f.d. SAF-direktören Bertil Kugelbergs efterlämnade papper vid Centrum för Näringslivshistoria i Stockholm.

Tomas Odén är docent i journalistik vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, JMG, vid Göteborgs universitet. Han har tidigare arbetat som journalist, bland annat på lokaltidningar i Skaraborg.

E-post: tomas.oden@gmail.com

Miss a inte *Mediehistorisk Tidskrift*

■ För den som ännu inte upptäckt den norska guldgruvan för mediehistoriskt intresserade kan vi meddela att nummer 29/2018 innehåller artiklar om hur medierna bevakade Berlinmurens fall, om betydelsen av mediehistoria i en tid av snabb digital utveckling och om den perspektivskapande skillnaden mellan ”ytringsfrihet, ytringsansvar og ytringskultur”, exemplifierad av Ludvig Holbergs insatser på 1700-talet. Bland annat om *kranglefanter*, *fyllefanter* och *dilettanter*.

Nummer 30/2018 har digitaliseringen av det litterära och mediala kulturarvet som tema. Det handlar om olika aktörers motiv och ansvar och belyser förtjänstfullt etiska, kvalitativa och kontextuella problem.

(<http://www.pressetidsskrift.no>)

TvK

Per Rydén

Karl Erik Gustafsson – en enastående presshistorisk pionjär

Presshistorikern och professorn i massmedieekonomi

Karl Erik Gustafsson avled i maj 2018.

Per Rydén tecknar ett vänporträtt.

Karl Erik Gustafsson intog en central ställning inom medieforskningen. Hans livsverk spänner över många fält. Han har bidragit till att utveckla tidningarna. Han har påverkat samhällets mediepolitik. Han tog verksam del i det internationella forskningsutbytet och har själv prövat att verka i främmande land. Han har därmed gjort långt mera än vad man brukar hinna med under ett forskarliv. Han hade mer att ge. Men Karl Erik dog den 12 maj 2018, några månader före sin 80-årsdag den 8 oktober.

För att teckna bredden och djupet i hans livsverk behövs flera vittnen. Jag är ett av dem och jag hade glädjen att samarbeta med honom. Riktigt nära kom vi varandra från 1980-talets senare del, och jag hade sedan kontakt med honom in i det

sista. Vi fann varandra i utforskningen av pressens historia. Det blev också ett av de viktigaste områdena för honom.

Gustafsson tycktes överallt hemma. Smålänning var han av födsel och född i Ljungby. Merparten av sin skolning fick han och en god del av sin gärning utförde han vid Handelshögskolan i Göteborg. Men därefter återvände han till födelselandet och kom närmare den centrala Hamrinkrets han kände sedan tidigare. Han verkade vid Internationella Handelshögskolan i Jönköping som landets produktivaste pensionär under åren 2003–2008 och fortsatte att verka livet ut. Hans tredje landskap blev Halland, där vistet i Ugglarp från 1970 rymde 45 kvadratmeter. Det byggdes på ända fram till 2006 då det var helt färdigt. Dottern och barnbarnen håller till på sin hästgård i samma trakt. Med sin trivsamma trygghet hemmavid blev Gustafsson med sina goda språkkunskaper en naturlig internationalist. Särskilt nära hade han till Norge och Finland, Frankrike, USA och Ryssland.

Ekonom och historiker

Gustafsson blev civilekonom 1963, ekonomie licentiat 1970, docent 1975 och visade strax att hans lärdomar hade giltighet också för en vidare krets. De blev därmed till gagn för utredningar och beslutsfattande. I sin licentiatuppsats studerade han hur företagsledare värderade olika slag av reklam och det kom till nytta i den reklamutredning som tillsattes 1966. De där uppvisade insikterna gjorde att han därefter anlätades av 1972 års pressutredning. Det var här som han lanserade sin täckningstalsteori. Den uppmärksammades internationellt och fick inhemska följder för det svenska presstödet utformning.

Men den förnyande pionjären blev också trotjänare. Han följde upp sin kartläggning av tidningarnas ekonomi från inrättandet av Presstödsnämnden och gav sedan perspektiv på saken under mer än trettio år. Ekonomen har därmed också

Karl Erik Gustafsson (1938–2018). Foto: Tommy Svensson, DN/TT.

visat sig vara historiker. Under 1980-talet prövade han även att belysa nya medieområden, däribland televisionens utveckling. Spännvidden ökade likaså genom att han tog sig an de lokala medierna och anlade ett nordiskt perspektiv.

1989 utnämndes han till professor i massmedieekonomi i Göteborg; det var landets första på det området. Han kände och utvecklade detta område samtidigt som visade sig behärska hela det medievetenskapliga fältet och göra det med sin vinnande personlighet. Han kom inte minst att spela en avgörande roll för att klargöra mediernas historia. Han tillträdde sin tjänst vid den tid då planerna på att teckna den svenska presshistorien satts på dagordningen. Där kom han att göra en avgörande insats. Det var där som jag började det långvariga samarbetet med honom. Symboliken anmälde sig genom att vi på 1990-talets första vardag diskuterade pressens framtid i radio.

En stor svensk presshistoria

Den svenska pressen har en stolt historia alltifrån 1645. Men under det sena 1900-talet skulle det visa sig att pressens långa upplagestegring bröts. Den allmänna expansionen av innehållet var förbi, och en del viktiga annonser sökte nya kanaler. Att söka förklaringar i historien låg nära till hands. Mötet mellan forskare i Göteborg och Lund spelade en roll. I Lund hade Claes-Göran Holmberg, Ingemar Oscarsson och jag skapat *En svensk presshistoria* (1983), och fem år senare föreslog jag att vi borde gå vidare. Mötet med Gustafsson blev avgörande för att det steget togs. Vi menade att det var dags att övergå från det yviga pratet till det energiska skrivandet. Ett viktigt steg togs vid det minnesvärda tillfälle då Gustafsson såg till att i Göteborg fira den svenska pressens 350-åriga tillvaro den 19 september 1995. Då nåddes vi av beskedet om en grundplåt från

Tidningsutgivarna på en miljon kr till skapandet av en stor presshistoria.

Nästa steg togs den 9 oktober 1996. I Tidningsutgivarnas dåtida lokaler vid Kungsholmstorg i Stockholm fick jag en fråga som jag inte fått vare sig förr eller senare: ”Hur mycket är det som fattas?” Summan kunde anges, och *Jönköpings-Postens* Stig Fredriksson svar var ännu mera unikt: ”Ni kan räkna på dem!” Sedan gick allt så mycket fortare. Gunilla Lundström anställdes som redaktionssekreterare den 23 oktober 1996. Den 1 november var Karl Erik Gustafsson och jag också i formell mening huvudredaktörer. Vi njöt av att ett länge diskuterat projekt kunde förverkligas, så mycket mer som det skedde i ett så gynnsamt klimat.

Det var en ren fröjd att jobba i denna krets. Arbetslaget etablerades snabbt men efter prövning som inte bara gällde sakkunskap utan också handlingskraft. Efter en kort tids övervägande beslöt sig redaktörerna att ställa upp också som skribenter för var sina avsnitt. Också de övriga måste nämnas vid namn: i första delen var det Claes-Göran Holmberg, Ingemar Oscarsson och Jarl Torbacke; i den andra Dag Nordmark, Eric Johannesson och Birgit Petersson; i den tredje hade jag sällskap av Gunilla Lundström och Elisabeth Sandlund; i den fjärde hade Karl Erik följe av Lars-Åke Engblom och Sverker Jonsen. Lundensarna fick alltså liksom göteborgarna en central position, när vi trädde i lundensaren och göteborgaren Otto Sylwans spår.

Plan för fyra band

Planerna lades fast den 10 april 1997. Då gavs också en tidsplan för de fyra band som skulle fyllas. Utöver skribenterna engagerade vi en rad specialister, också de kända för att få saker gjorda i tid: Torbjörn Vallinder, Jan Svensson, Lars Rumar, Jan-Eric Malmquist, Ronny Severinson, Sigurd Glans, Staf-

fan Sundin och Tobias Lindberg. Hur viktigt det än var att bemanna arbetsrummen, så fanns det behov av att regelbundet ses och diskutera stort och smått. Det utbildades en ordning med två årliga symposier. Men forskningen och skrivandet var i centrum. Redaktionen inskräpte hela tiden att planer var till för att hållas och erbjöd sig till den ändan både att fylla i och att korta ner.

Karl Erik Gustafsson (till vänster) och Per Rydén på taket ovanför Östgöta Correspondentens redaktion 3 oktober 2000 efter att de presenterat första delen av Den svenska pressens historia enligt utlovad tidtabell. Foto: Pia Molin, Östgöta Correspondenten.

Vi hade under hela resan sagt att det första bandet skulle presenteras den 3 oktober 2000. Den oförsiktigaste av oss hade dessutom dragit till med att det skulle ske klockan 10 denna dag. Men när vi presenterade boken i Stockholm på rätt dag var klockan 12. Det ursäktades av att vi redan klockan 8 denna dag hade hunnit presentera den på *Östgöta Correspondenten* i Linköping. Vi fick höra att vårt sätt att inte var vanligt. Naturligtvis kom också de återstående tre delarna på utlovad dag. Under åren 2000–2002 skapades de fyra väl illustrerade banden; totalt blev sidorna 1 550. Därtill lades under följande år Tobias Lindbergs register om 90 sidor.

Vi fullföljde uppdraget och gjorde det på utlovad tid. Men av bara farten såg vi till att göra mer. Redan när den första delen var på väg till trycket blev vi varse att de tre flitiga författarna där nu skulle känna sig nästan lediga. Claes-Göran Holmberg, Ingemar Oscarsson och Jarl Torbacke lät sig locka att tillsammans med de två redaktörerna att ta sig an historien över *Post- och Inrikes Tidningar*. Ett av våra första symposier under arbetet hade vi förlagt till Börshuset. En del av föreläsningarna hade tagits tillvara i volymen *Perspektiv på Post- och Inrikes Tidningar* (1998). Efter en ansökan till ägarna Svenska Akademien stod villkor och bidrag klara dagen efter tacksägelsedagen den 15 oktober 2001. Resultatet blev 2005 en 600-sidig volym kallad *Världens äldsta. Post- och Inrikes Tidningar under 1600-, 1700-, 1800-, 1900- och 2000-tal*. Även här såg vi till att hålla lämningsstiderna, vilket Akademiens dåvarande sekreterare Horace Engdahl tacksamt anammade eftersom han inte var van med sånt.

Skriftserien Sylwan

Mycket gjorde mer. Ja, kretsen kring den första stora svenska presshistorien gjorde mycket mer än vad som utlovats. För att ta vara på det skapades också en särskild skriftserie som natur-

ligtvis fick namnet Sylwan efter den föregångare som tidigare verkat i både Lund och Göteborg. Under åren 1998–2013 trycktes där en rad publikationer. De blev ostraffbara 21 till antalet. De har högst olika karaktär och anknytningen till den centrala historien är olika stor. Det kändes högst befogat att två centrala medarbetare fick sina doktorsavhandlingar publicerade där: Gunilla Lundström med *När tidningarna blev moderna. Om svensk journalistik 1898–1969* (2003) och Tobias Lindbergs med *Ett nytt sätt att se. Om bildtidningen Se 1938–1945* (2004). Den sistnämnde såg också till att Sture M. Wallers *Den svenska pressens upplagor 1824–1872* kom på tryck (2001).

Flera andra medarbetare bidrog med ytterligare skrifter: Sverker Jonsson med *Pressen i Kalmar län under 1900-talet* (1998) och *Bland gnetar och rödhättor* (2002), Jarl Torbacke med *Allehanda skepnader* (2005) och Birgit Petersson med *Från journalist till murvel* (2006). Trots eller tack vare de uppställda kraven på att göra sig färdig i tid fann sig de många medarbetarna tillfreds och bönade om att vi skulle fortsätta. Vi samlades också till en återträff i Göteborg, så småningom dokumenterad i Sylwan-volymen *PS till Den svenska pressens historia* (2006). Som sista del i serien utgavs Bengt Johanssons och Tomas Odéns *Politiska annonser. Partiernas valreklam i dagspressen genom 100 år* (2013).

De två huvudredaktörerna uppträdde inte bara som ledare av skrivande och sammankomster och som utgivare utan svarade själva också för utanförliggande insatser. Vi lämnade i del 9 (2001) spår efter oss av att ha hugfäst Tidningsutgivarnas 100 år vid en sammankomst på Kongl. Myntet på Kungsholmen några år tidigare. Karl Erik och jag medverkade i teckningen av *Presshistoriens pionjärer* (2009). Vi summerade på grundval av fyrbandshistoriken på tu man hand *A History of the Press in Sweden* över 370 sidor och där följs tidningsutvecklingen tätt inpå utgivningsåret 2010.

I en värld som vimlar av så mycket som aldrig blir gjort och i varje fall inte i tid såg vi alltså till att göra mer, göra färdigt och

göra det i tid. Jag skyller på Karl Erik att så mycket blev gjort. Samarbetet med honom omges av ljus. Jag har aldrig någonsin hunnit med så mycket. Jag tvekar inte att säga att det också var det roligaste jag varit med om i mitt forskarliv. Vad vi hann med! Det måste även den som var med få lov att säga. Jag tror mig om att i nästan alla samarbeten jag har varit inblandad i ha gjort min del och ofta lite mer än så. Men i samarbetet med Karl Erik är jag inte säker på det. Men oberoende av vem som var humla och vem som var flitmyra var vi överens om att delad arbetsglädje är en sann lycka.

Ett rikt liv och en enastående arbetsinsats avtecknar sig redan i denna hastiga återblick. För att göra den rättvisa krävs en hel biografi. Själv valde Karl Erik att teckna andra och i ett par av sina sena verk gav han där något av det bästa och därmed också något av sin egen personlighet. Ett par av hans sena arbeten lämnar viktiga bidrag. Den kreativa forskaren avtecknar sig i den täta skriften i *Den kreativa forskningsfinansiären*. Det är som underrubriken säger en skildring av Carl-Olof och Jenz Hamrins stiftelse (2011). Men på de 110 sidorna ryms också en substantiell framställning av hur privata stiftelser spelar en ökande roll för offentlig forskning. Genomgången av anslagsmottagare ger en bakgrund både till satsningen på presshistorien och på The Media Management and Transformation Centre (MMTC) i Jönköping. ”En omistlig aktör” lyder rubriken över slutkapitlet och det handlar med god rätt om Stig Fredriksson. Det återstår för oss andra att urskilja Karl Erik Gustafssons aktörsroll. Det här är kanske en början.

Biografi om Stig Fredriksson

Det är nåd att få sluta på topp. Så blev det för Karl Erik. Han använde en betydande del av sina sista krafter när han fullföljde bilden av Stig Fredriksson. *På Stigs tid* blev Karl Eriks sista och mest fängslande bok. Där berättas historien om en

märklig och mångsidig person. Stig Fredriksson efterträdde sin svärfar i ledningen för *Jönköpings-Posten* och de efter hand allt flera andra verksamheter som knöts till företaget. Han var kvar i ledningen i nästan 40 år fram till december 2007. Boken formar sig till en biografi över en ledande tidningsman men blir samtidigt ett stycke svensk presshistoria, sedd från ett familjeägt tidningsföretag som skaffade sig en roll som sträcker sig långt utanför utgivningsorten Jönköping.

Projektet inleddes i oktober 2012 och blev klart på våren 2016. Karl Erik hade tillgång till Hamrin-arkiven som Stig hade ordnat upp och gjort tillgängliga. Brev utgjorde också en viktig källa. Många av tidningsnumren hade han tillfälle att begrunda på tidningsarkivet i Lund under hösten 2013.

Som sig bör i en biografi är uppläggningsen i huvudsak kronologisk så när som på fyra bakgrundskapitel som bland annat handlar om företagens och Stigs bakgrund. Här skildras uppbyggnaden av tidningshuset Hamrin från första generationen Hamrins inträde i tidningen till överlämnandet av företaget till Stig Fredriksson, gift med tredje generationens Christina Hamrin. Här lyfts det mindre kända fram i form av Stigs uppväxt, släkt och familjetraditioner liksom det lokala samhällsklimatet. Också tiden som student i Lund, hans vägval i studierna och familjebildning sätts på plats.

Stig prövade olika yrkesbanor i Stockholm men kände det som en befrielse när han värvades av sin svärfar till *Jönköpings-Posten*. Ett företagsamt liv hade kunnat ta sig andra former i andra städer men väl på plats i Jönköping visade sig hans liv få sin fulla mening. Företaget förvandlades på ett sätt som nästan inget annat. Det ystra 1980-talet medförde en dramatisk och lyckosam utveckling fram till det att Stig kunde lämna över till fjärde generationen Hamrin. I avslutningen utgör smålänningen Stig den röda tråden. Underrubrikerna avslöjar att det rör sig om Stigs relationer till forskningen, Stig som företagare i Småland och Stig som ”redi smålänning”. Först här blev det

för omvärlden känt att Stig under många år hade plågats av sjukdom och trots eller tack vare det utträttat mer än de flesta. Han är borta sedan 2008.

Och nu är Karl Erik också borta. Han utträttade mycket i sina städer och i sina fack. Han tog det aldrig piano i sitt verkande. Men han spelade piano. Han samlade som den ende på de musikstycken som skapats för tidningarnas räkning. Saknaden är stor. Hans like finns naturligtvis inte. Hans ton ska fortsätta att ljuda.

Karl Erik Gustafssons presshistoriska verk i urval

Sverige (Expressen). Berättelsen om hur Expressen blev Sveriges rikstidning. Sthlm: Marieberg, 1984.

Utspel och svarsåtgärder vid etablering: praktikfall om tidningskonkurrensen i Rogaland 1985–1988. Gbg: Handelshögskolan, 1988.

(Red.), *Veckopressen – nedgång men inte fall.* Gbg: Handelshögskolan, 1990.

(Red.), *Veckopressbranschens struktur och ekonomi.* Gbg: Handelshögskolan, 1991.

Nordisk dagspress – struktur och ekonomi. Gbg: Handelshögskolan, 1992.

La presse des pays baltes avant et après le tournant. Une l'étude comparative des formes de transformation. Gbg: Handelshögskolan, 1995.

The origins and development of the Swedish tabloid Expressen 1944–1994. Gbg: Handelshögskolan, 1996.

Dagspressen i Norden. Lund: Studentlitteratur, 1996.

Nordisk landsortspress på 1990-talet. Gbg: Handelshögskolan, 2001.

En vals om tidningsmarscher: musikens roll i pressforskningen. Tidskriften *Ikoner*, 2. Lund, 2002.

Dagspressens ekonomi 1976–2010. En rapport om presstödsnämndens externa räkenskapsanalyser. Sthlm: Presstödsnämnden, 2012.

Den kreativa forskningsfinansiären. Carl-Olof och Jenz Hamrins stiftelse. Jönköping: Carl-Olof och Jenz Hamrins stiftelse, 2012.

På Stigs tid. Familjen Hamrin & Jönköpings-Posten 1970–2007. Sthlm: Ekerlid, 2016.

[Tillsammans med Ulla Carlsson (red.)]

Den moderna dagspressen 350 år. Gbg: Nordicom, 1996.

[Tillsammans med Per Rydén (red.)]

Perspektiv på Post- och Inrikes Tidningar, Sylwan 1. Gbg: Nordicom, 1998.

Ständigt dessa landsortstidningar, Sylwan 3. Gbg: Nordicom, 1998.

Grundad 1830 av Lars Johan Hierta, Sylwan 4. Gbg: Nordicom, 1999.

Folk och press i rörelse, Sylwan 5. Gbg: Nordicom, 1999.

Tidningarnas Klara, Sylwan 6. Gbg: Nordicom, 2000.

Konkurrens och förnyelse, Sylwan 7. Gbg: Nordicom, 2000.

Den svenska pressens historia, 1–4. Sthlm: Ekerlid, 2000–2002.

Tidningsutgivarna 4 x 25 år, Sylwan 9. Gbg: Nordicom, 2001.

Tema presshistoria, Sylwan 11. Gbg: Nordicom, 2002.

Att skriva god historia, Sylwan 12. Gbg: Nordicom, 2003.

PS till den svenska presshistorien, Sylwan 17. Gbg: Nordicom, 2006.

Presshistoriens pionjärer, Sylwan 18. Gbg: Nordicom, 2009.

A history of the press in Sweden, Sylwan 20. Gbg: Nordicom, 2010.

[Tillsammans med Claes-Göran Holmberg, Ingemar Oscarsson, Jarl Torbacke & Per Rydén]

Världens äldsta. Post- och Inrikes Tidningar under 1600-tal, 1700-tal, 1800-tal, 1900-tal och 2000-tal. Sthlm: Atlantis, 2005.

[Tillsammans med Lars-Åke Engblom]

Mönster i nordisk medieutveckling. Jönköping: Högskolan för lärande och kommunikation, 2007.

Per Rydén är pensionerad professor i litteraturvetenskap som har ägnat en god del av sin vetenskap åt pressforskning. Karl Erik Gustafsson och Per Rydén var bland annat redaktörer för *Den svenska pressens historia* i fyra band (2000–2002).

E-post: per@rydens.eu

Svensk Presshistorisk Förening*

Verksamhetsberättelse för året 2018

Ordinarie styrelseledamöter:

Elisabeth Sandlund-Gäfvert, ordförande

Åke Pettersson, vice ordförande och redaktör för hemsidan

Anna-Britt Benjour, skattmästare

Kristina Lundgren, sekreterare

Torbjörn von Krogh, årsboksredaktör

Elin Gardeström

Anders Franck

Johan Hirschfeldt

Eva Jais-Nielsen

Suppleanter

Pär Nilsson, Ola Sigvardsson, Fredrik Stiernstedt

Revisorer

Ulf Eriksson, Sanna Lindén

* Svensk Mediehistorisk Förening inledde sin verksamhet 1 januari 2019. Föregångarens namn var Svensk Presshistorisk Förening. Här följer dess sista verksamhetsberättelse.

Revisorssuppleanter

Jens Karlsson, Staffan Sundin

Valberedning

Lars-Åke Engblom, sammankallande, Birgitta Ney, Birgit Petersson, Göran Svensson

Årsmöte

Föreningens årsmöte ägde rum i Radiohuset/Studio 5, Stockholm, den 23 april 2018 med sedvanliga årsmötesförhandlingar och stipendieutdelning. Därutöver togs ett första beslut om ändring av stadgarna för att genomföra föreningens namnbyte till Svensk Mediehistorisk Förening.

Ett extra medlemsmöte genomfördes den 29 oktober i Finlandshuset för att bekräfta ändringen av stadgarna så att namnbytet kan genomföras vid årsskiftet 2018/19. Båda besluten var enhälliga.

Styrelse

Styrelsen har haft fyra protokollförda sammanträden. Därtill har arbetsutskottet sammanträtt vid fyra tillfällen.

Medlemsstatistik

Föreningen hade vid utgången av 2018 341 enskilda och 30 juridiska personer, huvudsakligen medieföretag, som medlemmar.

Under året har tre medlemsbrev skickats ut med vanlig post för att informera alla medlemmar om föreningens pågående verksamhet.

Främjande av föreningens ändamål

Föreningen har enligt stadgarna till uppgift att stödja och stimulera forskning rörande pressens och etermediernas historia, att utge publikationer med inriktning på pressens och etermediernas historia, samt att samverka med andra institutioner, stiftelser och föreningar med inriktning på pressens och etermediernas historia. Detta har under året främst skett genom utlysning och utdelning av tre mediehistoriska stipendier, utgivning av föreningens årsbok, samt styrelsens kontakter med och deltagande i olika närliggande organisationer och institutioner.

Uppgiften att stödja verksamheten vid Sveriges Pressarkiv/Riksarkivet och verka för att arkivmaterial överlämnas dit eller till annan lämplig arkivinstitution, samt att i övrigt verka för god arkivvård hos pressens arkivbildare, sker kontinuerligt genom styrelsekontakter med Riksarkivet och spridning av den broschyr för arkivvård av mediehistoriskt material som föreningen tagit fram. En mer detaljerad beskrivning av årets verksamhet redovisas under respektive punkt nedan.

Stipendier med mera

Årets två stipendier för mediehistorisk forskning kronor á 25 000 kronor vardera tilldelades

Lilian Öhrström för en studie om *Dagens Nyheter*s projekt med en läsarombudsman under åren 2002–09, samt till Staffan Thulin för en studie om *Piteå-Tidningen*, dess överlevnad och dess grundare Salomon Salomonsson.

Årets stipendium för kandidat- eller magisteruppsats i mediehistoria á 10 000 kronor tilldelades Lars Wickman för hans masteruppsats om ”Pariskorrespondenten Claës Lundin. En studie av 1860-talets ’Pariserbref’ och mediasystem”.

Föreningens hemsida har fortlöpande uppdaterats med information om föreningens verksamhet, mediehistorisk litteratur och aktuella mediehistoriska händelser.

Broschyrer för medlemsvärvning och om mediehistoriska arkiv, dvs vilka arkivinstitutioner som tar emot personliga arkiv och tidningsföretagens arkiv, har delats ut vid bokmässan i Göteborg och i samband med föreningens olika program.

Föreningen är sedan 2014 medlem av samarbetsorganisationen DELS, De Litterära Sällskapen i Sverige. Sedan tidigare är föreningen också medlem i den ideella föreningen De Svenska Historiedagarna.

Under året har styrelsemedlemmar deltagit i ett antal konferenser, bl. a om det demokratijubileum som planeras av olika institutioner för att uppmärksamma åren 1918–21 med den allmänna rösträttens införande i Sverige. Årsboksredaktören deltog i De svenska historiedagarnas årskonferens i Visby och informerade via vår grafiska samarbetspartner eddy.se ab:s bokbord om årsboken och föreningen samt värvade nya medlemmar.

Arrangemang

Föreningen arrangerade den 13 mars ett uppskattat seminarium i Lund om ”Journalister i litteraturen” vid Lunds universitets Språk och litteraturcentrum, med medverkan av Claes-Göran Holmberg, Arne König och Patrik Lundell, modererat av Åke Pettersson.

Vid ett möte på Historiska Museet den 23 maj presenterades *Presshistorisk årsbok 2018* med Birgitta Ney som moderator och medverkan av redaktören Torbjörn von Krogh, samt skribenterna Erik Edoff och Karin Milles.

Den 11 september hölls ett seminarium i samarbete med Riksarkivet om vad som finns i Sveriges Pressarkiv och hur man söker i de olika arkiven och registren. Från föreningen

medverkade Birgitta Ney, och från Riksarkivet Marie Lenner-sand och Nina Linder.

Vid årets bokmässa i Göteborg den 27–30 september delade föreningen monter tillsammans med Gustaf Hellström-sällskapet inom De litterära sällskapens (DELS) utställningsområde. Föreningen bidrog också med två föredrag på DELS egen scen; Torbjörn von Krogh om Carl Lindhagen som tidig mediekritiker, och Kristina Lundgren om Tora Garms reportage från den första revolutionstiden i Petrograd 1918. Åke Petterssons intervjuer med föredragshållarna lades ut på föreningens hemsida. I föreningens monter såldes många mediehistoriska böcker och under mässdagarna fick föreningen också ett stort tillskott av nya medlemmar.

I samband med det extra medlemsmötet den 29 oktober i Finlandshuset hölls ett välbesökt (84 personer) seminarium i samarbete med Finlandsinstitutet om pressens bevakning av finska inbördeskriget 1918, med medverkan av forskaren Tobias Berglund och författaren/journalisten Niclas Senner-teg, modererat av Åke Pettersson. Hela seminariet spelades in och finns tillgängligt på hemsidan via YouTube.

Årsbok

Presshistorisk Årsbok 2018 utkom i mitten av maj som den tretiofemte i ordningen, och i nytt format. Boken innehöll tolv artiklar och omfattade totalt 224 sidor.

Redaktionsgruppen har bestått av FD Torbjörn von Krogh, (redaktör), professor Lars-Åke Engblom, docent Jonas Harvard, docent Kristina Lundgren, FD Gunilla Lundström, docent Birgitta Ney och docent Birgit Petersson.

Medlemsförteckning 2018

Abrahamsson, Bengt, Göteborg

Abrahamsson, Kenneth, Hägersten

Ahlberg, Anders, Älta

Ahlqvist, Eva-Lena, Stockholm

Ajaxson, Anders, Karlstad

Almer, Tore, Hässleholm

Andersson, Börje, Göteborg

Andersson, Erik J, Örkelljunga

Andersson, Jan G, Kalmar

Andersson, Johnny, Åskloster

Andersson, Per-Olof, Ingelstad

Andersson, Rune, Strängnäs

Andersson, Sven-Erik, Lund

Andersson, Sylve, Lund

Andersson, Ulf, Västra Frölunda

Andersson, Ulf B, Dalarö

Andrén, Gunnar, Stocksund

Anell, Lars, Stockholms

Arnberg, Klara, Skärholmen

Arvidsson, Lennart, Alingsås

Awebro, Kenneth, Stockholm

Axelsson, C G, Falsterbo

Axelsson, Mats, Göteborg

Barke, Gunnar, Odensbacka

Bengtson, Jörgen, Enånger

Bengtsson, Billy, Vinslöv

Benjour, AnnaBritt, Stockholm

Berger, Gertrud, Lund

Bergstrand, Jan-Erik, Farsta

Bergström, Hans, Arvika

Bergström, Håkan, Falkenberg

Bergström, Peter, Bålsta

Bernhard, Irene, Uddevalla

Bernhardsson, Bo, Stockholm

Berns, Lennart, Stockholm

Birgersson, Dan, Dalby

Bjelkholm, Mia, Stockholm

Björkman, Börje, Växjö

Björnsson, Anders, Kista

Blomé, Gunilla, Vallentuna

Boberg, Kåre, Vaggeryd

Bokgren, Bo, Göteborg

Bonnier, Pontus, Stockholm

Bosved, Michael, Nacka

Brink, Lars, Mellerud
Bruce, Edith, Finsspång
Bruce, Leif, Finsspång
Brügge, Anne, Delsbo
Byström, Tora, Överhörnäs
Börjesson, Britt, Göteborg

Carnbro, Kjell, Sundsvall
Carlsson, Ulla, Göteborg
Carlstoft Bramell, Anna-
Karin, Lomma
Cavallie, James, Stockholm
Centerwall, Stefan, Göteborg
Cronqvist, Marie, Lund

Dahlén, Peter, Moss, Norge
Dahlman, Erik, Lund
Dahlström, Sven-Erik, Säffle
Dahlqvist, Börje, Björkvik
Darrell, Birgitta, Råå
Delbro, Ulf, Göteborg
Dellgren, K-E, Stockholm
Dimming, Lars, Västra Frö-
lunda
Dopping, Stafan, Nacka
Strand

Edlund, S. Gunnar, Täby
Edström, Maria, Göteborg
Ekdahl, Mats, Helsingborg
Eklund, Stefan, Borås
Ekman, Stefan, Göteborg
Ekstedt, Göran, Skärhamn
Ekström, Göran, Hovås
Elgemyr, Göran, Stockholm
Elgemyr Krook, Sofia, Stock-
holm
Eliasson, Per-Elof, Västra
Frölunda
Ellefson, Merja, Umeå

Elsässer, Sophie, Lund
Engblom, Lars-Åke, Göteborg
Engqvist, Lars, Åseda
Ericsson, Bo, Hägersten
Eriksson, Bertil, Södertälje
Eriksson, Bodil, Falun
Eriksson, Lars H, Älta
Erlandson, Lars Gunnar,
Stockholm
von Essen, Charlotte, Lomma
Ewers, Lars, Falsterbo

Falck, Jonathan, Billdal
Falk, Bertil, Trelleborg
Falkvik, Ingmar, Stockholm
Fernberg, Magnus, Sävedalen
Fichtelius, Erik, Enskede
Finer, David, Stockholm
Forsgren, Nils, Lidingö
Forsman, Michael, Skarpnäck
Franck, Anders, Göteborg
Fredriksson, Kjell, Karlstad
Fröier, Mats, Göteborg
Funck, Claes, Saltsjöbaden
Funcke, Nils, Stockholm

Gardeström, Elin, Hägersten
Gerd, Jan, Trollhättan
Gerentz, Martin, Stockholm
Gidlöf, Leif, Stockholm
Gillberg, Jan, Gränna
Gilly, Pierre, Tranås
Glans, Sigurd, Stockholm
Gottfridsson, Roger, Vellinge
Grenfeldt, Bror, Handen
Gullberg, Stephan, Spånga
Gustafsson, Bengt, Vellinge
Gustavsson, Björn, Boda
Kyrkby
Gustavsson, Tobbe, Hässelby

Gäre, Susanne, Hallaryd
Göransson, Mattias, Göteborg
Göthe, C-G, Växjö

Hallenberg, Jerker, Linköping
Hammarlund, Karl-Gunnar,
Haverdal

Hamrin, Christina, Jönköping

Hansen, Lars-Erik, Bromma

Hanson, Nils, Västra Frölunda

Hansson, Göran, Norrköping

Hansson, Johan, Hörnefors

Hansson, Johan, Spånga

Hansson, Oloph, Stockholm

Hatje, Ann-Katrin, Solna

Hedberg, Gunnel, Malmö

Hedén, Anne, Stockholm

Hedén, Per-Åke, Linköping

Hedvall, Barbro, Torekov

Hellsten, Unn, Bagarmossen

Henriksson, Anita, Spånga

Henriksson, Claes, Spånga

Hirschfeldt, Johan, Stockholm

Hjelte, Gudrun, Stockholm

Hjorth, Anna, Stockholm

Holmberg, Claes-Göran, Lund

Holmblad, Marika, Stockholm

Holmlund, Gunnar, Göteborg

Holmqvist, Göran, Helsing-
borg

Hultén, Olof, Kalmar

Hultén, Gunilla, Uppsala

Hultman, Kristina, Stockholm

Håkansson, Per-Arne, Stock-
holm

Häggqvist, Patrik, Öjebyn

Hök, Jöran, Bandhagen

Hörsell, Ann, Stockholm

Ilshammar, Lars, Stockholm

Ingvarson, Eva, Höör

Jais-Nielsen, Eva, Stockholm

Jansson, Dan, Karlskrona

Jarlbrink, Johan, Umeå

Jigenius, Pär-Arne, Göteborg

Johansson, Anders, Strängnäs

Johansson, Anette, Huskvarna

Johansson, Bengt, Mölndal

Johansson, Marcus, Ljungby

Johansson, Östen, Stockholm

Jonsson, Gunilla, Havdhem

Jonsson, Göran, Stockholm

Jonsson, Sverker, Göteborg

Josephson, Olle, Bandhagen

Junback, Carl Gunnar, Stock-
holm

Järtelius, Arne, Malmö

Jönsson, Christer, Göteborg

Kalin, Yngve, Hyssna

Karlsson, Hugo, Knislinge

Karlsson, Johnny, Olofström

Karlsson, Ove, Hägersten

Kimsjö, Thelma, Stockholm

Kleberg, Madeleine, Stock-
holm

Klein, Ernst, Danderyd

von Krogh, Torbjörn, Stock-
holm

Källström, Ulf o Mia, Göte-
borg

König, Arne, Malmö

Lambert-Olsson, Håkan,
Lidingö

Larsson, Håkan, Krokomb

Larsson, Sören, Sollentuna

Larsson, Tomas, Stockholm

Lazzari, Franco, Göteborg
Lenken, Peter, Alingsås
Liscano, Armando, Göteborg
Lidberg, Einar, Filipstad
Lidén, Sture, Uppsala
Lilja-Svensson, Margareta,
Mörbylånga
Lind, Kalle, Malmö
Lindberg, Tobias, Stockholm
Lindblad, Maria, Staffanstorp
Lindblom Hulthén, Agneta,
Tvååker
Lindgren, Bengt, Jönköping
Lindén, Mats, Stockholm
Linder, Nina, Bromma
Lindhoff, Håkan, Hägersten
Lindstedt, Niklas, Stockholm
Lindskog, Mac Lennart, Täby
Lindström, Per, Lund
Lindström, Sverker, Stock-
holm
Ljungqvist, Kenneth, Varberg
Lundgren, Kristina, Nacka
Lundström, Gunilla, Lomma
Lundälv, Jörgen, Gånghester
Löfquist, Thomas, Lund
Lönnbom, Ingemar, Karls-
krona
Lönnroth, Ami, Södertälje
Löwgren, Göran, Bromma

Magnergård, Omar, Lidingö
Malmquist, Jan-Erik, Lund
Malmsten, Anders, Lidingö
Mannerfred, Åke, Borås
Mattisson, Lennart, Örebro
Mattsson, Per Eric, Södertälje
Mejdevi, Hans, Västerås
Melander, Ellinor, Bromma
Melander, Per, Stockholm

Mellbourn, Anders, Bromma
Methi, Maria, Helsingborg
Modig, Göran, Kalmar
Mogensen, Lars, Vitaby
Molin, Karl, Stockholm
Montell, Leif, Alingsås
Månson, Hans, Limhamn
Mårtensson, Bo, Saltsjö-Boo
Mårtensson, Torbjörn, Ystad

Ney, Birgitta, Stockholm
Nilsson, Carsten, Skarpnäck
Nilsson, Pär, Gnesta
Nilsson, Torbjörn, Stockholm
Nordegren, Thomas, Bromma
Nordling, Jonas, Stockholm
Nordlöf, Malte, Gusum
Nordmark, Dag, Karlstad
Nordström, Bo, Lindome
Norling, Anna, Gävle
Norrman, Leif, Annerstad
Nycander, Svante, Sigtuna
Nygren, Gunnar, Mariefred
Nyström, Lars, Linköping
Näslund, Nils Sture, Malmö

Odén, Tomas, Göteborg
Olander, Håkan, Stockholm
Ohlén, Alf, Adelsö
Olofsson, Morgan, Stockholm
Olow, Anders, Stockholm
Olson, Rolf, Stockholm
Olsson, Jimmy, Staffanstorp
Oscarsson, Ingemar, Lund

Pagil, Arne, Göteborg
Pernelberg, Csaba Bene,
Landskrona
Pers, Anders H, Hallstaham-
mar

Persson, Lars, Göteborg
Persson, Lennart, Simrishamn
Persson, Roland, Kristianstad
Perwe, Johan, Vaxholm
Pettersson, Birgit, Umeå
Pettersson, Åke, Lund

Rabenius, Lars, Stockholm
Rahm, Henrik, Lund
Ramklint, Lars, Malmö
Reinholdsson, Anders, Kinna
Rinkeborn, Hans, Västerås
Romefors, Örjan, Stockholm
Rosén, Robert, Gävle
Rosin, Mats, Umeå
Rosqvist, Lennart, Angered
Rudhe, Elisabet, Hägersten
Rumar, Lars, Stockholm
Runow, Andreas, Lund
Rur, Bengt, Vaddö
Ruth, Arne, Stockholm
Rydén, Per, Lund
Rydh, Marianne, Solna

Samuelsson Leffler, Agneta,
Saltsjö-Boo
Samuelsson, Jan, Härnösand
Sandahl, Dag, Moheda
Sandén, Weimar, Älvsjö
Sandlin, Lars, Nacka
Sandlund-Gäfvert, Elisabeth,
Bromma
Sandström, Robert, Solna
Sehlin, Maria, Malmö
Sigvardsson, Ola, Stockholm
Sjögren, Martin, Göteborg
Sjöman, Börje, Stockholm
Sjöstrand, Nils, Stockholm
Skoglund, Lars-Olof, Stock-
holm

Sköld, Gullan, Stockholm
Sollbe, Barbro, Gävle
Sommelius, Sören, Helsing-
borg
Stenius, John, Uppsala
Stenmark, Bernt, Sandviken
Storn, Thomas, Lund
Strandell, Leif-Rune, Stock-
holm
Strömquist, Stefan, Uppsala
Stål, Margareta, Jörlanda
Sundin, Staffan, Jönköping
Svanberg, Åke, Strömstad
Swedberg, Eric, Dingle
Svedin, Lennart, Malmö
Svensson, Carl-Johan, Jönkö-
ping
Svensson, Göran, Uppsala
Svensson, Janne, Huskvarna
Svensson, Sonja, Stockholm
von Sydow, Elisabeth, Lidingö
Söderbergh, Catharina, Järfälla
Söderlund, Marcus, Brandber-
gen

Thorsell, Staffan, Stockholm
Thorsson, Jan, Skivarp
Thulin, Staffan, Skarpnäck
Thunström, Anders, Lötorp
Tjerneld, Andreas, Ljugarn
Torekull, Bertil, Brantevik
Tornbjer, Charlotte, Lund

Ullenhag, Jörgen, Uppsala

Wadbring, Ingela, Alingsås
Wedel, Kristian, Göteborg
Weibull, Lennart, Göteborg
Velandar, Lars-Olof, Hässelby
Wettergren, Anders, Göteborg

Wickman, Lars, Malmö	Åhlander, Torsten, Luleå
Widholm, Torsten, Stockholm	Åhlén, Carl-Gunnar, Stockholm
Vigsö, Orla, Alingsås	Åkerlund, Kjell, Saltsjö-Boo
Viklund, Stig-Henrik, Skellefteå	Åsén Ekstrand, Eva, Gävle
Wiklund, Claes, Gnesta	
Viktorson, Bengt, Örebro	Öberg, Gunnar, Visby
Wrangle, Ann-Marie, Stockholm	Öberg, Lars, Ulricehamn
Wredén, Åke, Eksjö	Öhrn, Maria, Malmö
Wästberg, Olle, Stockholm	Örneus, Jan, Stockholm
	Österström, Jan, Göteborg
	Östnäs, Anders, Lund
Zetterberg, Kent, Stockholm	
Zetterberg, Leif, Stockholm	
Zilliacus, Henrika, Helsingfors Finland	

Företag och organisationer

Aftonbladet AB, Tidningen, Stockholm
 Dagens Nyheter AB, Stockholm
 MittMedia AB, Gävle
 Eskilstuna-Kuriren AB, Eskilstuna
 Expressen Kvällstidningen AB, Stockholm
 Tidningsbolaget GDAB AB, Gävle
 Gota Media, Kalmar
 Gotlands Media AB, Visby
 Herenco AB, Jönköping
 Norrbottens Kuriren AB, Luleå
 Nya Lidköpings-Tidningen AB, Lidköping
 Piteå-Tidning AB, Piteå
 Publicistklubben, Stockholm
 Skånska Dagbladet AB, Malmö
 Smålandsposten AB, Växjö
 Sthlms Journalistseniorer, Stockholm
 Sv Tidningsutgivareföreningen, Stockholm
 Svenska Dagbladets AB & Co Hb, Stockholm
 Svenska Journalistförbundet, Stockholm
 Sveriges Radio, Stockholm
 Sydsvenska Dagbladet AB, Malmö

Skånes Journalistseniorer, Lund
Sydöstra Sveriges Dagblad AB, Karlskrona
Tidnings AB Nya Dagen, Stockholm
Ulricehamns Tidnings AB, Ulricehamn
Västerbottens-Kurirens AB, Umeå
Östgöta Correspondenten AB, Linköping
Östra Småland AB, Kalmar

Ökad transparens anges allt oftare som en åtgärd för att öka mediernas förtroende hos allmänheten. Gillar medierna insyn? *Mediehistorisk årsbok 2019* gör nedslag på temat redaktionell transparens i tre århundraden.

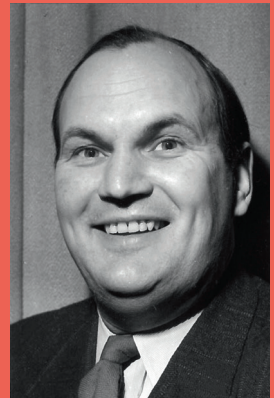
1880-talet. Stockholmskorrespondenter och boulevardredaktörer använder öppenhet som vapen i sin jakt på uppmärksamhet och nyheter.

1949. *Expressens* kriminalreporter Gösta Wernlöf (bilden) berättar hur rykten uppstår och sprids vidare i pressen.

2007–2009. Sveriges Televisions nyhetsprogram *Aktuellt* lyfter på förlåten i projektet *Öppen redaktion*.

Andra artiklar i årsboken presenterar vykort som en hittills underutforskad medieform, brev som bärare av utlandsrapporter, duellernas samband med pressetiken och historien om världens äldsta jazztidsskrift.

Dessutom korrigeras den tidigare beskrivningen av Knut Peterssons ordförandeval i Publicistklubben, näringslivets ambitioner för pressen i Skaraborgs län uppmärksammas och medieforskaren Karl Erik Gustafssons (1938–2018) historiska gärning hyllas.

UTGIVEN AV

SVENSK

MEDIEHISTORISK

FÖRENING